



**T.C.  
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
FİNANSAL EKONOMİ ANABİLİM DALI**

**GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE REEL  
EFEKTİF DÖVİZ KURLARI İLE DIŞ TİCARET  
DENGESİ ARASINDAKİ İLİŞKİ**

**Yüksek Lisans Tezi**

**GÖKMEN ÖZKAN**

**İZMİR – 2020**

**T.C.**  
**İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**FİNANSAL EKONOMİ ANABİLİM DALI**

**GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE REEL  
EFEKTİF DÖVİZ KURLARI İLE DIŞ TİCARET  
DENGESİ ARASINDAKİ İLİŞKİ**

**Yüksek Lisans Tezi**

**GÖKMEN ÖZKAN**

**DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖZHAN TUNCAY**

**İZMİR – 2020**

## YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi “Gelişmekte Olan Ülkelerde Reel Efektif Döviz Kurları İle Dış Ticaret Arasındaki İlişki Üzerine Ekonometrik Bir Analiz” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.... /.... /2020

**GÖKMEN ÖZKAN**

**İmza**



TS EN ISO  
9001:2015

T.C.  
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ  
Sosyal Bilimler Enstitüsü



TEZ SINAVI TUTANAK FORMU

Dok. No: FR/604/21

İlk Yayın Tar.: 03.10.2017

Rev. No/Tar.: 00/..

Sayfa 1 / 1

GÖNDEREN : Finansal Ekonomi Anabilim Dalı Başkanlığı  
GÖNDERİLEN : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalımız Yüksek Lisans Programı öğrencisi Gökmen ÖZKAN ile ilgili Tez Sınav Tutanağı aşağıdadır.

Tarih:  
Sayı :

Finansal Ekonomi Anabilim Dalı Başkanı  
Doç. Dr. M. Bıyık İmza ÖNEMLİ

SINAV TUTANAĞI

Tez Sınav Jürimiz tarafından incelenen "Gelişmekte Olan Ülkelerde Nominal Döviz Kurları İle Dış Ticaret Arasındaki İlişki Üzerine Ekonometrik Bir Çalışma" başlıklı tezli yüksek lisans tezi ile ilgili olarak jürimiz 11.03.2020 tarihinde toplanmış ve adı geçen öğrenciyi Tez Sınavına tabi tutmuştur. Sınav sonucunda adayın tezi hakkında OYBİRLİĞİ/ÇOKLUĞU ile aşağıdaki karar verilmiştir.

KABUL

Kabul Edilen Tezli Yüksek Lisans tezi:

- i) Bilime yenilik getirmiştir
- ii)Yeni bir bilimsel yöntem geliştirmiştir
- iii)Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulamıştır
- iv) Uygulama yapmıştır (sadece Yüksek Lisans'ta geçerlidir)

RED

DÜZELTME \*

Tez Sınav Jürisi	Unvanı ve Adı Soyadı	İmza
Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Özkan TUNCAY	
Üye	Prof. Dr. Ertuğrul DELİKTAŞ	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Pelin PASİN COWLEY	
Üye		
Üye		

Eki : Tez Değerlendirme Formu (Her bir jüri için).

\* Tez sınavında düzeltme kararı verilmesi halinde jüri tarafından öngörülen düzeltmelere ilişkin bir jüri raporu eklenmelidir. Düzeltmeler için Ek süre her defasında en fazla yüksek lisans öğrencileri için 3 ay, doktora öğrencileri için 6 aydır.

# ÖZET

**Yüksek Lisans Tezi**

## **GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE REEL EFEKTİF DÖVİZ KURLARI İLE DIŞ TİCARET DENGESİ ARASINDAKİ İLİŞKİ**

**GÖKMEN ÖZKAN**

**İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi**

**Sosyal Bilimler Enstitüsü**

**Finansal Ekonomi Anabilim Dalı**

Günümüz küreselleşen dünyasında finansal serbestleşmenin de etkisiyle sermaye çok kısa sürede farklı ekonomiler arasında özgürce dolaşabilmektedir. Sermayenin bu derece özgürce dolaşabilmesi döviz kurları üzerinde önemli değişikliklere yol açabilmektedir. Döviz kurları üzerindeki bu değişiklikler ise dış ticareti ciddi oranda etkilemektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde doğru döviz kuru seçimi ve seçilen döviz kurlarının istikrarlı bir şekilde sürdürülebilmesi büyük önem arz etmektedir.

Gelişmekte olan birçok ülkenin diğer bir önemli sorunu da dış ticaret açıklarıdır. Bu ülkeler söz konusu dış ticaret açıklarını kapatmak ve/veya iç piyasaları canlandırıp iktisadi kalkınmayı sağlamak için ihracat rakamlarını artırmaya çalışırlar. Bu yüzden de doğru döviz kuru seçimi büyük önem kazanmaktadır. Biz bu çalışmada döviz kurları ile dış ticaret dengesi arasında bir ilişki olup olmadığını eğer varsa bu ilişkinin hangi yönde olduğunu tespit etmeye çalıştık.

Bu kapsamda çalışmamızda bağımlı değişken olarak dış ticaret dengesini belirledik. Bunun dışında kişi başı milli gelir, doğrudan yabancı yatırımlar, reel faiz oranları, reel efektif döviz kurları, kamu harcamaları kontrol değişkeni olarak belirlenmiştir.

Çalışmamıza ekonomik anlamda bir birine benzediğini düşündüğümüz dokuz ülkeyi dâhil ettik. Bu ülkeler, Brezilya, Gürcistan, İran, Malezya, Meksika, Pakistan, Paraguay, Rusya ve Türkiye'dir. Söz konusu ülkelere ait verileri analiz ederken 2008 küresel krizinden sonraki yılları dikkate aldık. Buna istinaden seçilmiş ülkelerde reel efektif döviz kurları ile dış ticaret dengesi arasındaki ilişkiyi 2009-2018 yılları arasındaki verileri kullanarak deneysel olarak test ettik. FGLS yöntemi ile analiz yaptığımız çalışmanın sonucuna göre reel efektif döviz kurlarının dış ticaret dengesini pozitif yönde etkilediği saptanmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Döviz Kuru, Reel Efektif Döviz Kuru, Dış Ticaret Dengesi, FGLS Yöntemi, Panel Veri Analizi

# **ABSTRACT**

**Master's Thesis**

## **THE RELATIONSHIP BETWEEN REAL EFFECTIVE EXCHANGE RATES AND FOREIGN TRADE BALANCE IN DEVELOPING COUNTRIES**

**GÖKMEN ÖZKAN**

**İzmir Katip Çelebi University**

**Graduate School of Social Sciences**

**Department of Financial Economics Program**

In today's globalising world, capital flow, with the effect of financial liberalisation, freely and rapidly between different economies. Such ability of capital to flow freely can lead to significant changes in exchange rates. These changes, in turn, significantly affect foreign trade. In particular, in developing countries, it is of importance to choose an appropriate exchange rate and to maintain those exchange rates steadily.

Another major problem for many developing countries is trade deficits. In order to reduce these trade deficits and/or to achieve economic development by boosting the domestic market, these countries attempt to increase the export figures. Therefore, it becomes important to choose an appropriate exchange rate. In this study, we attempted to ascertain whether there is a relationship between the exchange rates and trade deficits, and if so, in which direction it takes.

In this context, we set the balance of trade deficit as the dependent variable of our study. Apart from this, per capita income, foreign direct investments, real interest rates, real effective exchange rates, and public expenditures were assigned as the control variable.

We included nine countries which, we thought, are similar to each other economically, to our study. These countries are Brazil, Georgia, Iran, Malaysia, Mexico, Pakistan, Paraguay, Russia and Turkey. While analysing the data of these

countries, we took into account the years following the global crisis of 2008. On this basis, we empirically tested the relationship between the real effective exchange rates and the balance of trade deficit, by using the data covered the years between 2009 and 2018. According to the result of the study analysed by FGLS technique, it was determined that the real effective exchange rates positively affect the foreign trade balance.

**Key words:** Foreign Exchange Rate, Real Effective Exchange Rate, Trade Balance, FGLS Method, Panel Data Analysis



## İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	ii
TEZ SAVUNMA TUTANAK FORMU.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLO LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
ÖNSÖZ.....	xiv
GİRİŞ .....	1

### BİRİNCİ BÖLÜM

#### DÖVİZ, DÖVİZ KURU VE DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ

1.1. DÖVİZ KURU TANIMI VE TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ .....	3
1.1.1. Döviz Kuru Tanımı .....	3
1.1.2. Döviz Kurlarının Tarihsel Gelişim Süreci.....	4
1.1.2.1. Çift Metal Maden Standardı .....	4
1.1.2.2. Altın Standardı.....	5
1.1.2.3. Altın Değişim Standardı(Bretton Woods) .....	6
1.2. DÖVİZ KURU KAVRAMI VE TÜRLERİ.....	7
1.2.1. Döviz Alış Kuru .....	8
1.2.2. Döviz Satış Kuru .....	8
1.2.3. Kur Marjı.....	8
1.2.4. Çapraz Kur .....	8
1.2.5. Spot Kur .....	9
1.2.6. Forward Kur .....	9
1.3. DÖVİZ KURLARI ÇEŞİTLERİ .....	10
1.3.1. Nominal Döviz Kuru .....	10
1.3.2. Reel Döviz Kuru.....	11

1.3.2.1. İkili Reel Döviz Kuru .....	11
1.3.2.2. Reel Efektif Döviz Kuru .....	12
1.4. DÖVİZ KURU POLİTİKALARI .....	12
1.4.1. Esnek Kur Politikaları .....	13
1.4.1.1. Serbest Dalgalanma .....	14
1.4.1.2. Gözetimli Dalgalanma .....	16
1.4.1.3. Aralık İçinde Dalgalanma .....	17
1.4.1.4. Kaygan Aralık .....	18
1.4.2. Sabit Kur Politikaları .....	18
1.4.2.1. Yönlendirilmiş Sabit Aralık .....	19
1.4.2.2. Yönlendirilmiş Sabit Parite .....	20
1.4.2.3. Ayarlanabilir Sabit Kur Politikası .....	20
1.4.3. Para Kurulu .....	21
1.4.4. Tam Dolarizasyon .....	22
1.4.5. Parasal Birlik .....	23
1.5. DÖVİZ KURUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLER .....	24
1.5.1. Ödemeler Dengesi .....	24
1.5.2. Fiyatlar Genel Seviyesindeki Değişmeler .....	25
1.5.3. Gelir Seviyesi .....	26
1.5.4. Faiz Oranları ve Sermaye Hareketleri .....	26
1.5.5. Mal Fiyatlarındaki Değişmeler .....	27
1.5.6. Beklentiler .....	28
1.5.7. Üretimde Görelî Verimlilik Artışları: .....	28
1.5.8. Tüketici Zevk ve Tercihlerindeki Değişmeler .....	28
1.5.9. Diğer Faktörler .....	29
1.6. DÖVİZ KURU SİSTEMİNİN BELİRLENMESİNDE ETKİLİ OLAN UNSURLAR .....	29
1.6.1. Finansal Sistem .....	30
1.6.2. Şoklara Karşı Kırılganlık Düzeyi .....	31
1.6.3. Sermaye Hareketleri .....	31
1.6.4. Enflasyon Düzeyi .....	32
1.6.5. Üretim Yapısı ve İhracat Çeşitliliği .....	33

1.6.6. Para İkamesi .....	33
1.6.7. Rezerv Düzeyi .....	34

## İKİNCİ BÖLÜM

### DIŞ TİCARET TEORİLERİ VE POLİTİKALARI

2.1. DIŞ TİCARET TEORİLERİ.....	35
2.1.1. Klasik Dış Ticaret Teorileri.....	36
2.1.1.1. Mutlak üstünlükler teorisi .....	37
2.1.1.2. Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi.....	38
2.1.2. Neo Klasik Dış Ticaret Teorisi.....	39
2.1.2.1. Faktör donatımı (Heckscher-Ohlin) teorisi.....	39
2.1.3. Yeni Dış Ticaret Teorileri .....	40
2.1.3.1. Nitelikli işgücü teorisi.....	41
2.1.3.2. Teknoloji açığı teorisi .....	41
2.1.3.3. Ürün dönemleri teorisi .....	42
2.1.3.4. Ölçek Ekonomileri Teorisi.....	42
2.1.3.5. Sanayi İçi Ticaret ve Mal Farklılaştırması.....	43
2.1.3.6. Varlık Teorisi .....	43
2.1.3.7. Tercihlerde Benzerlik Teorisi .....	43
2.1.3.8. Monopollü Rekabet Teorisi .....	44
2.2. DIŞ TİCARET HADLERİNİN SINIFLANDIRILMASI.....	45
2.2.1. Mal Değişimine Dayanan Dış Ticaret Hadleri .....	45
2.2.1.1. Net Değişim Dış Ticaret Hadleri .....	45
2.2.1.2. Gayri Safi Değişim Dış Ticaret Hadleri .....	46
2.2.1.3. Gelir Dış Ticaret Hadleri .....	46
2.2.2. Faktör Değişimine Dayanan Dış Ticaret Hadleri .....	47
2.2.2.1. Tek Faktörlü Dış Ticaret Hadleri.....	48
2.2.2.2. Çift Faktörlü Dış Ticaret Hadleri.....	49
2.2.3. Fayda ve Reel Maliyetlere Dayanan Dış Ticaret Hadleri.....	50
2.2.3.1. Reel Maliyet Dış Ticaret Hadleri.....	50
2.2.3.2. Fayda Dış Ticaret Hadleri.....	50

2.3. DIŞ TİCARET POLİTİKALARIN ARAÇLARI .....	51
2.3.1. Dolaylı politika araçları .....	51
2.3.1.1. Para politikası .....	51
2.3.1.2. Maliye Politikası .....	51
2.3.2. Doğrudan Politika Araçları .....	52
2.3.2.1. Gümrük Tarifeleri .....	52
2.3.2.2. Tarife Dışı Araçlar .....	53
2.3.2.4. Döviz Kontrolü .....	53

### ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

#### TÜRKİYE’DE TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE UYGULANAN DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ VE DIŞ TİCARET POLİTİKALARI

3.1. TÜRKİYE’DE 1923-1950 DÖNEMİ KUR POLİTİKALARI VE DIŞ TİCARET GELİŞMELERİ .....	55
3.2. TÜRKİYE’DE 1950-1960 DÖNEMİ KUR POLİTİKALARI VE DIŞ TİCARET GELİŞMELERİ .....	57
3.3. TÜRKİYE’DE 1960-1980 DÖNEMİ KUR POLİTİKALARI VE DIŞ TİCARET GELİŞMELERİ .....	58
3.4. 1980-1989 ARASI DIŞA AÇILMA DÖNEMİ .....	59
3.5. 1990–2000 DÖNEMİ.....	60
3.6. 2000 SONRASI DÖNEM .....	61

### DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

#### BAZI SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE REEL EFEKTİF DÖVİZ KURLARI İLE DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ ÜZERİNE EKONOMETRİK ANALİZ

4.1. LİTERATÜR TARAMASI.....	64
4.2. AMAÇ, YÖNTEM, VERİ .....	72
4.2.1. Amaç .....	72
4.2.2. Yöntem, Veri .....	72
4.3. AMPİRİK ANALİZ .....	75
<b>SONUÇ VE ÖNERİLER.....</b>	<b>80</b>
<b>KAYNAKÇA .....</b>	<b>83</b>

## TABLO LİSTESİ

<b>Tablo 1:</b> Mutlak Üstünlükler Teorisi.....	37
<b>Tablo 2:</b> Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi .....	38
<b>Tablo 3:</b> Değişkenler Ve Kaynaklar.....	73
<b>Tablo 4:</b> Otokorelasyon Testi (Wooldrige Testi).....	76
<b>Tablo 5:</b> Çoklu Doğrusallık Testi (VIF).....	77
<b>Tablo 6:</b> Değişen Varyans Testi (Breush-Pagan Testi).....	78
<b>Tablo 7:</b> FGLS Tahmin Sonuçları.....	78

## KISALTMALAR LİSTESİ

**FGLS** : Feasible Generalized Least Squares (Tahmin Edilebilir Genelleştirilmiş En Küçük Kareler)

**GSYİH** : Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

**IMF** : International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)

**TCMB** : Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

**TL** : Türk Lirası

**IFS**: International Financial Statistics

**OECD**: The Organisation For Economic Co-Operation And Development  
(Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı)

**VIF**: Varyans Enflasyon Faktörü

## GİRİŞ

Özellikle günümüz dünyası bu denli küreselleşmişken ve hızla küreselleşmeye devam ederken özellikle gelişmekte olan birçok ülkenin en önemli sorunlarının başında dış ticaret açıkları ve kur istikrarsızlığı gelmektedir. Buna istinaden özellikle gelişmekte olan ülkeler hem istikrarlı bir kur politikası uygulamaya çalışıp hem de bu politika ile ülke ihracatını olumlu yönde etkilemeye çalışmaktadırlar. Döviz kurlarındaki ve dış ticaret dengesindeki olumsuzluklar aynı zamanda farklı makroekonomik büyüklükleri de etkilemektedir.

Gelişme yolundaki ekonomiler bir yandan ihracatlarını artırmaya çalışırken yandan da makroekonomik göstergelerini iyileştirmeye çalışırlar. Bilinen genel kanı döviz kurları arttıkça ihracat artar ithalat azalır. Bu yüzden ülkeler ihracat hacimlerini artırmak için döviz kurlarını aktif kullanabilmektedirler. Fakat ülkede ihracat artış ya da azalışlarının tek sebebi döviz kurları değildir. Ülke içinde üretilen ürünlerin yurt içi ve yurt dışı talep esneklikleri, ülkenin üretim karakteristiği, aynı ürünü üreten diğer ülkelerdeki fiyat ve döviz politikaları, üretimde kalite ve çeşitlilik gibi birçok değişken etkileyebilir. Fakat biz çalışmamızda daha çok döviz kurları ve dış ticaret dengesi arasındaki ilişkiyi incelemeye çalışacak ve eğer ilişki varsa bu ilişkinin yönünü ve kuvvetini açıklamaya çalışacağız.

Döviz kuru sistemleri temelde iki ana başlık altında toplanabilirler. Bunlardan bir tanesi sabit döviz kuru, diğeri ise esnek döviz kurudur. Bu iki sistemde kendi içinde farklı alt başlıklara ayrılabilirler. Sabit döviz kuru sisteminde kurlar para otoritelerince makroekonomik değişkenler için en uygun seviyede sabitlenip o seviyede tutulmaya çalışılır. Esnek döviz kuru sistemi ise piyasa koşullarında belirlenir. İhracat hacmini artırmayı hedefleyen ekonomiler için esnek döviz kuru kritik bir öneme sahiptir. Zira esnek kur sistemini benimsemiş ekonomiler döviz kurlarını ve dış ticaret rakamlarını etkileyen faktörlerin neler olduğunu çok iyi bilmeliler.

Döviz kurlarını ve dış ticareti birçok değişken etkileyebilmektedir. Fakat biz bu çalışmada bu iki değişkenin arasındaki ilişkiyi incelemeye çalışacağız. Bu yüzden çalışmamızın bağımlı değişkeni dış ticaret dengesi, bağımsız değişkenleri ise kişi başı milli gelir, doğrudan yabancı yatırımlar, reel faiz oranları, reel efektif döviz kuru ve kamu harcamaları olmuştur. Ayrıca çalışmamıza ekonomik anlamda bir birine benzediğini düşündüğümüz dokuz ülkeyi dâhil ettik. Bu ülkeler, Brezilya, Gürcistan, İran, Malezya, Meksika, Pakistan, Paraguay, Rusya ve Türkiye'dir.

Çalışmanın birinci bölümünde döviz kuru kavramı, döviz kuru çeşitleri, döviz kuru sistemleri, döviz kuru politikaları, döviz kurlarını etkileyen faktörler ve döviz kurlarının tarihsel gelişim süreçleri hakkında bilgi verildi. Çalışmanın ikinci bölümünde ise dış ticaret kavramı, dış ticaret teori ve politikaları, dış ticaret türleri ve dış ticaret araçları hakkında bilgi verildi. Çalışmanın üçüncü bölümünde Türkiye'de tarihsel süreç içerisinde uygulanan döviz kuru sistemleri ve dış ticaret politikaları hakkında bilgi verilmeye çalışıldı. Çalışmanın dördüncü bölümüne gelindiğinde ise ilk olarak literatür hakkında bilgi verildi. Daha sonra çalışmanın amacı, yöntemi ve verileri açıklanıp ekonometrik analiz gerçekleştirildi. Daha sonra çalışmadan elde edilen sonuçlar açıklanarak önerilerde bulunuldu.



## BİRİNCİ BÖLÜM

### DÖVİZ, DÖVİZ KURU VE DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ

Dış ticaret dengesinin belirlenmesinde döviz kurlarının öneminin büyük olduğu düşünüldüğü için, birinci bölümde ilk önce döviz kuru ve döviz kurlarının tarihsel gelişimleri üzerinde durulmuştur. Ardından döviz kuru türleri ve döviz kuru politikaları açıklanmaya çalışılmıştır. Birinci bölümün son kısmında ise döviz kuru sisteminin belirlenmesinde etkili olan unsurlar üzerinde durulmuştur.

#### 1.1. DÖVİZ KURU TANIMI VE TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

Bir ülke yerli parasının başka bir ülke yerli parası cinsinden değeri olarak tanımlanan döviz kuru, birçok ülkenin iktisadi faaliyetleri bakımından önemli bir yere sahiptir. Özellikle 19. Yüzyıldan itibaren birçok önemli aşamalardan geçerek önemli bir gelişim kaydetmiştir. Döviz kurunun bu gelişim süresince birçok farklı sistemler ve yöntemler belirlenerek farklı politikalar izlenmiştir(Dursun, 2018; 26).

##### 1.1.1. Döviz Kuru Tanımı

Döviz kuru bir ülke paranın başka bir ülke parası karşısındaki değerini ifade eder. Daha kısa bir şekilde ifade edecek olursak döviz, ulusal para dışındaki ülke paralarına verilen isimdir.

Birçok ülke kendi iç piyasasında kendi ulusal parasını kullanırken uluslararası ticarete başka ülkenin parasını kullanabilmektedir. Genelde de kullandıkları bu para

birimi ABD dolarıdır. Dış ticarete oldukça sık kullanılan ve ülkelerin ekonomik performans göstergelerinin önemli belirleyicilerinden biri olan döviz kurları uluslararası ticarete önemli yere sahiptir (Dursun, 2018; 26).

Serbest piyasa koşullarının egemen olduğu, dış ticaret ve sermaye giriş çıkışlarının herhangi bir kısıtlamaya maruz kalmadan yapılabildiği piyasalarda döviz kurları, piyasadaki arz ve talep koşullarına göre oluşmaktadır. Döviz arz ve talebindeki değişimlerin analizinin doğru yapılması, döviz kurunun geleceği ile ilgili doğru tahmin yapabilmemize olanak vermektedir (Karluk, 2013; 591).

### **1.1.2. Döviz Kurlarının Tarihsel Gelişim Süreci**

Döviz kurları, uluslararası para sistemlerinin temelini oluşturmaktadır. Döviz kurlarının belirlenmesi konusunda ülkeler 1800'lü yılların başından beri birçok farklı döviz kuru sistemini denemiş ve hep daha iyi sistemi bulmak için yeni sistem arayışlarında bulunmuş ve bu doğrultuda farklı çalışmalar yapmışlardır. Yaptıkları bu çalışmalar birçok yeni sistemi literatüre kazandırmıştır(Dursun, 2018; 27).

#### **1.1.2.1. Çift Metal Maden Standardı**

Çift metal maden standardı sisteminde, ülkeler yerli paralarının yabancı ülke paraları cinsinden fiyatlamasında, altın ve gümüş cinsinden fiyatlama yapılmakta ve gerekli durumlarda da altın ve gümüşle de değişimi öngörmektedir (Müslümov vd. 2002; 6).

Birçok ülke, rezervlerinde kıymetli maden bulunduğu bir çok iktisadi sorunun üstesinden gelebileceklerini düşündüler. Fakat bu düşündükleri kadar kolay değildi. Yüksek kıymetli maden rezervinin getirdiği avantajların yanı sıra bir takım dezavantajları da vardı. Zira altın ve madene dayalı bir sistemde altın ve gümüş arasındaki orantının değişmesi durumunda, söz konusu sistemi benimseyen ülkelerin paritede değişen oranlara göre yeni ayarlamalar yapmaları gerekmekteydi (Dursun, 2018; 27).

Çift metal maden standardının sonlanmasını hızlandıran en önemli olayların başında da 1848'de Kaliforniya'da 1851'de Avustralya'da 1885'de de Güney

Afrika’da yeni altın kaynaklarının bulunarak altın üretiminin artmasıdır. Kısaca 1850’lerden itibaren çift maden metal sisteminin sonlanması hız kazanmıştır (Müslümov vd. 2002; 6).

20. Yüzyıla gelindiğinde ise dönemin gelişmiş ülkeleri ABD, Fransa, İngiltere, Almanya gibi ülkeler çift metal maden sistemini bırakıp altın standardını benimsediler. Dolayısı ile o dönemden itibaren çift metal maden standardını kullanan gelişmiş ülke kalmamıştır (Müslümov vd. 2002; 6)

### **1.1.2.2. Altın Standardı**

Bu sistemde, yerli paranın değerini altına sabitlenmektedir. Bu sistemi benimsemiş olan ülkeler, paralarını sabit bir oranda altına eşitlemekteydiler. Dolayısı ile bu fiyat üzerinden altın alım satımı yapılırdı.

Altın standardını kullanan ülkeler oluşan pariteyi sürdürülebilir kılmak için kendi yerli para birimleri ile altın arasındaki değiştirilebilirliği korumaya çalışmaktaydılar. Böylece altın, hem iç piyasada kullanılan yerli para birimi, hem de dış ticarete ödemelerin gerçekleştirildiği bir araç niteliğindedi (Müslümov vd. 2002; 7).

Ülkelerin yerli paraları, altına bağlandığı için ve aynı zamanda dış ticarete altının serbest dolaşabildiği için, diğer devletlerin yerli paraları da, dolaylı yoldan sabit kurlar üzerinden birbirlerine bağlanmış oluyorlardı (Krugman vd. 2012; 511).

Altın standardının sunduğu bir diğer özelliği de otomatik olarak dış ödemeler dengesini sağlamasıdır.

Birinci Dünya Savaşından önce yerli paranın değeri, sabitlendiği altın miktarı tarafından belirlenmekteydi. Literatürde klasik altın standardı olarak da adlandırılan bu uygulama 1914 yılında 1. Dünya savaşının başlaması ile sonra sona ermiştir. Savaş sırasında ülkeler, paralarının altına olan bağlılığına son vererek çok yüksek seviyelere ulaşan savaş harcamalarını para basarak karşılamışlardır (Çağlar ve Dışkaya, 2018;7). Bunun nedeni ise ABD dışında hiçbir bir ülkenin elinde 1. Dünya Savaşı masraflarını karşılayacak kadar altın olmamasıdır.

Birinci dünya savaşından sonra (1918-1939) birçok ülke altın standardına geri dönmüştü. 1. Dünya savaşının sonunda, bazı ekonomilerde çok yüksek enflasyon

oranları görülmüştü. Bunlardan en bilineni Almanya'daki hiper enflasyondur. Almanya'da fiyat endeksi 1919 yılının Ocak ayında 262 iken 1923 yılının Aralık ayında 126.160.000.000.000 seviyelerine kadar yükselmişti (Çağlar ve Dışkaya,2018;8). Savaş sonrasında birçok ülkede görülen yüksek enflasyon ülkelerin göreceli rekabet güçlerini olumsuz etkilemiştir. Bunun dışında ülkelerin yerli paralarını 1. Dünya savaşı öncesi dönemdeki kurlar üzerinden altına bağlamaları birçok parasal sıkıntıyı beraberinde getirmiş ve birçok ülkeyi devalüasyon yapmak zorunda bırakmıştır. Tüm bunların yanı sıra 1929 yılında ABD merkezli çıkan küresel kriz tüm dünyayı etkisi altına almış birçok ekonomide derin etkiler bırakmıştır. Tüm bu sebepler ikinci altın standardı denemesinin başarısız sonuç vermesine neden olmuştur.

### **1.1.2.3. Altın Değişim Standardı (Bretton Woods)**

1930'larda yaşanan büyük kriz ve ardından gelen 2. dünya savaşı, uluslararası ticareti ve uluslararası borç alış verişini önemli ölçüde azaltmıştı. Dünya savaşın getirmiş olduğu ekonomik çöküşü tamir edecek, uluslararası ticareti ve yatırımları canlandıracak yeni ve istikrarlı bir sistem arayışındaydı. Bu yüzden 1944 yılının Temmuzunda ABD'nin Bretton Woods kasabasında 44 ülkenin temsilcileri bir araya geldiler ve Bretton Woods Antlaşmasını imzaladılar. Bu antlaşma, altın standardı sistemine dayanan ayarlanabilir sabit bir sistemin anlaşmasıydı. Bu anlaşmayla birlikte hala varlıklarını sürdüren ve iki çok önemli finansal kurum olan IMF ve Dünya Bankası da kuruldu (Çağlar ve Dışkaya, 2018;8).

Amerika Birleşik Devletleri yeni kurulan bu sistemin tam merkezindeydi. Zira kurulan Bretton Woods sisteminde rezervler altın ABD Doları ve SDR denilen özel çekme haklarından oluşmaktaydı. Anlaşmaya göre ülkeler yerli para birimlerinin altın karşılığını sabit tutacaklardı. Anlaşmaya göre ABD doları 1 ons altın 35 Dolar olacak şekilde altına bağlanırken diğer para birimleri de ABD dolarına bağlandı. Ülkeler paralarını dolara göre revalüe ya da devalüe edebiliyorlar ve kurlar belirlenen değerlerin etrafında %1 oranında dalgalanabiliyordu (Çağlar ve Dışkaya, 2018;8).

Bretton Woods sisteminin başarısız olmasının temel sebeplerinden bir tanesi ABD'nin ülkesindeki olumsuz iktisadi gelişmeleri onarmak yerine, ABD dolarının uluslararası ödeme aracı olmasından doğan avantajı kullanarak kapatmaya

çalışmasıdır. Satın alma gücü paritesine göre kurlar sabitken ülkelerdeki enflasyon oranları da sabit olmak durumundadır. Sistemin başarısı için sistem içindeki ülkeler makroekonomik politikalarını birbirleri ile koordine etmelidirler. ABD başta olmak üzere özellikle gelişmiş büyük ekonomilerin söz konusu koordinasyonu sağlaması büyük önem arz etmekteydi. Fakat bu koordinasyon sağlanamadı. Bununla birlikte ABD üzerine yüklenen parasının altın karşılığını korumu yükümlülüğünü yerine getirmemesi Bretton Woods sisteminin çökmesine sebep olmuştur. Nitekim 1971 yılının Ağustos ayında ABD parasının altına olan konvertibilitesini kaldırdı. Böylece paralar serbestçe dalgalanmaya bırakıldı (Çağlar ve Dışkaya, 2018;11). Bu tarihten sonra ülkeler kendi ekonomilerine en uygun döviz kuru sistemini seçmeye çalıştılar.

## 1.2. DÖVİZ KURU KAVRAMI VE TÜRLERİ

Döviz yabancı ülke paralarına verilen genel bir isim olarak tanımlayabiliriz. Döviz kuru ise yerli paranın yabancı bir ülkenin parası cinsinden değerine verilen isimdir. Daha farklı bir tanımla döviz kurunu yerli para birimiyle yabancı para birimi arasındaki değişim oranı olarak ifade edebiliriz (Seyidoğlu, 1998; 317). Ülkeler iç ticaretlerinde istisnai durumlar hariç yerli para birimlerini kullanırken dış ticarete farklı para birimlerini kullanmaktadırlar. Bu yüzden döviz kurları dış ticarete büyük öneme sahiptir. Döviz de diğer iktisadi mal ve hizmetler gibi belli bir fiyatı olan piyasada arz ve talebi olan varlıklardır. Hatta diğer mal ve hizmetler gibi talebi artınca fiyatı artar talebi azalınca fiyatı azalır.

Döviz kurlarını iki şekilde ifade edebiliriz. Bunlardan birincisi yerli para birimi cinsinden yabancı para, ikincisi yabancı para cinsinden yerli paradır. İktisat literatüründeki tanımlarıyla dolaylı kotasyon ve dolaysız kotasyondur.

Dolaylı kotasyon bir birim yerli paranın yabancı para cinsinden ifadesi şeklinde tanımlanabilir. Örneğin  $1\text{TL}=0.17\text{ Dolar}$  gibi.

Dolaysız kotasyon ise bir birim yabancı paranın yerli para cinsinden ifadesidir. Dünyada genellikle kullanılan kotasyon şeklide budur. Türkiye'nin de kullandığı dolaysız kotasyonu şu şekilde örneklendirebiliriz.  $1\text{ dolar} = 5.75\text{ TL}$ .

### **1.2.1. Döviz Alış Kuru**

Döviz alım satımı yapan aracı kuruluşların döviz alışı sırasında alış işlemi için belirledikleri fiyata denir. Alış ve satış işlemi yapan kurumlar daha çok kar elde etmek için döviz olabildiğince düşük fiyattan almaya çalışırlar.

### **1.2.2. Döviz Satış Kuru**

Döviz alım satımı yapan aracı kuruluşların döviz satışı sırasında satış işlemi için belirledikleri fiyata denir. Alış ve satış işlemi yapan kurumlar daha çok kar elde etmek için döviz olabildiğince yüksek fiyattan satmaya çalışırlar.

### **1.2.3. Kur Marjı**

Döviz alış ve satış fiyatları arasındaki farka kur marjı denir. Kur marjını etkileyen en önemli faktörlerin başında işlem hacmi gelmektedir. İşlem hacmi yüksek olan, yani piyasada çok alınıp satılan kurlarda kur marjı düşük, işlem hacmi az olan kurlarda ise kur marjı yüksektir. Yine döviz piyasalarındaki istikrar durumu da kur marjını etkilemektedir. Bunun dışında bankaların kendi aralarında yaptıkları döviz alım satım işlemlerinde uyguladıkları kur ile bireysel müşterilerine uyguladıkları kurlar birbirlerinden farklıdır. Bu durum ise kur marjının farklı olmasına neden olmaktadır.

### **1.2.4. Çapraz Kur**

Kısaca iki yabancı para biriminin aralarındaki oranın bir üçüncü para birimi cinsinden ifade edilmesidir. Bu şekilde yapılan çapraz kur hesaplamalarıyla diğer kurlar birbirlerine daha hızlı biçimde çevrilebilmektedir. Dünyada bütün döviz kurları, çapraz kur biçiminde yazılabilmektedir. Çapraz kur hesaplamalarında en sık kullanılan para birimleri başta ABD doları olmak üzere Euro ve Yen gibi rezerv para birimleridir. Eğer tüm para birimlerinin dolara karşı değeri bilinebiliyorsa herhangi iki para biriminin birbirleri arasındaki değişim değeri de kolaylıkla tespit edilebilir. (Çufadar, 2010; 11). Buradan hareketle doların dünyadaki kurları belirlemede temel bir değer belirleme aracı olduğu söylenebilir.

Çapraz kur hesaplamasına aşağıdaki örnek verilebilir.

1 Dolar= 0,90 Euro olsun

1 Dolar= 5,93 TL olarak ele alalım.

$1/0.90=1,111$  ise 1 Euro'nun 1,111 Dolar olduğunu görüyoruz.

1 Dolar = 5,93 TL ise

$1,111 \times 5,93 = 6.588$  TL buluruz. Yani bu hesaba göre 1 Euro 6.588 TL'dir.

### **1.2.5. Spot Kur**

Spot işlemlerde uygulanan döviz kuruna spot kur denilmektedir. Spot işlem ise işlem yapılan andaki kur üzerinden, döviz alış satış işleminin iki iş günü sonrası valörü ile yapılmasıdır. Döviz piyasasında yapılan işlemlerin çoğunluğunu spot işlemler oluşturur. Spot işlemler bir iki günü kapsayan işlemlerdir.

Valörün iki iş günü sonrasına ait olması ise alıcı ve satıcı tarafa yükümlülüklerini yerine getirme kolaylığı sağlamak içindir. Bu iki iş günlük süre satıcının sattığı döviz, alıcının ise yerli parayı karşı tarafa devretmeye hazır duruma getirmesinde kolaylık sağlar (Çufadar,2010;37).

### **1.2.6. Forward Kur**

Forward işlemler ileri bir tarihte teslimi söz konusu olacak herhangi bir malın vadesi, fiyatı ve miktarı bugünden belirlenerek sözleşmeye bağlandığı işlemlerdir (<https://www.vakifbank.com.tr/forward-islemleri.aspx?pageID=380>). Bu işlemlere konu olan kurlara da forward kur denir.

Forward kurlar genelde cari kurlarla karşılaştırmalı olarak verilirler. Eğer dövizin değeri yerli paraya göre forward piyasada spot piyasadan daha yüksek ise bu durumda dövizin prim yapmış olduğunu anlarız. Buna forward primi denir. Dövizin forward piyasadaki değerinin cari piyasadaki değerinden daha düşük olması durumunda dövizin iskontoya uğradığını anlarız. Buna forward iskontosu adı verilir (Muratov, 2008; 25).

### 1.3. DÖVİZ KURLARI ÇEŞİTLERİ

Döviz kurları, sadece dış ticarete konu mal ve hizmet alımlarında kullanılmamaktadır. Aynı zamanda birçok yatırım kararlarında da döviz kurları kullanılmaktadır. Buna bağlı olarak döviz kurları ülkelerin ekonomik göstergelerinde de kullanılmaktadır.

#### 1.3.1. Nominal Döviz Kuru

Döviz kurlarını ifade ederken örneğin 1 ABD Doları=5,75 TL derken nominal döviz kurunu kullanmış oluruz. Nominal döviz kurunu, bir birim yabancı paranın ulusal para cinsinden ifadesi şeklinde tanımlayabiliriz (Ünsal, 2003; 114). Örneğin, 1 dolar = 5.75 TL ya da 1 TL = 0.17 dolar şeklinde iki ifadenin birisi dolaylı kotasyon diğersi dolaysız kotasyon olmakla birlikte her ikisi de nominal kuru ifade etmektedir.

Eğer nominal döviz kurun değeri reel döviz kurun değerinden daha düşükse, bu durum yerli paranın gerçek değerinden daha yüksek bir dış değere sahip olduğu anlamına gelmektedir. Bununla birlikte eğer nominal döviz kurun değeri, reel döviz kurun değerinden daha fazla ise bu durumda yerli para gerçek değerinin altında bir dış değere sahip demektir (Keskin, 2009; 13).

Nominal döviz kurundaki artışlar ya da azalışlar ülke içinde üretilen mal ve hizmetlerin fiyatları ile ülke dışında üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarında artışlara sebep olacaktır. Örneğin nominal döviz kurunda meydana gelebilecek bir değer kaybı, yani nominal döviz kurunun düşmesi yurt içinde üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarının düşmesine sebep olurken, ülke dışında üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarının artmasına neden olmaktadır (Diler, 2006; 4). Bu durumun tam tersi de geçerlidir.

Nominal efektif döviz kurları ise Türkiye'nin dış ticaretinde önemli paya sahip olan ülkelerin para birimlerinden oluşan bir sepete göre, Türk lirasının ağırlıklı ortalama değeridir. Ağırlıklar ikili ticaret akımları kullanılarak belirlenmektedir.



### **1.3.2. Reel Döviz Kuru**

Reel döviz kurları ise nominal döviz kurlarının enflasyon farklılıkları göz önünde bulundurularak yeniden hesaplanmış halleridir (Kıpııcı ve Kesriyeli, 1997;1). Bir başka şekilde ifade edecek olursak nominal döviz kurlarının yurtdışı enflasyon oranıyla yurtiçi enflasyon oranına göre yeniden ayarlanmasıdır (Keskin, 2009;14).

Reel döviz kuru ülkelerin dış ticarete rekabet güçlerinin önemli bir göstergesidir. Yukarıda nominal döviz kurlarında ifade ettiğimiz mal ve hizmet fiyatlarının değişimini bir başka açıdan reel döviz kurları ile de ifade edebiliriz. Yani eğer reel döviz kuru nominal döviz kurundan daha yüksek ise ülkenin ithalatı artar, ihracatı düşer diğer bir ifade ile eğer reel döviz kuru nominal döviz kurundan düşük ise ülkenin ihracatı artarken, ithalatı düşer (Keskin, 2009; 14). Çünkü reel döviz kuru nominal döviz kurundan düşük ise ülke içinde üretilen malların fiyatları yurt dışında üretilen malların fiyatlarına göre daha ucuz olacağı için ihracat artacak yurt dışında üretilen malların fiyatları yurt içinde üretilen malların fiyatlarına göre daha pahalı hala geleceği için de ithalat azalacaktır.

Yurtiçi piyasa fiyatlarının yükselmesi ile yani enflasyonist bir durumda bir birim yerli paranın satın alabileceği mal ve hizmet miktarı azalır. Dolayısı ile bu durumda, ekonomide reel anlamda yerli para değer kaybetmektedir (Karluk, 2013; 631). Bu durum yerli paranın değer kaybetmesi dolayısı ile yurt dışında üretilen malların fiyatlarının da yurt içinde artmasına sebep olacaktır.

Ticaret koşullarında meydana gelen bir gelişme, örneğin toplam ihracat fiyatlarındaki artış, bir yandan, iç ekonomide olumlu bir gelir veya servet etkisine yol açarken diğer yandan iç talepteki artış, aslında yurt içi fiyatları artıracak ve dolayısıyla reel döviz kurunun değerlenmesine yol açacaktır (Neary, 1988).

#### **1.3.2.1. İkili Reel Döviz Kuru**

İkili reel döviz kuru, yerli ülke ile yabancı ülkenin fiyatlarını, temsili bir tüketim ya da üretim sepetini, ulusal ya da yabancı para cinsinden ortak bir para birimine dönüştürerek yapılan karşılaştırmadır. İkili reel döviz kuru, bir ülkenin dış ticaretinin yoğunlaştığı başka bir ülke ile kıyaslanması gerektiğinde kullanılmaktadır (Ünsal, 2005; 465).

İkili reel döviz kurunda meydana gelen bir artış ithal mal fiyatlarının yerli mal fiyatlarına göre daha pahalı hale geldiğini ve aynı zamanda yerli paranın reel olarak değer kaybettiğini göstermektedir. İthal mal ve hizmetlere oranla yerli mal ve hizmetlerin fiyatlarında ve üretim maliyetlerinde meydana gelen düşüş, ülkenin uluslararası rekabet gücünde bir artış meydana getirmektedir (Keskin, 2009; 15).

### **1.3.2.2. Reel Efektif Döviz Kuru**

Reel efektif döviz kuru ise nominal efektif döviz kurundaki nispi fiyat etkilerinin enflasyondan arındırılarak elde edilmiş biçimdir. Reel efektif döviz kuru endeksinin hesaplanmasında, endekste bulunan ülkeler ile yapılan ticaretin yoğunluğuna göre belirli ağırlıklar verilerek bir hesaplama yapılır (Özkan, 2003; 7). Reel efektif döviz kuru hesaplamalarında geometrik ortalama kullanılmaktadır (Keskin, 2009; 16). Diğer bir reel efektif döviz kuru endeksi hesaplaması da ülkelerdeki birim iş gücü maliyetlerini dikkate alarak yapılan reel kur endeksidir.

Reel efektif döviz kuru aritmetik ortalamaya dayalı yöntemle de hesaplanabilmekle birlikte hesaplamada temel alınan yıla göre sonuçlar değişiklik gösterebilmektedir. Bu yüzden daha sağlıklı sonuçlara ulaşabilmek için geometrik ortalama kullanılmaktadır. Geometrik ortalamanın kullanılmasının nedeni ise, geometrik ortalama hesabının kendi özelliği olan simetrik olma ve aynı zamanda tutarlı olma özellikleridir (Özkan, 2003; 7).

## **1.4. DÖVİZ KURU POLİTİKALARI**

Döviz kuru politikalarını meydana getiren en temel sebepler ülkelerin ekonomik çıkarları doğrultusunda döviz kurlarına müdahale etmeleri veya müdahale etmek islemeleridir (Öztürk, 2005; 86).

Temel olarak iki çeşit döviz kuru politikası vardır. Bu politikalar sabit döviz kuru politikası ile esnek döviz kuru politikalarıdır. Sabit döviz kuru sistemlerinde döviz kurları yetkili merciler tarafından belirli bir seviyede belirlenir ve kur o seviyenin altına ya da üstüne çıkacak olursa yetkili merciler tarafından piyasaya müdahale edilerek kur istenilen seviyede tutulmaya çalışılır. Serbest döviz kuru sistemlerinde ise kurlar piyasa koşullarında serbestçe belirlenir. Yani kurlar

piyasadaki döviz arz ve talebine göre belirlenir. Hükümetlerin esnek döviz kur sistemlerinde kurlara müdahale etme gibi bir zorunlulukları yoktur. Fakat uygulamada merkez bankaları kurlar gereğinden fazla artar ya da azalır farklı politikalar ile kurlara müdahalede bulunabilmektedirler.

Hem esnek döviz kuru politikası hem de sabit döviz kuru politikası iki ayrı uç politikalar. Fakat uygulamada farklı ara politikalar da bulunmaktadır (Karluk, 2013; 597).

Belli bir ekonomi programı uygulamak isteyen karar alıcılar döviz kuru politikalarından hangisini uygulayacakları konusunda bir karar vermek zorundadırlar. Uygulamaya bakıldığında tercih edilecek döviz kuru politikasının belirlenmesi, diğer politika tercihlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkabilmektedir (Yıldırım, 2003; 21).

Hangi döviz kuru politikası uygulanırsa uygulansın her birisinin olumlu ve olumsuz yönleri bulunmaktadır. Bu yüzden kusursuz bir döviz kuru politikası yoktur. Burada önemli olan kur politikalarını yönetme konusunda yetkili olan biriminin, uygulayacağı döviz kuru politikasının para ve maliye politikaları ile uyumlu bir şekilde çalışacak politikaya karar vermesidir (Uzunoğlu, 2003; 12). Çünkü hangi döviz kuru sistemi uygulanırsa uygulansın temel amaç ödemeler dengesinde dengenin sağlanması ve meydana gelebilecek iç ve dış şoklara karşı tedbirli olmaktır (Calvo, Reinhart ve Vegh, 1995; 97-133).

#### **1.4.1. Esnek Kur Politikaları**

Esnek kur politikalarının bir diğer adı da dalgalı kur politikasıdır. Esnek kur politikalarının en uç tanımına göre bu politikalarda hiçbir parasal merciinin müdahalesi söz konusu değildir. Bu sistemde döviz kurları tamamen piyasa mekanizması tarafından piyasadaki arz ve talebe göre belirlenir (Seyidoğlu, 2013; 13).

Esnek kur politikalarının tercih edildiği kur politikalarında döviz kurlarının serbest olarak dalgalanmaya bırakılması sonucunda kurları yurtiçi enflasyon oranları ile yurt dışı enflasyon oranları belirlemektedir. Çünkü döviz kurlarında meydana gelecek bir artış, ithal malların yurtiçi fiyatlarının artmasına neden olurken kurlarda

meydana gelecek bir düşüş ithal malların yurt içi fiyatlarının düşmesine neden olmaktadır. Bunun tam tersi olarak kurlarda meydana gelecek bir düşüş yurt içi malların fiyatlarının yurt dışında artması anlamına gelirken kurlarda meydana gelecek bir artış yurt içi malların fiyatlarının yurt dışında artması anlamına gelmektedir. Dolayısı ile döviz kurları arttığında ihracat artarken ithalat azalmaktadır. Tam tersine kurlar düştüğünde ithalat artarken ihracat düşmektedir.

Dışa açık bir ekonomide ekonomi politikaları belirlenirken faiz, döviz kuru ve sermaye hareketlerinin birbirleri ile uyumu önemli bir yer tutmaktadır. Bir ekonomide sermaye hareketleri serbest ise, faiz ve döviz kuru denetim altında tutulabilir. Fakat her ikisini birden denetim altında tutmaya çalışmak sermayenin serbestçe dolaşmasından yararlanan sermaye sahiplerinin sermayelerini dışarı çıkarmalarına sebep olabilmektedir.

Esnek kur sistemleri de kendi içinde serbest dalgalanma gözetimli dalgalanma aralık içinde dalgalanma ve kaygan aralık şeklinde dört ayrı gruba ayrılırlar (Karluk, 2013; 608).

#### **1.4.1.1. Serbest Dalgalanma**

Serbest dalgalanma esnek döviz kuru türünün en esnek biçimidir. Bu politikada kurlara herhangi bir müdahale söz konusu değildir. Bu politikada kurlar tamamen döviz arz ve talebi tarafından piyasada belirlenir (Karluk, 2013; 608). Lakin bu sistem herhangi bir ülkede tam anlamı ile uygulama alanı bulamamakla beraber bu sisteme en yakın uygulamalar ABD, İsviçre ve Almanya'da bulunmaktadır (Özdemir ve Şahinbeyoğlu, 2000; 7).

Teoride bu döviz kuru politikasında kurlara herhangi bir müdahalede bulunulmaması gerekirken uygulamada bazen kurlara belli müdahalelerde bulunulabilmektedir. Bu müdahale ile sabit döviz kurunda olduğu gibi kurların belli bir seviyede tutulmaya çalışılmasından ziyade daha çok kurdaki dalgalanmalar neticesinde piyasada meydana gelebilecek olumsuz değişimleri hafifletmek ya da olumlu etkiler meydana getirebilmek amaçlanmaktadır (Yıldırım, 2003; 24).

Her kur sisteminin kendi içinde belli avantaj ve dezavantajları vardır. Bu sistemin en önemli avantajlarından bir tanesi para politikasının daha etkin hale

gelmesi ve aynı zamanda merkez bankasının sabit döviz kurunda olduğu gibi elinde yüksek miktarda rezerv tutmasına gerek kalmamasıdır. Diğer taraftan yurt dışında meydana gelebilecek şokların nominal kurlar tarafından emilmesi sonucu iç piyasadaki istikrarı koruması da bir diğer avantajıdır (Özdemir ve Şahinbeyoğlu, 2000; 2).

Dalgalı kur sisteminin bir diğer olumlu yönü ise dış ticarete döviz kurunun aşırı değerlenmesi neticesinde dış rekabette meydana gelebilecek bir rekabet kaybının önlenmesidir. Yani ülkenin dış ödemeler dengesi, döviz kurları tarafından sağlanacağı için dış ödemeler dengesinde eksiklik veya fazlalık oluşması beklenmez. Diğer taraftan merkez bankası daha aktif bir şekilde kısa vadeli faiz oranlarında istikrarı hedefleyen para politikası yürütebilme fırsatı yakalamaktadır. Çünkü merkez bankası kurları sabit bir seviyede tutmak zorunda kalmayacaktır (İnan, 2002; 38-39).

Dalgalı kur sisteminin bir diğer avantajı ise kolay uygulanabilir olmasıdır. Çünkü merkez bankalarının sabit bir hedefi olmadığı için kurlar tamamen piyasadaki arz ve talebe göre belirlenmektedir. Sabit döviz kuru politikasında para otoriteleri kurları istedikleri seviyede tutamayacaklarını anladıklarında devalüasyon yapmak zorunda kalırlar. Yani ulusal paranın değerini yabancı paralar karşısında düşürürler.

Dalgalı kur politikalarının olumlu yönleri olduğu gibi olumsuz yönleri de söz konusudur. Sistemin en büyük dezavantajı kurlardaki belirsizliğin getirdiği döviz kuru riski ve yurt dışındaki enflasyonun kur yolu ile ithalidir. Bu yüzden para politikası ile döviz kuru seviyesi, dolayısıyla enflasyon arasında sıkı bir bağ oluşmaktadır. Buradan hareketle nominal döviz kuru ve reel döviz kuru seviyeleri önemli hale gelmektedir (Uzunoğlu, 2003; 13).

Dalgalı döviz kurunun diğer bir olumsuz yönü ise döviz kurunun arz veya talebinde meydana gelebilecek en ufak bir artış ya da azalış neticesinde döviz kurlarında büyük dalgalanmalar meydana gelebilir (Öztürk, 2005; 88). Döviz kurlarında meydana gelen bu büyük dalgalanmalar ise döviz borç ya da alacağı bulunan kişi ve kurumların büyük kar veya zarar etmelerine sebep olabilir. Bu ise belirsizlik ve riski beraberinde getirmektedir. Dolayısı ile bu durum kaynak dağılımını olumsuz etkileyebilir (Gök, 2006; 134).

#### 1.4.1.2. Gözetimli Dalgalanma

Gözetimli dalgalanma, döviz kurlarının belli aralıklarla merkez bankaları tarafından saptanmasıdır (Keskin, 2009; 5) Bu döviz kuru sisteminde de kur piyasadaki arz ve talebe göre belirlenmekle birlikte para otoriteleri belli durumlarda döviz kuruna müdahalede bulunabilmektedir. Bu müdahaleler daha önceden saptanmış belli başlı kurallara göre olmamakta, o an piyasanın durumuna göre piyasa için en iyisi olduğunu düşündüğü biçiminde olmaktadır (Özdemir ve Şahinbeyoğlu, 2000; 2-3).

Parasal otorite piyasaya kur müdahaleleri için daha önceden bir taahhütte bulunmadığı için bu onlara piyasaya müdahale etme konusunda hareket özgürlüğü sunmaktadır (Uzunoğlu, 2003; 13).

Kurlarda meydana gelecek aşırı artış ya da azalışlar piyasadaki istikrarı bozacağı için para otoriteleri ki bunlar genelde merkez bankalarıdır, piyasaya döviz ya da yerli para alım satımı yaparak müdahalede bulunurlar. Bu sayede piyasada meydana gelebilecek olası istikrarsızlığın önüne geçmiş olurlar.

Gözetimli dalgalanmanın olumlu yönlerinden bir tanesi döviz kurlarının aşırı artması ya da düşmesine engel olmasıdır. Para otoritesinin kurlara yaptığı müdahale finansal piyasalarda belirsizliklere sebep olsa da, piyasanın sinyal olarak algılayabildiği bu müdahaleler istikrar sağlamaktan ziyade anlık müdahale niteliğindedir (Gök, 2006; 135).

Gözetimli dalgalanmalar amaçları bakımından ikiye ayrılırlar. Bunlar temiz dalgalana ve kirli dalgalanmadır (Karluk, 2013; 608).

Temiz dalgalanmada amaç döviz kurlarında meydana gelen ani ve düzensiz dalgalanmaların önüne geçmektir (Gök, 2006; 135).

Fakat kirli dalgalanmada durum daha farklıdır. Kirli dalgalanmada döviz kurlarına yapılan müdahaleler sonucu elde edilen ya da elde edilmeye çalışılan iktisadi faydalar, diğer ülkelerin bu müdahalelerden olumsuz etkilenmesi sonucu meydana gelmektedir (Özdemir ve Şahinbeyoğlu, 2000; 3).

### 1.4.1.3. Aralık İçinde Dalgalanma

Döviz kurlarının belli bir aralık içinde serbestçe dalgalanmasına aralık içinde dalgalanma denilmektedir. Aralık içinde dalgalanma sistemi bir nevi esnek kur ve sabit kur sistemlerinin birleşimi gibi olduğundan hem esnekliğı hem de istikrarı beraberinde getirmektedir. Bu döviz kuru sisteminde kurlar daha önceden belirlenen aralık içinde hareket ettiğı müddetçe kurlara herhangi bir müdahalede bulunulmaz (Gök, 2006; 135).

Söz konusu sistemde daha önceden belirlenen aralığın ortalama değeri merkez parite olarak belirlenmektedir. Döviz kurunun bu aralık içinde hareket etmesi dışsal şokların etkisini azaltmaktadır (Özdemir ve Şahinbeyoğlu, 2000; 3).

Aralık içinde dalgalanma sisteminin olumsuz yönlerinden bir tanesi aralığın ne kadar olacağıdır. Zira aralığın çok dar belirlenmesi durumunda, sistem sabit kur sistemine yaklaşacaktır. Bu durumda sistem spekülasyonlara görece daha açık hale gelecektir ve sistemden beklenen faydaların sağlanmasını engelleyecektir. Diğer taraftan aralığın çok geniş olması ise sistemi esnek kur sistemine yakınlaştıracaktır ve esnek kur sistemindeki belli başlı sorunların da ortaya çıkmasına neden olabilecektir.

Aralık içinde dalgalanma sisteminin sağlıklı uygulanabilmesi için para otoritelerinin yüksek döviz rezervlerine sahip olması gerekmektedir. Yeterli döviz rezervine sahip olmayan merkez bankalarının söz konusu sistemi uygulayabilmeleri görece daha zor olacaktır. Sistemin ortalama ömrünün 10 sene olduğu tahmin edilmekle birlikte bu süre merkez bankalarının döviz rezervlerine (Gök, 2006; 136) ve sisteme olan güvene göre değışiklik gösterebilmektedir.

Aralık içinde dalgalı döviz kuru sisteminde sistemin istikrarlı ve sürdürülebilir olması için aralığın en iyi şekilde belirlenmesi gerekmektedir (Özdemir ve Şahinbeyoğlu, 2000; 3).

Sistemin amacı, sabit kur sistemindeki gibi döviz kurlarının para otoriteleri tarafından belirlenen seviyede tutunamayacağını tahmin eden spekülátörlerin, kur istikrarını bozmaya yönelik spekülátif hareketlerini engellemektir (Gök, 2006; 137).

Aralık içinde dalgalanmaya en iyi örnekler Avrupa Para Yılanı ve Tüneldeki Yılan örnekleridir (Karluk, 2013; 610). Avrupa Para Yılanı, parasal olarak birleşmeyi

hedefleyen Avrupa ülkelerinin, para birimleri arasındaki dalgalanmaları azaltarak ve kurları sabitleyerek sermaye hareketlerini serbestleştirmek için, 1971'de ABD dolarına karşılık kendi paralarını ortak dalgalanmaya bırakmaları örnek olarak gösterilebilir (Gök, 2006; 137).

#### **1.4.1.4. Kaygan Aralık**

Kaygan aralık sisteminde, aralık içinde dalgalanma sisteminden farklı olarak aralığın ortalama değeri yani merkez kur sabitlenmemiştir. Bu ortalama değer önceden belli olmayan aralıklarla çeşitli göstergeler ışığı altında ayarlanmaktadır. Merkez paritenin ayarlanma sürelerinin ve oranlarının bilinmemesi piyasalarda belirsizlik ve faiz oranlarında dalgalanmalara sebep olabilir (Özdemir ve Şahinbeyoğlu, 2000;7). İsrail 1989-1991 yılları arasında benzer sistemi uygulamıştır.

#### **1.4.2. Sabit Kur Politikaları**

Sabit kur sistemi, yerli paranın değerinin parasal otorite tarafından belli bir seviyede tutulmak amacıyla yabancı bir para birimine (genelde Amerikan Doları) ya da birden fazla yabancı para birimine sabitlemesidir.

Sabit döviz kuru sisteminde kurlar esnek döviz kurunda olduğu gibi piyasada belirlenmediği için merkez bankası döviz piyasasına müdahale ederek kuru istenilen seviyede tutmaya çalışır. Bu sistemlerin uygulanmasındaki esas amaç enflasyonla mücadele (Gök, 2006; 132) kur belirsizliklerini ortadan kaldırma, dış ticareti artırmadır.

Para otoriteleri piyasaya belli parasal araçlarla müdahalelerde bulunurlar. Fakat bu müdahalelere rağmen bazen kuru istedikleri seviyede tutamayabilirler. Bu durumda devalüasyon (yerli paranın değerinin yabancı para karşısında değerinin düşürülmesi) ya da revalüasyon (yerli paranın değerinin yabancı para karşısında artırılması) yaparak kuru yeniden belirleyebilirler. Ayrıca belirtmek gerekir ki sabit kur rejiminin uygulanabilmesi merkez bankasının rezerv gücü ile doğru orantılıdır.

Sabit kur rejiminde kurların sabit olmasından dolayı iktisadi birimler önlerini daha iyi görebilmekte dolayısı ile daha uzun vadeli yatırım planları



yapabilmektedirler. Aynı zamanda önlerini daha iyi görebildikleri için daha kolay risk alabilmektedirler. Bu ise ülkede ticaret hacminin artmasına ve ekonomik kalkınmaya olanak sağlar.

Sabit kur rejiminin en olumsuz yönü ise para politikalarının uygulanmasında merkez bankasına kısıtlama getirmektedir. Merkez bankası artan döviz talebini karşılamak için piyasaya döviz satar ve piyasadan yerli parayı çeker. Bu durum ise para arzını azaltıcı etki yapacağı için faiz oranlarını artırıcı yönde baskı uygulayacaktır (Gök, 2006; 132).

#### **1.4.2.1. Yönlendirilmiş Sabit Aralık**

Yönlendirilmiş sabit aralık sisteminde yerli paranın değeri önceden belirlenmiş sabit bir değer çevresinde belirli limitler içinde dalgalanmaktadır. Lakin temel alınan değer, seçilmiş ekonomik göstergelere ve özellikle ödemeler dengesindeki değişmelere göre ayarlanabilmektedir. Sistemde yönlendirme oranı farklı kurallara göre olabilir. Bunlar geriye dönük olarak geçmiş enflasyon oranları farkı veya ileriye dönük olarak beklenen enflasyona göre olabilir.

Sistemin olumsuz yönüne gelecek olursak, sistemin geleceğe yönelik yani beklenen enflasyona göre ayarlanması durumunda yerli paranın aşırı değerlendirilerek spekülasyon baskılara sebep olabilir. Sistemin geriye dönük yani geçmiş dönem enflasyonlara göre ayarlanması durumunda ise enflasyon yaratma etkisi olabilmektedir.

Söz konusu uygulama sabit kur sistemine benzemekle birlikte ondan daha esnektir. Aynı zamanda sabit kur sistemine göre bir avantajı da kur baskısı olduğunda belirli aralıklarla gerekli ayarlamaların yapılabilmesidir (Özdemir ve Şahinbeyoğlu, 2000;4). Bu sayede yönlendirilmiş sabit aralık sisteminde, sabit kur sistemlerinde görülen beklentilerden kaynaklanan spekülasyonlar önüne geçilebilmektedir (Keskin, 2009; 9).

Sistemin belki de en olumsuz yönü sistemde faiz politikalarının özgürce uygulanamıyor olması. Zira sistemde faiz politikaları kurları desteklemek zorundadır (Özdemir ve Şahinbeyoğlu, 2000; 4).

Sistem İsrail, Şili, İtalya gibi ülkelerde kendine uygulama alanı bulmuştur.

### **1.4.2.2. Yönlendirilmiş Sabit Parite**

Yönlendirilmiş sabit parite sisteminde ülke parası bir değerde sabitlenmiştir. Bu sabit değer ülkenin önceden belirlenmiş ekonomik göstergelerine ve özellikle ödemeler dengesindeki değişimlere bağlı olarak yeniden ayarlanabilmektedir. Yönlendirilmiş sabit parite sisteminin en önemli avantajı belirsizliği olabildiğince azaltmasıdır. Belirsizliklerin olabildiğince en aza inmesinin sebebi belli bir aralığın olmamasıdır (Özdemir ve Şahinbeyoğlu, 2000; 5).

Yönlendirilmiş sabit parite sistemi yönlendirilmiş sabit aralık sistemine birçok yönden benzemekle birlikte, ondan daha katı bir yapıya sahiptir (Gök, 2006; 138). Ayrıca bu sistemde kurlara ani müdahalelerden ziyade belli aralıklarla ve ya gerektiğinde sık sık müdahalede bulunulabilmektedir (Keskin, 2009; 9).

Bu sistem yüksek enflasyona sahip ülkelerde reel döviz kurunun aşırı değerlenmesinin önüne geçmekte, bununla birlikte piyasanın beklentilerini yönlendirerek kredibilitiyi düzenlemeye de yardımcı olur (Gök, 2006; 138).

Küreselleşen ekonomik sistemde sermaye hareketlerinin serbest olduğu ekonomilerde bu sistemi uygulamak görece daha zor olmaktadır. (Keskin, 2009; 9). Bu sebepten döviz kuruna bağlı olarak ekonomik istikrarın sağlanabilmesi için kullanılan çapa sistemi, yüksek enflasyondan kurtulmak için en uygun sistem olarak görülmektedir (Fischer, 2001; 2).

Bu sistem 1960 ve 1970'li yıllarda Şili, Kolombiya ve Brezilya'da kendine uygulama alanı bulmuştur.

### **1.4.2.3. Ayarlanabilir Sabit Kur Politikası**

Ayarlanabilir sabit kur sistemi Bretton Woods sistemi olarak da bilinir (Özdemir ve Şahinbeyoğlu, 2000; 5). Önceden belirlenmiş olan kur uygulanan iktisadi politikalarla uyumlu değilse para otoriteleri tarafından yeniden belirlenebilir. Bu sistem dış ticaret üzerindeki kur belirsizliğini azaltarak ekonomik istikrarın sağlanmasında rol oynar. Fakat olası bir kurun yeniden belirlenmesi beklentisi yoğun spekülasyon ataklara yol açabileceğinden ekonomide krize sebebiyet verebilir.

Merkez bankası bu sistemde istediği zaman kuru yeniden belirleyebildiği için kuru belli bir seviyede sabit tutma zorunluluğu bulunmamaktadır. Dolayısı ile

ödemeler dengesinin açık vermesi durumunda yerli paranın değerini düşürerek ya da ödemeler dengesinin fazla vermesi durumunda yerli paranın değerini artırarak önlemler alır (Parasız, 2005; 599).

Ayarlanabilir sabit kur sistemin de başarısı merkez bankasının elinde bulundurduğu döviz rezervleri ile doğru orantılıdır (Seyidoğlu, 2013; 12)

1973 yılında Bretton Woods sisteminin çökmesinin ardından birçok gelişmiş ülke ayarlanabilir sabit kur sistemine benzer uygulamalar kullanmaya devam etmiştir (Gök, 2006; 139).

### **1.4.3. Para Kurulu**

Para kurulu sisteminde, yerli para başka bir ülkenin parasına belli bir kur üzerinden sabitlenmekle birlikte para otoritesi sadece döviz rezervindeki miktara bağlı olarak para basabilmektedir (Barışık, 2001; 51). Diğer bir değişle merkez bankası ülkeye giren döviz miktarı kadar yerli para basabilir.

Para kurulu sistemi 1800'lü yıllarda İngiltere'nin parasal sistemini düzenlemeye çalışması sonucu ortaya çıkmıştır. Para kurulu sistemi oldukça basit anlaşılır bir sistem olmakla birlikte kolaylıkla uygulanabilir bir özelliğe de sahip. Fakat yine de sistemin işleyebilmesi için yerli paranın sabitlendiği yabancı paranın konvertibl olması gerekmektedir (Barışık, 2001; 53).

Para kurulu sisteminin bazı üstünlükleri ve zayıf yönleri de bulunmaktadır. Sistemin Faiz düşürücü etkisi, enflasyonu düşürücü etkisi, yönetimi kolaylaştırıcı etkisi, mali disiplin sağlama etkisi, konvertibilite sağlama etkisi, ödemeler dengesini sağlama etkisi, sisteme giriş kolaylığı, kriz olasılığını azaltma etkisi gibi avantajları bulunmaktadır. Diğer yandan sistemin, senyoraj azaltıcı etkisi, para politikası uygulamalarının pasifliği, son başvuru merciinin olmaması, kolonizm yaratıcı etkisi, ücret esnekliğini kaldırması, enflasyon vergisini azaltıcı etkisi, sabit kur uygulaması, ekonomik büyüklük gibi olumsuz yönleri de vardır (Barışık, 2001; 57-60).

Sistemin uygulanabilmesi için bazı adımların izlenmesi gerekmektedir. Bu adımlar şu şekilde sıralanabilir (Barışık, 2001; 54).

- Para kurulu kanunları oluşturulmalı
- Sistem için gerekli olan rezervler temin edilmeli

- Yüzde yüz bağıllık prensibine bağlı kalınmalı
- Rezerv para ile kurulun parası arasındaki değişim oranı önceden belirlenmeli
- Konvertibiliteden taviz verilmemeli
- Faiz oranları piyasa koşullarına göre belirlenmeli
- Yerli paraya ve uygulanacak politikaya güven tesis edilmeli
- Ülkedeki diğer yabancı paraların dolaşımına devam etmelerine izin verilmeli.

#### **1.4.4. Tam Dolarizasyon**

Para kurulunun en katı hali olan tam dolarizasyon sisteminde ülke kendi yerli para birimini kullanmayı bırakıp başka bir ülkeye ait para birimini kullanmaya başlar. Bu sisteme literatürde tam dolarizasyon adı verilir (Özdemir ve Şahinbeyoğlu, 2000; 6).

Bu uygulamada, yurt içinde uygulanan para politikası bağımsızlığı tamamen kaybedildiğinden kur rejimine olan güven artırılmaya çalışılarak yerli paranın değerinin düşürülmesinin (devalüasyon) engellenmesi hedeflenmektedir (Müslümov vd. 2002; 6).

Tam dolarizasyon sisteminin de olumlu ve olumsuz yönleri bulunmaktadır. Olumlu yönlerini sayacak olursak (Berke; 2009; 134)

- Yabancı para birimi ile ticaret yapan ülkenin işlem maliyetleri düşebilmekte,
- Yurt içi enflasyon oranları parası benimsenin ülkenin enflasyon oranlarına benzerlik gösterebilmektedir. Enflasyon oranlarının düşmesini sağlarken diğer yandan yerli paranın değer kaybetmesinin önüne geçer.
- Tam dolarizasyon uygulayan ülkenin yabancı ülkelerden kredi almasının maliyeti azalmakta böylece yatırımlar ve büyüme artmaktadır.
- En önemli olumlu yönlerinden bir tanesi de yerli paranın riskini minimuma indirmesi veya ortadan kaldırmasıdır.

Tam dolarizasyonun olumsuz yönlerini sayacak olursak (Berke; 2009; 138)

➤ Ekonomide içsel ve dışsal şoklar karşısında döviz kurunun etkisini ortadan kaldırır. Merkez Bankası'nın faiz ve para arzı kontrolünü yok ettiği için parasal bağımsızlığını azaltır.

➤ Senyoraj gelir kaybı yaratarak ülke ekonomisine mali bir maliyet yüklemektedir.

➤ Merkez bankasının son ödünç verici merci olarak finansal sisteme kaynak aktarımını engeller.

Ülkelerin tam dolarizasyon politikasını uygulayabilmeleri için aşağıdaki özelliklere sahip olmaları gerekmektedir (Berke; 2009; 132)

➤ Tam dolarizasyon daha çok yüksek ve değişken enflasyona sahip ülkelerde uygulanır.

➤ Tam dolarizasyonda ülke riskini içeren faiz oranlarının özel kesimin talebini azaltmadığı finansman yönünden güçlü bir hükümet gerekmektedir

➤ Tam dolarizasyon daha çok merkez bankasının zayıf ve mali kurumların sorunlu olduğu ülkelere uygundur.

➤ Parasını sabitleyeceği ülke ekonomisi ile oldukça bütünleşmiş olması gerekmektedir.

➤ Parasını sabitleyeceği ülke ile dış ticaretinin gelişmiş olması gerekmektedir.

➤ Merkez bankasının parasal tabanı değiştirmek için yeterli döviz rezervlerine sahip olması gerekmektedir.

#### **1.4.5. Parasal Birlik**

İki ya da daha fazla ülkenin ortak bir para birimini kullanmasına parasal birlik adı verilir. Daha geniş bir tanım ile ortak bir merkez bankası tarafından çıkarılan para birimini kullanan ülkelerin oluşturduğu döviz kuru sistemine parasal birlik adı verilir (Aydın; 2009; 63). Parasal birliğin teorik çerçevesi, ülkelerin kendi kur politikalarından vazgeçerek ortak para kullanılmasını ifade eden, Nobel iktisat ödüllü iktisatçı R. Mundell'in Optimum Para Sahası teorisine dayanmaktadır.

Parasal birlik uygulamasının bir takım olumlu ve olumsuz yönleri vardır. Olumlu yönlerinden bazıları şu şekilde sıralanabilir (Aydın; 2009, 63).

- Dolarizasyondaki gibi yabancı bir ülkenin para politikasının benimsenmemesi ve emisyon kazançlarının paylaşılması
- Döviz işlemlerinde maliyetlerin azalması
- Parasal birlikteki ülkelerin faiz oranlarının birbirine yaklaşmasından dolayı faiz oranlarının düşmesi
- Nominal döviz kurundaki riski olabildiğince azaltarak dış ticaretin önünü açması

Parasal birliğin olumsuz yönleri ise şöyle sıralanabilir (Müslümov, vd. 2002; 29-30.)

- Bağımsız bir para politikası uygulanamaması
- Birlik içindeki gelişmekte olan ülkelerin rekabetçi amaçlarla parasının değerini düşürmesinin önüne geçilmesi

## **1.5. DÖVİZ KURUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLER**

Serbest piyasalarda dövizin fiyatı da tıpkı diğer mal ve hizmetlerin fiyatları gibi piyasadaki arz ve talebe göre belirlenmektedir. Fakat aralarında önemli bir fark bulunmaktadır. Bir mal veya hizmetin fiyatının artması ya da azalması piyasalarda önemli bir etki bırakmaz. Fakat döviz kurunda meydana gelecek bir değişim çok daha önemli ve büyük etki bırakabilir. Zira döviz kurlarındaki önemli artış veya azalışlar dış ticarete konu olan mal ve hizmetlerin fiyatlarında doğrudan ya da dolaylı olarak değiştirmekle birlikte daha sonra küresel bazda bir etki yaratabilir (Karluk 1999; 311).

### **1.5.1. Ödemeler Dengesi**

Ödemeler dengesi döviz kurlarını etkileyen en önemli göstergelerden bir tanesidir. Ödemeler dengesi belirli bir dönem içerisinde bir ülkedeki döviz giriş ve çıkışını gösteren ve merkez bankaları tarafından düzenli olarak yayımlanan rakamlardır. Daha geniş tanımla ödemeler dengesi, bir ekonomideki yerleşik kişiler

ile yurt dışındaki yerleşik kişilerin belli bir dönem içinde birbirleri ile yapmış oldukları ekonomik faaliyetlerin kaydedildiği istatistikî bir tablodur. Bir başka tanıma göre ödemeler dengesi, bir yıl içinde ülkeye giren ve çıkan dövizin hangi yoldan girdiği çıkan dövizin nasıl harcanıldığını gösteren cari işlemler dengesi ve dövizin nereden borç alındığını ve verildiğini gösteren sermaye hareketleri olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır (Öztürk ve Acaravcı, 2003; 201).

Döviz kuru değişmelerinin temelinde yatan sebep mal ve hizmet hareketleridir. Aynı zamanda mal ve hizmet hareketlerinin toplam ifadesi olan ödemeler bilançosundaki denge ve dengesizliklerdir. Döviz kurlarında meydana gelen değişmelerin ödemeler bilançosu üzerindeki etkisi ise dış ticarete konu olan ithal ve ihraç mallarının talep esnekliklerine bağlıdır (Aygören; 2014; 8).

Cari işlemler açığının artışı, dış borçlardaki artış, sermaye girişindeki azalmalar ve ödemeler dengesindeki problemler yerli paranın değerini olumsuz yönde etkiler. Bir ülkenin ihracatı ithalatından daha fazla ise dış ticaret dengesi fazla verir (Gümüştelli, 1994; 83). Bu durumda ise yerli paraya olan talep artacağı için yerli para değer kazanırken yabancı para yerli paraya göre değer kaybeder. Yani döviz kuru düşer. Benzer şekilde ödemeler dengesinin vereceği açık da kurların yükselmesine yani yerli paranın değer kaybetmesine sebep olmaktadır.

### **1.5.2. Fiyatlar Genel Seviyesindeki Değişmeler**

Enflasyon fiyatlar genel seviyesindeki sürekli artışı ifade eder. Bir ülkede sürekli yüksek enflasyon varsa ya da yurt içi enflasyon oranı yurt dışı enflasyon oranından yüksekse, bu durumda yurt içinde üretilen mal ve hizmetlerin fiyatları yurt dışındakilere oranla daha pahalı hale gelecektir. Bu durumda ithal mallara olan talep artacaktır. Bu da yabancı paraya olan talebi artıracak ve talebi artan para birimi değer kazanacaktır. Yani yerli para değer kaybedecek. Diğer bir değişle kur yükselecek.

Buna karşılık diğer taraftan yurt dışı enflasyon oranları yurt içi enflasyon oranlarından yüksekse bu durumda yurt içi mallar yurt dışı mallara göre daha ucuz hale gelecektir. Dolayısı ile yabancı ülkede ithalat bizim ülkemizde ise ihracat artacaktır. Bu ise yerli paraya olan talebi artıracak dolayısı ile kur düşecektir.

### 1.5.3. Gelir Seviyesi

Durumu gelir seviyesi açısından da değerlendirebiliriz. Eğer yurt içi gelir seviyesi artarsa, artan gelirin bir kısmı ithal mallara harcanacağı için ülkenin ithalatı artacaktır. Bu durumda diğer değişkenler sabitken döviz kuru yükselir. Diğer taraftan analiz yapacak olursak, eğer diğer ülkelerin gelir seviyesi artarsa bu o ülkelerin ithalat rakamlarını ana ülkenin ise ihracat rakamlarını artıracak. Nihayetinde ülkenin ihracatının mı ithalatının mı daha fazla artacağı, diğer bir değişle döviz kurunun artışı ya da düşüşü, ülkedeki milli gelir artışının diğer ülkelerdeki milli gelir artışından daha fazla olup olmamasına bağlıdır (İyibozkurt, 1983; 32).

Ayrıca belirtmek gerekir ki gelir seviyesinin artması kişi zevk ve tercihlerinin değişmesine yol açabilir. Bu zevk ve tercihlerindeki değişimin yönü de döviz kurlarına etki edecektir. Zira eğer zevk ve tercihler daha çok ithal mallara yönelikse bu durum döviz talebini yani kuru yükseltecektir. Fakat araştırmalar ortaya koymaktadır ki milli gelirdeki artışın döviz kurları üzerindeki etkisi çok net değildir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken büyümenin tüketime mi dayalı yoksa yatırımlara mı dayalı olduğudur. Kısa vadede tüketim kaynaklı meydana gelen büyüme marjinal ithalat eğimine bağlı olarak yurt içi ithalatı artıracaktır. Yani kur yükselecektir (Aygören; 2014;8).

Diğer yandan yatırım kaynaklı sağlanan büyümede eğer üretim maliyetlerinde bir düşüş sağlanırsa bu fiyatların düşmesine, dolayısı ile ucuzlayan ihraç mallarına talebinin artmasına sebep olacaktır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta ise fiyatı bir birim düşen mala talebin bir birimden daha fazla artıp artmadığıdır. Eğer artış bir birimden fazla değilse fiyatların bir birim düşmesi ihracat gelirlerini artırmayabilir.

Bunun dışında yatırıma dayalı büyüme sürecinde yeni ürünler geliştirilip bunlar da ihraç edilmeye başlanabilir. Nihayetinde yurt içinde üterimi sağlanan malların ihracatındaki artış, milli gelir artışı sonucunda ithal mallara olan artıştan fazla olabilir ya da bir kısmını telafi edebilir (Çağlar, 2003; 80-81).

### 1.5.4. Faiz Oranları ve Sermaye Hareketleri

Kısa vadede faiz oranları ile döviz kurları arasında önemli bir ilişki vardır. Para yurt içi ve yurt dışı ticaret yapan herkes tarafından talep edilir ve bu talep işlem



amacıyla para talebidir. Ellerinde para tutan kişi ve kurumlar bu paraları reel faiz oranı en yüksek piyasalarda değerlendirecekler. Dolayısı ile bir ülkenin reel faiz oranları diğer ülkelerden daha yüksek ise bu durumda fonlar o ülkeye akmaya başlayacaktır. Bu da o ülke parasının değer kazanmasına yani kurların düşmesine neden olacaktır. Diğer açıdan bakarsak ise ülkede reel faiz oranları daha düşük olursa o ülkeden sermaye çıkışı olacak ve ülkenin parası değer kaybedecektir (Çağlar, 2003; 83).

Yukarıdan da anlaşılacağı üzere bir ülkeye sermaye giriş ve çıkışları döviz kurları üzerinde oldukça etkili olmakta dolayısı ile dış ticaret ile döviz kurları arasındaki bağı zayıflatmaktadır (Aygören; 2014;10).

Sermaye hareketleri döviz kurlarındaki kısa vadeli ani değişikliklerin en önemli sebeplerinden bir tanesidir. Sermaye hareketlerindeki artış ya da azalışların sebebi ise spekülasyonlar ve portföy yönetimidir (Duygulu, 1998; 114).

### **1.5.5. Mal Fiyatlarındaki Değişmeler**

Nasıl ki döviz kurlarındaki değişme ihraç ve ithal mallarına olan talep üzerinde bir etkiye sahipse, ihraç ve ithal mallarının fiyatlarındaki değişme de döviz kurları üzerinde bir etkiye sahiptir. Fakat bu etkinin boyutu iç ve dış talebin elastikiyetine bağlıdır. Konuya öncelikle ihraç malları çerçevesinden yaklaşacak olursak, eğer ihraç mallarının dış talebi esnek ise bu durumda ihraç mallarının fiyatlarında meydana gelen bir birimlik artış, ihraç mallarına olan talepte bir birimden daha fazla azalış meydana getirecektir. Bu durumda toplam ihracat azalacak nihayetinde döviz miktarımız azalacaktır. Diğer değişkenler sabitken kurlar yükselişe geçecektir. İhraç malının dış talebi esnek değilse diğer değişkenler sabitken tam tersi senaryo gerçekleşecek. Tabi burada unutulmaması gereken konu malın ikamesinin ya da başka üretici ülkenin bulunmaması varsayımıdır.

Diğer taraftan konuya ithal mallar çerçevesinden yaklaşacak olursak ithal mallarının yurt dışı fiyatlarında meydana gelen değişikliklerin kurlara olan etkisi de o malların yurt içi talep esnekliklerine bağlıdır. İthal malların talep esnekliklerini yüksek kabul edersek, malların yurt dışı fiyatları bir birim arttığı zaman ithal malların talebi bir birimden daha fazla azalacaktır. Dolayısı ile döviz talebi azalacak

ve yerli para değer kazanacak yani kurlar düşecektir. Diğer yandan ithal malların yurt dışı fiyatları düştüğünde ise tam tersi bir senaryo işleyecektir.

İthal malların yurt içi talep esnekliklerinin düşük olması durumunda ise ithal malların yurt dışı fiyatları bir birim arttığı zaman ithal mallara olan yurt içi talep bir birimden daha az düşecektir. Bu durumda aynı mallara daha fazla harcama yapılacağı için toplam döviz talebi artacak dolayısı ile kurlar yükselecektir (Aygören; 2014;11).

### **1.5.6. Beklentiler**

Döviz kurlarına yönelik beklentiler de kurların değişmesine sebep olmaktadır. Örneğin bir ülkede para arzının artacağı gibi bir beklenti var ise o ülkede fiyatlar genel düzeyinin de artacağı yönünde bir beklenti oluşur. Dolayısı ile yerli paranın değer kaybedeceği beklentisi de beraberinde gelir. Bu sebepten yerli paradan kaçış ve döviz kurlarına bir yöneliş olacaktır. Bu ise kurların yükselmesine sebep olacaktır. Aynı şekilde para arzının azalacağı yönünde bir beklenti ise süreci tam tersi yönde işletecektir ve kurların düşmesini sağlayacaktır (Çiçek, 2006; 29-30).

### **1.5.7. Üretimde Göreli Verimlilik Artışları:**

Bir ülkenin üretiminde gerçekleşen verimlilik artışı o ülkenin üretim maliyetlerinin düşmesine sebep olacaktır. Üretim maliyetlerinde gerçekleşen bu maliyet azalışları beraberinde fiyatların düşmesini de beraberinde getirecektir. Fiyatlarda meydana gelen bu azalmanın bir kısmı da ihracat mallarının fiyatlarına yansıtacaktır. Bu sebeple ülke ihracatı artacak, ihracat artışları ile birlikte ülkeye döviz girişi artacak ve nihayetinde yerli para değer kazanacaktır.

### **1.5.8. Tüketici Zevk ve Tercihlerindeki Değişmeler**

Tüketici zevk ve tercihlerindeki değişmeler de döviz kurlarını belirleyen önemli etmenlerden bir tanesidir. Tüketici zevk ve tercihlerinin ithal lehine mi aleyhine mi mallar değişeceği kurları belirlemede bir etkidir. Örneğin tüketici zevk ve tercihleri ithal malları lehine değişirse ithal mallarına olan talep artacak bundan dolayı döviz talebi artacaktır. Artan döviz talebi yerli paranın değer kaybetmesine,

kurların yükselmesine sebep olacaktır. Diğer taraftan tüketici zevk ve tercihleri ithal malları aleyhine değişirse süreç tam tersine işleyecektir. Yani ithalat azalacak, döviz talebi azalacak, kurlar yükselecektir (Çiçek, 2006; 28).

### **1.5.9. Diğer Faktörler**

Yukarıda saydığımız başlıkların dışında da kurların değişmesine sebep olan etmenler vardır. Bunlar aşağıda madde madde açıklanmaya çalışılmıştır.

Dış kaynaklı gerçekleşen, yurt dışı piyasalarındaki ani dalgalanmalar, petrol fiyatlarındaki yükseliş, iç-dış savaş, döviz kurlarını etkiler (Duygulu 1998; 109).

İç piyasalarda gerçekleşen politik istikrarsızlık, terör, savaş vb etmenler de kurları belirlemede önemli rol oynar (Duygulu 1998; 109).

Para ve maliye politikaları da kurları etkileyen bir diğer önemli faktörlerdendir. Para arzında meydana gelen artış ya da azalışlar, vergi oranlarında meydana gelen artış ya da azalışlar örnek olarak gösterilebilir (Gümüşelli, 1994; 84).

Para otoritelerinin yaptığı müdahaleler de döviz kurları üzerinde önemli etkiler bırakmaktadır. Para otoriteleri ki genelde merkez bankalarıdır, Döviz kurlarını istedikleri seviyede tutmak için piyasaya döviz alım satımı yaparak müdahale edebilirler. Bazen sabit kur sisteminden dolayı müdahaleleri yapmaktadırlar. Bazen de esnek kur olmasına rağmen iktisadi hedeflerini gerçekleştirmek için müdahalede bulunabilirler (Aygören; 2014; 12).

Dış ticarete genellikle doların kullanılıyor olmasından dolayı oluşan dolarizasyon etkisi de yerli paranın değerini etkilemektedir. Dolayısı ile kurların artması ya da azalması yönünde bir etkisi söz konusudur. Dolarizasyon döviz kurlarını etkilediği gibi aynı zamanda döviz kurlarından etkilenmektedir(Sarı, 2007; 25).

## **1.6. DÖVİZ KURU SİSTEMİNİN BELİRLENMESİNDE ETKİLİ OLAN UNSURLAR**

Her ülke kendisine en uygun döviz kuru sistemini tercih etmeye çalışır. Bu yüzden ekonomilerinin gidişi ve hedeflenen ekonomik hedeflerin

gerçekleştirilebilmesi için en uygun döviz kuru sisteminin tercih edilmesi zorunludur.

Her döviz kuru sisteminin kendine özgü olumlu ve olumsuz yönleri bulunmaktadır. Bu yüzden her döviz kuru sistemi her ülkeye uygun olmamaktadır. Ülkeler kendi ekonomilerindeki işleyiş ve mevcut şartlara göre en sağlıklı sisteme karar vermelidirler.

Gelişmekte olan ülkeler hangi kur sistemini kullanmaları gerektiğine karar verme noktasında en çok kafa yoran ülkelerdir. Zira bu ülkelerin ekonomi şartları ne az gelişmiş ülkelerdeki kadar çok kötüdür ne de gelişmiş ülkelerdeki kadar belli bir seviyeye gelebilmiştir. Gelişmekte olan ülkeler genellikle dışarıdan gelen tehditlere karşı oldukça kırılgan olabilmektedirler. Bu durum onların gelişmiş ülke olma yollarındaki hedeflerini sekteye uğratabilir. Dolayısı ile hangi kur politikasını tercih edeceklerine çok dikkatli karar vermelidirler. Çünkü yapılacak yanlış bir tercih ülke ekonomisini içinden çıkılması güç bir duruma sürükleyebilir. Bu durumda birçok gelişmekte olan ülke gelişmelerine devam ederken yanlış döviz kuru sistemini tercih ettiği için krize giren ülke krizden çıkmak için ciddi çabalar harcaması gerekecektir. Ayrıca doğru döviz kuru sistemi tercihi ve doğru uygulanması ülke ekonomisinin daha hızlı büyümesine ve daha hızlı kalkınmasına da vesile olabilir.

Ülkelerin hangi döviz kuru sisteminin daha uygun olup olmadığına karar vermelerini etkileyen bazı etmenler vardır. Bu etmenler şu şekilde sıralanabilirler. Ülkenin dışa açık olup olmadığı, devletin ekonomideki öncelikli tercihleri, ekonomideki üretim yapısı, ülkedeki ihraç mallarındaki çeşitlilik, ülkedeki geçmiş yıllardaki ve cari yıldaki enflasyon düzeyi, siyasi istikrar, ülkenin ve ülkedeki kurumların kredibilitesi şeklinde sayılabilir (Yağcı, 2001; 1).

### **1.6.1. Finansal Sistem**

Hangi döviz kuru sistemi tercih edilirse edilsin sistemin başarılı olabilmesi belli başlı koşullara bağlıdır. Ülkenin finansal piyasaları ne kadar gelişmiş olursa tercih edilen kur sisteminin başarı şansı o kadar fazla olmaktadır. Bunun dışında bankacılık sektörünün gelişmişlik düzeyi, para ve sermaye piyasalarındaki kırılganlık düzeyi, finansal piyasalardaki denetim mekanizmasının işlerliği gibi konularda

sistemin başarısında önemli rol oynamaktadır. Bu koşulların zayıf olması durumunda ise hangi döviz kuru sistemi tercih edilirse edilsin istenilen başarı sağlanamayabilir. Saydığımız koşulları kötü olan ekonomilerde özellikle sabit döviz kuru sisteminin uygulanması çok daha zordur (Caramazza, 1998; 2).

### **1.6.2. Şoklara Karşı Kırılganlık Düzeyi**

Ülkelerin döviz kuru sistemleri arasında hangisini tercih edeceklerine karar vermeden önce dikkate almaları gereken bir diğer husus ise ülke ekonomisinin şoklara karşı kırılganlık düzeyidir. Çünkü bazı kur sistemleri ülke ekonomisini daha çok içsel şoklara karşı bazıları ise dışsal şoklara karşı kırılgan hale getirmektedir. Bu sebepten dolayı kur sistemi tercihinde karar vermeden önce ülke ekonomisinin hangi şoklara karşı daha kırılgan olduğuna karar verilmeli ve ona göre tercihte bulunulmalıdır. Ülke ekonomisinin ne tür şoklara karşı daha kırılgan olduğu ise ekonomik büyüklüğe, siyasi istikrar durumuna, dış ticaret ortakların, üretim potansiyeline ve ürün çeşitliliğine bağlıdır (Aygören; 2014; 21).

Esnek kur sistemleri dış şoklara karşı görece daha dirençlidir. Bunun sebebi ise sabit döviz kurunda olduğu gibi kurun belli bir seviyede tutulmak zorunda kalmamasından dolayı kurlarda meydana gelebilecek artışların yaratacağı şokları emerek ekonomi üzerinde oluşabilecek kötü durumu engellemesidir. Bunun yanı sıra esnek kur sistemleri para otoritelerinin özgürce para politikası yürütmesini sağlamaktadır. Çünkü daha öncede bahsedildiği gibi esnek kur sisteminde para otoriteleri kuru belli bir seviyede tutmakla yükümlü değildirler (Aygören; 2014; 21).

Fakat ülke ekonomisi daha çok içsel şoklara karşı kırılgan olması durumunda sabit kur sistemleri daha avantajlı olabilmektedir. Sabit kur sistemlerinde kur hedeflendiği biçimde belli bir seviyede tutulabilirse bu kurlarda istikrarı sağlar. Dolayısı ile bu istikrar diğer alanlara da yayılır. Kısaca sabit kur sistemleri içsel şoklara karşı doğal bir bağımsızlık meydana getirir (İnan, 2002; 43).

### **1.6.3. Sermaye Hareketleri**

Sistem seçiminde sermaye hareketlerinin de büyük önemi vardır. Örneğin sabit kur sistemini benimsemiş ülkelerde ülkeye sermaye girişinin durması veya ülkeden

sermaye çıkışlarının olması durumunda ülke ekonomik bir krize sürüklenebilir (Aygören; 2014; 21).

Sermaye hareketlerinin serbest olduğu bir ekonomide eğer sabit kur sistemi benimsenmişse ve ülkedeki bankalara kurlardan dolayı meydana gelecek riskleri hükümet tarafından karşılanacağı garantisini verilirse bu bankaların risk iştahını kabartır ve bankaların potansiyellerinin üzerinde borçlanmalarına yol açabilir. Bu ise bankaları spekülasyon saldırılarına karşı savunmasız bırakabilir. Dolayısıyla ile ülkede bankacılık kaynaklı bir kriz çıkabilir (McKinnon, 1999; 1).

Bunun dışında ülkeye yüksek sermaye girişleri olduğu zaman borçlanma mekanizması bundan olumlu etkilenecek bu yüzden borçlanmaya dayalı tüketim harcamaları artacaktır. Gelişmekte olan ülke ekonomileri spekülasyon saldırılarına karşı daha kırılgan yapıda oldukları için ülkeye gelen sermaye akımları aniden durduğu ya da geri çekildiği zaman ülke ekonomisini oldukça derin bir krize sürükleyebilir (Kansu, 2006; 44-57). Eğer ülkeye gelen sermaye akımları borçlanma yoluyla tüketim harcamalarına değil de yatırımlara dönüşürse bu durumda ülke olası sermaye girişlerinin durması ya da geri çekilmesi durumunda çıkabilecek krize karşı daha dirençli olacak veya direkt kriz çıkmasına mani olacaktır.

Fakat esnek döviz kurları bu tarz spekülasyon saldırılarına karşı daha dirençlidirler. Zira esnek kur sistemlerinde döviz kurunun hangi yönde hareket edeceği tam kestirilemediği için spekülasyon saldırıları engelleyebilmektedir. Ayrıca para otoritelerinin kurları sabit bir seviyede tutma yükümlülüğünün olmaması da yeni spekülasyon saldırıları engelleyici bir faktördür.

#### **1.6.4. Enflasyon Düzeyi**

Döviz kuruna dayalı bir istikrar programı uygulaması ile yüksek enflasyon oranlarının düşürülmesi mevcut enflasyonun yüksekliği ve kaynağı ve kronik olup olmamasına bağlıdır. Yıllık enflasyon oranı %30'dan daha yüksek ve kronik olan ülkelerde döviz kuruna dayalı nominal çapanın kullanımı pek başarılı sonuçlar vermemektedir. Çünkü kronik enflasyon sorunu çözülmemiş ve aynı zamanda kredibilite oranı düşüktür (Aygören; 2014; 22).

Sıkı maliye politikaları uygulanmasına rağmen, döviz kuruna dayalı istikrar programları yerli paranın aşırı değerlenmesine sebep olarak cari açıkların artmasına sebep olmaktadır. Kısaca enflasyonu düşürmek için tercih edilen sabit kuru başarılı sonuçlar vermemekte ve sistemi devam ettirmek güçleşmektedir. Sabit kur sistemi ile enflasyonu düşürebilmek için öncelikle enflasyona neden olan kronik sorunlar çözümlenmelidir. Böylece enflasyonu düşürmek için tercih edilen sabit kur sistemi daha başarılı sonuçlar verecektir (Kansu, 2006; 44-57).

### **1.6.5. Üretim Yapısı ve İhracat Çeşitliliği**

Üretim yapısının çeşitliliği kadar üretilen ürünlerin hangi pazarlara ihraç edildiği de önemlidir. İhraç malları birkaç ülkeden ziyade birçok ülkeye ihraç edilirse ülkenin ihracata dayalı kur riskini azaltır. Çünkü yerli para bir tek yabancı para biriminden ziyade birçok yabancı para birimine bağanmış olacaktır. Eğer sadece birkaç ülkeye ürün ihraç edilirse o ülkelerde çıkacak sorunlar yerli ülkeyi büyük ölçüde etkileyecektir. Fakat çok fazla ülkeye ihracat yapılması durumunda bu risk oldukça azalmaktadır (Eichengreen, 1998; 23). Fakat burada ihracat yapılan ülke çeşitliliği kadar hangi ülkeye ne kadar ihracat yapıldığını da önemlidir. Örneğin ihracatın büyük çoğunluğu tek bir ülkeye yapıyorsa çeşitlilik ne kadar çok olursa olsun bu yine de yerli ülkeyi söz konusu yabancı ülkede çıkacak sorunlara karşı kırılgan yapacaktır.

### **1.6.6. Para İkamesi**

Ülkeler kendi para birimlerinin değersiz olması durumunda yerli paralarını küresel anlamda geçerli olan ABD Doları, Euro, Yen gibi para birimleri ile ikame edebilmektedirler. Özellikle yüksek enflasyona sahip ülkeler enflasyon oranlarının düşmesi için istikrarlı ve uluslararası alanda geçerliliği olan yabancı paraları tercih etmektedirler. Bu durumun en olumsuz yönü ise merkez bankalarının para politikası oluşturma ve yürütme konusunda elini bağlamaktadır. Bu durum döviz kurlarının kontrolünü zorlaştırmakta dış ticarete belirsizliklere sebep olmaktadır (Kansu, 2006; 44-57).

### 1.6.7. Rezerv Düzeyi

Rezerv düzeyi özellikle sabit kur sistemini tercih eden ülkelerde büyük önem arz etmektedir. Çünkü para otoriteleri sabit kur sisteminde, kurları daha önceden saptanan seviyede tutma taahhüdü vermektedir. Bunu yapabilmeleri ise rezerv oranlarının büyüklüğüne bağlıdır. Zira rezerv miktarının düşük olduğu tahmin edilen merkez bankalarının kuru belirledikleri seviyede tutamayacağını düşünülür. Dolayısı ile piyasalarda bir devalüasyon beklentisi oluşur. Bu durum ise yatırımcıları spekülâtif atak yapma konusunda teşvik eder. Rezervleri biten para otoritesi ise sonunda devalüasyon kararı almak zorunda kalır. Dolayısı sabit kur sistemi uygulayan ve buna rağmen yeterli rezervi bulunmayan ülkeler krize karşı daha kırılgan olurlar. Esnek kur sisteminin tercih edildiği ekonomilerde ise yüksek miktarda döviz rezervine ihtiyaç bulunmamaktadır (Kansu, 2006; 44-57).



## İKİNCİ BÖLÜM

### DIŞ TİCARET TEORİLERİ VE POLİTİKALARI

Çalışmamızın bağımlı değişkeni dış ticaret dengesi olduğu için çalışmanın ikinci bölümü dış ticaret konusuna ayrılmıştır. İkinci bölümde ilk önce klasik ve yeni dış ticaret teorileri açıklanmaya çalışılmış daha sonra dış ticaret hadlerinin sınıflandırılması konusu incelenmeye çalışılmıştır. İkinci bölümün son kısmında ise dış ticaret politikası araçları ele alınmıştır.

#### 2.1. DIŞ TİCARET TEORİLERİ

1766 yılında İskoç filozof ve ekonomist, aynı zamanda modern ekonominin de kurucusu kabul edilen Adam Smith milletlerin zenginliği adlı eseri ile dış ticareti sistemli bir şekilde ele almıştır. Adam Smith'in klasik eseri milletlerin zenginliğinden önce dış ticarete hâkim olan görüş merkantalizmdi. Dış ticarete ithalata kısıtlamalar getiren bu düşünce 16. ve 17. yüzyılda geçerli bir görüştü (Aral; 2015; 25).

Merkantalizme göre zenginliğin kaynağı değerli madenlerdir. Bunun içinse dış ticarete ithalata sınırlandırmalar getirilmeli böylece dış ticaret fazlası verilmelidir. Merkantalistler ve merkantalizmin diğer bir şekli de olan bulyonistler zenginliğin kaynağının altın ve diğer değerli madenler olarak görmüşler (Seyidoğlu, 1998; 13).

Yukarıdan da anlaşılacağı üzere merkantalizm büyük oranda devlet müdahalesini savunan bir sistemdir. Merkantalizme göre devlet gerektiğinde sert önlemler almalı ve ithalat kısıtlamaları ile ülkeden altın ve değerli maden çıkışını engellemeliler. Aynı zamanda devlet ihracatı da teşvik etmeli ve ihracat yolu ile yine altın ve diğer değerli madenler elde edilmelidir.

Merkantalist felsefeye göre bir ülkenin zenginliği ancak başka bir ülkenin fakirliği ile olabilir. Çünkü merkantalist düşünceye göre dünyada altın, gümüş vb. değerli maden stokları sabittir. Dolayısı ile bu değerli madenler ancak bir ülkede azalırsa diğer ülkede artabilir (Aral; 2015; 26).

İlk olarak 18. ve 19. yüzyıllarda Birleşik Krallıkta ortaya çıkan sonra tüm Avrupa'da etkili olan sanayi devrimi ile birlikte üretimde büyük sıçramalar meydana gelmiş ve artan üretimle birlikte yeni pazar arayışları başlamıştır. Aynı dönemlerde kendini gösteren klasik iktisadi okulun iktisadi düşüncesi ile merkantalizmin iktisadi düşüncesi birbirlerine tamamen ters düşmüştür. Klasiklere göre dış ticarete karşılıklı kazanç mümkün olabilmekte bir ülke zenginleşirken diğerinin fakirleşmesine gerek kalmamaktadır. Bu dönemde klasik okul merkantalizmin yerini hızla almaya başlamıştır (Aral; 2015; 26).

### **2.1.1. Klasik Dış Ticaret Teorileri**

Klasik dış ticaret teorilerine arz yanlı dış ticaret teorisi de denilmektedir. Bu teorilerin analizlerini basite indirgemek için belli başlı varsayımlar bulunmaktadır. Bu varsayımlar aşağıda maddeler halinde ifade edilmeye çalışılmıştır.

- Teoriye göre sadece iki ülke ve iki mal vardır
- Para yerine mal değiş tokuşu söz konusudur
- Mal değerleri iş gücü ile ölçülmektedir
- Piyasalarda tam rekabet koşulları geçerlidir
- Üretimde sadece emek faktörü kullanılmaktadır.
- Ekonomi daima tam istihdamdadır
- Uluslararası ticarete taşıma giderleri yoktur
- Mallar homojen kabul edilir. Yani iki ülkenin de ürettiği malın kalitesi aynıdır
- İki ülke de ticarete konu mala ihtiyaç duymaktadır

Başlıca klasik dış ticaret teorileri, Mutlak Üstünlükler Teorisi ve Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi teoridir.

### 2.1.1.1. Mutlak üstünlükler teorisi

Adam Smith'in mutlak üstünlükler teorisi serbest ticaret ve uluslararası karşılıklı anlaşmaların ekonomi için faydalarını açıklamaya çalışır. Söz konusu teoriye göre ülkeler hangi malı daha düşük maliyete üretebiliyorsa o malın üretiminde uzmanlaşmalı ve görece yüksek maliyette ürettiği malları ise ithal etmeli (Seyidoğlu, 1998; 16).

Adam Smith'in teorisini örnek yardımı ile açıklamaya çalışalım.

Ülke	Tekstil Ürünü	Gıda Ürünü
İngiltere	6	12
Türkiye	8	4

**Tablo 1: Mutlak Üstünlükler Teorisi**

Örneğe göre Türkiye 8 birim tekstil ürünü üretebilirken buna karşılık 4 birim gıda üretimi yapabilmektedir.

İngiltere ise 6 birim tekstil ürününe karşılık 12 birim gıda üretebilmektedir.

Tablodan da anlaşılacağı üzere tekstil üretiminde Türkiye mutlak üstünlüğe sahipken gıda üretiminde İngiltere mutlak üstünlüğe sahiptir. Bu analize göre Türkiye tekstil üretiminde uzmanlaşması gerekirken İngiltere ise gıda üretiminde uzmanlaşmalı. Örneğe göre Türkiye ve İngiltere kendi ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra geriye kalan arz fazlası ile değiş tokuş yaparak diğer ürüne olan ihtiyaçlarını da karşılamalıdır.

Ürünlerin fiyatlarını belirleyecek olursak da aşağıdaki durum karşımıza çıkacak.

Türkiye için  $8 \text{ tekstil} = 4 \text{ gıda ürünü}$  yapmaktadır. Buradan da  $2T=1G$  sonucuna ulaşmaktayız.

İngiltere için ise  $6 \text{ tekstil} = 12 \text{ gıda ürünü}$  yapmaktadır. Buradan da  $1T=2G$  sonucuna ulaşmaktayız.

### 2.1.1.2. Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi

Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi David Ricardo tarafından Adam Smith'in teorisinden yaklaşık kırk yıl sonra ortaya atılmış ve uzun yıllar geçerliliğini korumuş bir teoridir.

Teoriye göre iki mal üreten bir ülke daha verimli olduğu malın üretiminde uzmanlaşmalı ve sadece o malı üretmelidir. Diğer malı üretmeye çalışarak kaynak israfı yapmamalıdır. Ürettiği üründen ihtiyacını karşıladıktan sonra geri kalanını ihraç etmeli, elde ettiği gelire ise üretmediği diğer malı ithal etmelidir. Bu sayede her ülkenin toplam refahı artacaktır.

Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisinin bazı varsayımları vardır. Bunlar aşağıdaki gibidir.

- Para yerine mal değiş tokuşu vardır.
- Mallar iş gücü ve birim sayıları ile kıyaslanır.
- Mallar homojendir.

Karşılaştırmalı üstünlükler teorisini Ricardo'nun kendi verdiği rakamlara göre Türkiye ve İngiltere örneği üzerinden tekstil ve gıda malları ile açıklamaya çalışalım. Teoriyi aşağıdaki tablo ile örneklendirebiliriz.

Ülke	Tekstil	Gıda
Türkiye	80	40
İngiltere	10	20

**Tablo 2: Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi**

Örneğe göre Türkiye her iki malda da İngiltere'ye göre mutlak üstünlüğe sahiptir. Zira hem tekstil hem de gıda üretimini İngiltere'ye göre daha ucuza üretir. Mutlak üstünlükler teorisine göre böyle bir durumda Türkiye İngiltere ile ticaret yapmamalıdır. Fakat karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre hala Türkiye ile İngiltere ticaret yapabilir ve her iki ülke bu ticarettten kazançlı çıkabilir. Çünkü Türkiye her iki mala göre de İngiltere'den mutlak olarak üstün olmasına rağmen üstünlük dereceleri karşılaştırıldığında Türkiye tekstil üretiminde İngiltere'den sekiz

kat, gıda üretiminde ise sadece iki kat üstündür. Bu durumda karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre Türkiye tekstil ürünü üretmeli İngiltere ise gıda üretimi yapmalıdır. Daha sonra Türkiye iç piyasalardaki tekstil ihtiyacını karşıladıktan sonra kalanını İngiltere'ye ihraç eder ve İngiltere de iç piyasadaki gıda ihtiyacını karşıladıktan sonra kalanını Türkiye'ye ihraç ederse her iki ülkede bu durumdan karlı çıkar. Sonuç olarak Türkiye her iki malda da mutlak üstünlüğe sahipken tekstil ürününde karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir (Seyidoğlu, 1998; 18-19).

Yukarıdaki örneğe göre kumaş cinsinden iki ülkedeki göreceli fiyatlar aşağıdaki gibidir.

Türkiye'de iç fiyatlar, 1 birim tekstil 0,5 birim gıda

İngiltere'de iç fiyatlar, 1 birim kumaş 2 birim gıda (Seyidoğlu, 1998; 18-19).

Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisine yönelik eleştiriler ise başlıca aşağıdaki gibidir.

- Model sadece emek değeri teorisine dayanmaktadır. Dolayısı ile doğal kaynaklar ve müteşebbis gibi diğer faktörler göz ardı edilmiştir.
- İş göçü gibi durumlar göz ardı edilmiştir.
- Arz temelli analiz edilmiş talep göz ardı edilmiştir.
- Ülke sadece bir ürün üretildiği için sadece o ürünün kaynaklarına yoğunlaşır. Bu durumda diğer ürünün kaynak kullanımı sifıra düşeceği için eksik istihdam meydana gelir.
- Mallar tamamen aynı ülke içerisinde üretilirler. Ancak bazı malların parçaları farklı ülkelerde üretilebiliyor. Özellikle teknolojik ürünlerde bu durum söz konusudur.

## **2.1.2. Neo Klasik Dış Ticaret Teorisi**

### **2.1.2.1. Faktör donatımı (Heckscher-Ohlin) teorisi**

Faktör donanımı teorisi Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin eksikliklerine karşın Heckscher ve Ohlin tarafından ortaya atılmıştır. Zira Ricardo teorisinde ülkelerin yurt içi üretim maliyetlerindeki farklılıkların emek verimliliğinden kaynaklandığını belirtmiş lakin bunu açıklamamıştır. Teori ilk olarak

İsveçli ekonomist Eli Heckscher tarafından 1919'da ortaya atılmıştır. Heckscher'den sonra aynı zamanda Heckscher'in öğrencisi de olan İsveçli ekonomist Bertil Ohlin tarafından geliştirilmiştir. Bu yüzden teori Heckscher-Ohlin teorisi olarak adlandırılmıştır(Aral;2015;30). Her ne kadar faktör donanımı teorisi Heckscher Ohlin teorisi olarak adlandırılrsa da aslında Heckscher Ohlin teorisinden dört farklı teoriselde edilmiştir. Bu teorilerden birisi faktör donanımı teorisiyken diğerleri faktör fiyatları eşitliği teorisi, Stolper Samuelson gelir dağılımı teorisi ve Rybczynski teoremidir (Seyidoğlu; 1998; 67).

Heckscher ve Ohlin dış ticareti malların üretim fonksiyonlarındaki ülkeler arasında farklılıklarıyla değil, ülkelerin sahip olduğu faktörlerin yoğunluk farklılıkları ile açıklamaya çalışmıştır (Düğer ve Dulupçu, 2007; 342). Söz konusu teoriye göre bir ülke hangi üretim faktörlerine görece daha fazla sahipse o mallarda karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Yani o malları daha ucuza üreteceği için o malların üretiminde uzmanlaşmalıdır (Seyidoğlu, 1998; 62).

Örneğin Türkiye'de İngiltere'ye nazaran emek daha çok ise Türkiye emek yoğun üretim yapmalı. Fakat İngiltere'de Türkiye'ye nazaran sermaye daha çok ise İngiltere de sermaye yoğun üretim yapmalıdır.

Faktör donanımı teorisinin bir takım varsayımları vardır. Bunlar aşağıda belirtilmiştir.

- Ülkenin faktör donanımları birbirinden farklıdır.
- Ülkelerin ürettikleri malların faktör yoğunlukları birbirlerinden farklıdır.
- Bir ürünün üretim fonksiyonu her ülkede aynıdır. Yani emek ve sermaye kullanılarak üretim gerçekleştirilir.
- Ülkelerin talep yapıları benzerlik göstermektedir.
- Ölçeğe göre sabit getiri söz konusudur.

### **2.1.3. Yeni Dış Ticaret Teorileri**

Yukarıda klasiklere ait dış ticaret teorileri açıklanmaya çalışıldı. Birde bunların dışında yeni dönem dış ticaret teorileri vardır. Bu teoriler aşağıda ayrı ayrı açıklanmaya çalışılacaktır.

### **2.1.3.1. Nitelikli işgücü teorisi**

Nitelikli iş gücü teorisi D.B. Keesing ve I. B. Kenen tarafından geliştirilmiştir. Neo faktör donanımı teorisi de denilen bu teoriye göre daha fazla nitelikli iş gücüne sahip ülkeler bu iş gücünü gerektiren ürünlerin üretiminde, daha az niteliksiz iş gücüne sahip ülkeler ise niteliksiz emek gerektiren ürünlerin üretiminde uzmanlaşacağını söyler (Seyidoğlu, 1998; 78).

Nitelikli işgücü gerektiren mallar genelde sermaye yoğun mallar ile aynıdır. Dolayısı ile bu malları sermaye sıkıntısı olmayan gelişmiş ülkeler üretirler. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ise genelde daha çok nitelikli iş gücü gerektirmeyen tarım ürünleri ile katma değeri düşük sanayi malları üretirler (Oktay, 2005; 51).

Söz konusu teoriye göre, nitelikli iş gücü yoğun üretim yapan bir ülkede üretilen malın nispi fiyatında bir artış olacaktır. Diğer yandan ise üretimde nitelikli iş gücü kullanmayan ülkelere üretim seviyesi zamanla düşecek ve istihdam azalacaktır (Özel, 2012; 10). Kısaca sanayileşmiş ülkeler arasında dış ticareti belirleyen faktör nitelikli iş gücüdür.

### **2.1.3.2. Teknoloji açığı teorisi**

1961 yılında M. V. Posner tarafından ileri sürülen teoriye göre sanayileşmesini tamamlamış, AR-GE'ye daha fazla yatırım yapan gelişmiş ülkeler bir malı icat eder ve bu ürünü diğer ülkelere ihraç eder. Bu ürünü alan gelişmekte olan ülkeler ise zamanla bu malı taklit ederek daha düşük maliyetle kendileri üretmeye başlarlar. Başlangıçta malın ithalatçısı konumundaki gelişmekte olan ülkeler zamanlamalın ihracatçısı konumuna gelmektedir. Çünkü ürünü emek gücünün ucuzluğu ve/veya doğal kaynaklardaki üstünlükleri gibi bazı sebeplerden ötürü daha düşük maliyetle üretebilirler. Gecikmeli taklit hipotezi de denilen teori, dış ticareti, icat edilen taklit edilme süreçleri ile açıklamaktadır (Seyidoğlu, 1998; 79).

Teknoloji açığı teorisinin bir takım varsayımları vardır. Bu varsayımlar şu şekilde sıralanabilir (Türker, 2002; 33-34).

- Teknik bilgi seviyesi tüm ülkelerde aynı değildir
- Ticaret yapan bütün ülkelerin ücret, kâr, büyüme, rant oranları aynıdır

- Gümrük tarifesi söz konusu değildir
- Tüketicilerin zevk ve tercihleri her ülkede aynıdır
- Döviz kurları sabittir
- Tam istihdam vardır ve taşıma masrafları söz konusu değildir

### **2.1.3.3. Ürün dönemleri teorisi**

R. Vernon tarafından 1966'da ortaya atılan teoriye göre yeni ürünler geliştirilirken birçok aşamadan geçmekte ve karşılaştırmalı üstünlük, ürünün tüm geliştirilme dönemleri boyunca değişmektedir. Bunun yanı sıra yeni ürünlerin özellikle ABD gibi gelişmiş ülkelerde yoğunlaştığını ileri sürmektedir (<https://www.mevzuatdergisi.com/2004/09a/05.htm>).

Vernon'a göre bir ürün tüm yaşam süresince beş aşama geçirir. Bu aşamalar sırası ile giriş aşaması büyüme ve genişleme aşaması, olgunluk aşaması, gerileme ve yok olma aşamalarıdır (İyibozkurt, 2001; 99).

İlk dönemde gelişmiş ülke ürünü icat edilir.

İkinci dönemde icatçı ülke hala ürünün tek üreticisidir ve ürünü ihraç eder.

Üçüncü dönemde ithalatçı ülke ürünü taklit etmeye başlar. Böylece icatçı ülkenin ihracatı da azalmaya başlar.

Dördüncü dönemde icatçı ülkenin ihracatı daha da azmakla birlikte ithalatçı ülke kendi iç talebini karşılamamanın yanında ürünü aynı zamanda ihraç etmeye de başlar.

Beşinci ve son dönemde ise icatçı ülke ürünün üretimini tamamen durdurur ve ürünü ithal etmeye başlar.

### **2.1.3.4. Ölçek Ekonomileri Teorisi**

Ölçek ekonomileri teorisine göre üretim ölçeği bir birim artarken çıktı düzeyi bir birimden daha fazla artıyorsa ölçeğe göre artan getiri bir birimden daha az artıyorsa ölçeğe göre azalan getiri bir birim artıyorsa ölçeğe göre sabit getiri vardır.

Ölçek ekonomisi teorisi aslında firma teorisi kaynaklı bir tartışmadır. Teori, üretim sürecinin sonucunda çıktıların girdilerdeki değişime uzun vadede nasıl bir



tepki verdiğini ortaya koymaya çalışır. Ölçek ekonomisi temelinde çalışan şirketler, girdilerini artırdıkları zaman, şirketlerin çıktılarındaki parasal karşılık marjinal maliyetlerin yani son birim maliyetlerin azalmasıdır. Diğer bir ifade ile belirli bir mal veya hizmetin üretimini artırmak istediğimizde üretim maliyetlerinin aynı oranda artırılması gerekmiyorsa bu durumda ölçek ekonomisinin varlığından söz edebiliriz.

Ölçek ekonomilerinin maliyet fonksiyonunun dayandığı bazı özellikler pozitiflik, homojenlik ve monotonluktur (Özarslan, 1998; 104).

#### **2.1.3.5. Sanayi İçi Ticaret ve Mal Farklılaştırması**

Sanayi içi ticaret aynı sanayi grubuna ait fakat dış görünüş, kalite, kullanım özellikleri ve marka bakımından bir takım farklılıklar gösteren malların eş zamanlı ihraç ve ithaline dayanan bir dış ticaret türüdür (Diken; 2015; 3).

Bu üretilen malların üretim sürecindeki bileşimlerin malların kullanım şekillerinin veya markalarının birbirlerinden farklı olması bu malları farklı yapmaktadır. Bu farklılıklar beraberinde sanayi içi ticareti getirmektedir. Malların homojen olmayışları, yani farklı olmaları aynı zamanda tüketici zevk ve tercihlerinin de farklılıkları, birbirlerinin yerine geçebilecek bu malların uluslararası ticaretine neden olmaktadır (İyibozkurt, 2001; 101.).

#### **2.1.3.6. Varlık Teorisi**

Teori İrvin Kravis tarafından ortaya atılmıştır. Kravis ticaretin ana kaynağı olarak bir malın ekonomide bulunup bulunamamasını görmektedir. Kravis'e göre devletler, üretmedikleri ya da çok pahalıya üretebildikleri malları dış ticaret yolu ile satın alırlar. Teoriye göre malın ülke içinde üretilmemesinin temel nedenleri, doğal kaynakların talebi karşılayacak seviyede olmaması, teknik ilerlemenin yeterince hızlı olmaması ve diğer ülkeler taklit edene kadar, yenilik yapan başka bir ülkeye geçici bir tekel gücü veren ürün farklılaştırmasıdır (Ordu;2013; 38).

#### **2.1.3.7. Tercihlerde Benzerlik Teorisi**

Teori, 1961'de Staffan Burenstam Linder tarafından ortaya atılmıştır. Linder'in söz konusu teorisi, sadece arz faktörüne bağlı kalan faktör donatımı teorisinin yerini

almıştır. Teoriye göre sanayi ürünlerinin ticareti, benzer gelir seviyelerine ve tercihlere sahip ülkeler arasında yoğunlaşmaktadır. Linder'in söz konusu teorisi, karşılaştırmalı üstünlük ile faktör donatımı teorilerinden dayandığı bir takım varsayımlar ile ayrılmaktadır. Bu varsayımlar aşağıdaki gibi sıralanabilir; (Ordu, 2013; 41).

- Ülkelerin zevkleri ve gelir seviyelerinde benzerlikler söz konusudur
- Farklılaştırılmış ürünler söz konusudur
- Ölçeğe göre artan verimler vardır

Teoriden çıkartılabilecek en temel sonuç, dış ticaretin büyüklüğü ülkeler arasındaki gelir seviyesine bağlıdır. Ülkelerin gelir düzeyleri birbirine yaklaştıkça buna paralel olarak zevk ve tercihleri birbirlerine benzeyecek ve karşılıklı ticaret hacimleri de bu doğrultuda büyüyecektir. Bunların aksine emek düzeyi artan bir ülkede gelir düşüşü olacakken, sermaye düzeyi artan bir ülke ise gelir artışı olacaktır. Emek ve sermaye birikimleri bakımından birbirlerinden farklı olan ülkelerin talepleri de farklılaşacak ve potansiyel ticaret eğilimi azalacaktır (Yörük, 2008; 101).

### **2.1.3.8. Monopollü Rekabet Teorisi**

Bu piyasa türü, çok sayıda firmanın ürettiği ve birbiri yerine kolaylıkla ikame edilebilen bir grup ürünün, gerçekte birbirinden daha farklı ürünlermiş gibi gösterilip her firmanın belli bir müşteri kitlesine sahip olmaya çalıştığı piyasa olarak tanımlanabilir (Ordu; 2013; 43)

Monopollü rekabet teorisine ait bir takım varsayımlar aşağıdaki gibi sıralanabilir (Özdemir ve Eser, 2010; 192).

- Alıcı ve satıcı sayısı çoktur
- Mallar farklılaştırılmış olsa da ikame dereceleri yakındır
- Piyasaya giriş ve çıkış koşulları serbesttir
- Firma kısa ve uzun dönemde maksimum kâr hedefindedir
- Üretim faktörlerine ait teknoloji düzeyi ve fiyatı sabittir
- Üreticiler, kendilerine olan maliyet ve talep miktarlarını net olarak bilmektedir.
- Firma maliyetleri, U biçimindedir.

Monopolcü rekabet teorisine göre dış ticaretin temel sebebi ölçüğe göre artan getiridir. Ölçüğe göre artan getiri söz konusu olduğunda, ticaretin tek sebebi ülkeler arası karşılaştırmalı üstünlük değildir (Ordu; 2013; 43).

## **2.2. DIŞ TİCARET HADLERİNİN SINIFLANDIRILMASI**

Dış ticaret hadleri kendi aralarında üç temel başlığa ayrılmaktadırlar. Bunlar mal değişimine dayanan dış ticaret hadleri, faktör değişimine dayanan dış ticaret hadleri ve fayda ve maliyetlere dayanan dış ticaret hadleridir.

### **2.2.1. Mal Değişimine Dayanan Dış Ticaret Hadleri**

Mal değişimine dayanan dış ticaret hadleri, bir ülkede üretilen mal ve hizmetlerin uluslararası piyasalardaki değişimini ifade etmektedir (Yörük, 2008; 4). Diğer bir ifade ile ithal ve ihracat malları arasındaki değişim oranını ifade etmektedir.

#### **2.2.1.1. Net Değişim Dış Ticaret Hadleri**

İlk defa Viner tarafından kullanılan net değişim dış ticaret hadleri kavramı uygulamada en sık kullanılan kavramdır. Bir ülkedeki ihracat fiyat endeksinin, ithalat fiyat endeksinde bölünmesi ile bulunur. Dış ticarete konu olan malların çok çeşitlilik göstermesinden dolayı ithalat ve ihracat fiyatları mecburi olarak endekslerle ifade edilmektedir. Fakat bu endeksler kullanılırken dikkat edilmesi gereken husus endekse dâhil edilecek malların olabildiğince ithalat ve ihracatta yüzdesel olarak büyük bölümü kapsayan endeksler olmasıdır (Karluk, 2013; 250).

Net değişim dış ticaret hadleri formülü aşağıdaki gibi gösterilebilir.

N; Net değişim ticaret hadleri

$$N = P_x \div P_m$$

$P_x$ ; İhracat fiyat endeksi

$P_m$ ; İthalat fiyat endeksi

Formülden de anlaşılacağı gibi, ithalat fiyatları sabitken ihracat fiyatlarının azalması, ihracat fiyatları sabitken, ithalat fiyatlarının artması ya da her iki fiyat endeksi de artarken ithalat fiyatlarındaki artışın ihracat fiyatlarındaki artıştan daha

büyük olması gibi durumlarda net değişim dış ticaret hadleri ülkenin aleyhine olmaktadır (Hepaktan, Karakayalı, 2009; 184).

Net değişim dış ticaret hadlerinin ülkenin aleyhinde olması durumunda ülke dış ticaretten kaynaklı bir refah kaybı yaşayacaktır. Çünkü söz konusu ülke artık bir birim ithal malına karşılık bir birimden daha fazla ihraç malı vermek zorundadır. Dış ticaret hadleri lehine değişen bir ülke için ise aynı senaryonun tam tersi geçerli olmaktadır (Hepaktan, Karakayalı, 2009; 184-185).

### **2.2.1.2. Gayri Safi Değişim Dış Ticaret Hadleri**

Brüt dış ticaret hadlerini ilk olarak Frank William Taussig literatüre kazandırılmıştır. Gayri safi dış ticaret hadleri net dış ticaret hadlerinin aksine ithalatın ihracata fiziksel oranını dikkate almaktadır. Diğer bir ifade ile fiziksel ithalat miktarının fiziksel ihracat miktarına oranıdır (aktaran Dursun, 2018; 17).

Gayri safi dış ticaret hadleri aşağıdaki formülle ifade edilebilir.

$G = \text{Gayri safi değişim dış ticaret hadleri}$

$G = Q_m \div Q_x$

$Q_x = \text{İhracat miktar endeksi}$

$Q_m = \text{İthalat miktar endeksi}$

Gayri safi değişim dış ticaret hadlerinde gerçekleşecek oransal artış ülke lehineyken, meydana gelecek bir azalış ülke aleyhine olmaktadır. Diğer bir ifade ile bu oranda meydana gelecek bir artış söz konusu ülkenin bir birim ihracatına karşılık artık bir birimden daha fazla ithalat yapabileceği anlamına gelmektedir. Fakat unutulmamalıdır ki ithalat hacminde meydana gelecek bir artış sadece ihracat hacminde meydana gelen bir artış ile açıklanamaz. Çünkü ihracattan bağımsız ülkeye giren sermaye akımları da ithalatı artırıcı nitelikte olabilir.

### **2.2.1.3. Gelir Dış Ticaret Hadleri**

Gelir dış ticaret hadleri kavramı ilk olarak 1949'da yılında kullanılmış ve kavramın analizi G. S. Dorrance tarafından yapılmıştır.

Gelir dış ticaret hadleri, net değişim ticaret hadleri tanımında dış ticaret hacmine yer verilmediği için dış ticaret hacmini bulmakta kullanılır. Gelir dış ticaret hadleri, ihracat değer endeksinin, ithalat fiyat endeksine bölünmesiyle veya net değişim dış ticaret hadleri ile ihracat hacim endeksinin çarpılması yoluyla bulunur.

Gelir dış ticaret hadleri aşağıdaki gibi formüle edilebilir.

I = Gelir ticaret hadleri

$$I = (P_x \div P_m) \times Q_x$$

Q<sub>x</sub> = İhracat hacmi endeksi

P<sub>x</sub>=İhracat fiyat endeksi

P<sub>m</sub>=İthalat fiyat endeksi

Gelir dış ticaret hadleri, ülkenin ithalat kapasitesini ihracat yoluyla açıklamaya çalıştığı için, ihracatın satın alma gücünü göstermektedir (Karluk, 2013; 251). O yüzden gelir dış ticaret hadlerine ihracata dayalı ithalat kapasitesi endeksi de denilmektedir.

Gelir dış ticaret hadlerinde meydana gelen bir değişme net değişim dış ticaret hadlerinde ya da ihracat hacmindeki değişmelerden kaynaklanır. Herhangi birisi belli oranda bir artış gösterir, diğerinde de aynı oranda bir düşüş meydana gelirse gelir dış ticaret hadlerinde herhangi bir değişme olmaz (Aslan ve Yörük, 2008; 6).

### **2.2.2. Faktör Değişimine Dayanan Dış Ticaret Hadleri**

Ticaret hadlerinin net değişim tanımı ihracat ve ithalat kesimindeki verimlilik değişmelerini göstermemektedir. Oysa dış ticaret kayıp ve kazançları bakımından fiyatlardaki değişmelerin verimlilik kaynaklı olup olmadığının önemi büyüktür. Bu yüzden Jacob Viner faktör değişimine dayanan dış ticaret hadlerini ele almıştır (Hepaktan, Karakayalı; 2009; 188).

Örneğin ülkede net değişim ticaret hadlerinde meydana gelen bir değişim sonucunda ülkenin aleyhine bir durum olmuş gibi görünse bile, söz konusu ülkenin üretim verimliliğinde bir artış meydana gelmiş buna karşılık ihraç mallarının maiyetlerinde düşüş olmuş ve nihai olarak ülkenin refah düzeyinde bir artış olmuş olabilir (İyibozkurt, 1995; 109).

Faktör değişimlerine dayanan ticaret hadleri, üretim faktörlerinin uluslararası değişimini incelediğinden, sadece mal değişimine bağlı ölçümleri değil, aynı zamanda üretim faktörlerinin fiyatlarındaki değişimleri ölçmek için de kullanılmaktadır. Faktör dış ticaret hadleri, üretim faktörlerindeki fiyat değişimlerini, dolayısı ile ülkelerin dış ticarettten elde ettikleri kayıp ve kazançlarını belirlemede önemli bir göstergedir (Keskin, 2009; 25).

Bu bağlamda faktör değişimine dayalı dış ticaret hadleri iki ana başlıkta incelenmektedir. Bunlar tek faktörlü dış ticaret hadleri ve çift faktörlü dış ticaret hadleridir.

### **2.2.2.1. Tek Faktörlü Dış Ticaret Hadleri**

İhracat sektöründeki verimlilik endeksini gösteren tek faktörlü dış ticaret hadleri, net değişim dış ticaret hadleri ile ihracat kesimindeki verimlilik endeksinin çarpımı sonucu elde edilir. Tek faktörlü ticaret hadleri, ihraç malları üretimindeki verimliliği dikkate alırken çift faktörlü ticaret hadleriyse, ithalat ve ihracat mallarının üretimindeki verimliliklerinin ikisini de dikkate almaktadır (Hepaktan, Karakayalı, 2009;188).

Tek faktörlü dış ticaret hadleri aşağıdaki gibi formüle edilebilir.

$S = \text{Tek faktörlü ticaret hadleri}$

$S = (P_x \div P_m) \times V_x$

$V_x = \text{İhracattaki verimlilik endeksi}$

$P_x = \text{İhracat fiyat endeksi}$

$P_m = \text{İthalat fiyat endeksi}$

Uygulamada kaynakların verimliliklerinde meydana gelen değişimleri hesaplamak güç olmaktadır. Bununla birlikte kuramsal olarak tek faktörlü dış ticaret hadleri, dış ticaret kazançlarının iyi bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Tek faktörlü dış ticaret hadlerindeki bir artış, ihracat mallarının üretimleri sırasında kullanılan bir birimlik girdi ile daha fazla ithalat yapılabileceğini söylemektedir.

Tek faktörlü dış ticaret hadleri, kendisine yeterince yaygın bir kullanım alanı bulamamıştır. Bunun sebebi iktisadi olarak dış ticarettten elde edilen faydalara dair önemli veriler sağlanmasına rağmen, kaynak verimliliklerinin hesaplanmasından

doğan güçlüklerdir (Yörük, 2008; 8). Buna rağmen ülkenin dış ticarettten elle ettiği faydaları gösterme konusunda önemli bir araçtır. Yine de ihracat malların üretiminde kullanılan iş gücü verimliliğinin hesaplanmasından kaynaklanan güçlük tek faktörlü dış ticaret hadlerinin kullanım alanını kısıtlamıştır (Kip, 2004;4).

### 2.2.2.2. Çift Faktörlü Dış Ticaret Hadleri

Çift faktörlü dış ticaret hadleri, net değişim dış ticaret hadlerinin hem ihracat hem de ithalat kesimlerindeki verimliliklerinde meydana gelen değişmelerin düzeltilmesi yolu ile elde edilmektedir (Karluk, 2013; 251). Çift faktörlü dış ticaret hadlerinin tek faktörlü dış ticaret hadlerinden farkı, sadece ihracat verimliliğinin değil, aynı zamanda ithalat verimliliğinin de hesaplanarak elde edilmesidir. Burada verimlilik artışından kastedilen bir birim çıktı için eskisinden daha az bir girdiye ihtiyaç duyulmasıdır.

Çift faktörlü dış ticaret hadleri aşığıdaki gibi formüle edilebilir.

$D = \text{Çift faktörlü ticaret hadleri}$

$$D = (P_x \times V_x) \div (P_m \times V_m)$$

$V_m = \text{İthalat kesiminde verimlilik endeksi}$

$P_x = \text{İhracatın fiyat endeksi}$

$P_m = \text{İthalatın fiyat endeksi}$

Çift faktörlü ticaret hadlerinde meydana gelen bir artış, ihraç mallarının üretiminde kullanılan bir birim girdinin bir birimden daha fazla miktarda yabancı girdi ile değiştirilebildiğini gösterir.

Çift faktörlü ticaret hadlerinde meydana gelecek bir artış, ihracatta kullanılan her bir birim girdi karşılığında daha fazla yabancı girdi ile değiştirildiğini ifade etmektedir. Fakat burada önemli olan husus, ülke açısından ihraç edilen her bir birimlik girdiye karşılık ne ölçüde yabancı girdi elde ettiğinden ziyade, üretim sonunda ne kadar ithal malı elde edeceğidir (Karluk, 2013; 251).

### **2.2.3. Fayda ve Reel Maliyetlere Dayanan Dış Ticaret Hadleri**

Dış ticarettten elde edilen kazançların ekonomiye yararları iki şekilde analiz edilir. Bunlar reel maliyet ticaret hadleri ve fayda dış ticaret hadleri olmak üzere iki başlıkta incelenmektedir.

#### **2.2.3.1. Reel Maliyet Dış Ticaret Hadleri**

Reel maliyet dış ticaret hadleri, tek faktörlü ticaret haddi endeksiyle ihracat katsayılarının faydasızlık katsayıları endekslerinin çarpımı yolu ile elde edilir (İyibozkurt, 1995; 109). Bunu hesaplayabilmek için ise ihracat üretiminin içerdiği faydasızlığı hesaplamak gerekmektedir (Aslan ve Yörük, 2008; 39).

Reel maliyet dış ticaret hadlerinde meydana gelen artışların, ihraç mallarının üretimindeki teknolojik gelişmelerden kaynaklanması durumunda, bu reel maliyetin birim başına sağladığı ithalat miktarının artıyor olduğu anlamına gelmektedir (Karluk, 2013; 252).

#### **2.2.3.2. Fayda Dış Ticaret Hadleri**

İthal edilebilir malların, ihraç malları üretiminde kullanılması ile tüketiminin önüne geçilen malların birim başına nispi faydalılığı dikkate alınarak fayda dış ticaret haddi endeksi elde edilir. Bu endeks reel maliyet dış ticaret haddi endeksinin ithal edilebilir mallar ve üretiminden vazgeçilen yurtiçi malların nispi faydalılık endeksi ile çarpılarak bulunur (İyibozkurt, 1995; 109).

Genel olarak dış ticaret hadlerinin düzelmesi, ihracat fiyat endeksinin ithalat fiyat endeksine göre hızlı artarak uluslararası alanda pazarlama gücünü yükseltir. Bununla birlikte yabancı yatırım malları ve hammaddelerinin ithalatının artmasına sebep olur (Karluk, 2013; 252).

Ticaret hadleri kısa ve uzun dönemde farklı faktörlerden etkilenmektedir. Meier'e göre kısa dönemde ticaret hadlerini etkileyen unsur, döviz kurlarındaki değişiklikler, dış ticaret politikaları, transfer ödemeleri ile konjonktürel dalgalanmalardır. Uzun dönemde ise üretim ve tüketim yapısındaki yapısal değişikliklerdir (Karluk, 2013; 252).



## **2.3. DIŞ TİCARET POLİTİKALARIN ARAÇLARI**

Para otoriteleri dış ticarete doğrudan ya da dolaylı olarak farklı politika araçları ile müdahalelerde bulunurlar.

### **2.3.1. Dolaylı politika araçları**

Dolaylı politika araçlarına para ve maliye politikaları örnek gösterilebilir.

#### **2.3.1.1. Para politikası**

Merkez bankalarının iktisadi hedeflerine erişebilmek için para veya kredi kanalı ile uyguladığı politikalara para politikaları denir (Serin, 1998; 1).

Merkez bankaları para ve sermaye piyasalarına para miktarını artırarak veya azaltarak müdahalelerde bulunur. Bu müdahalelerdeki amaç makroekonomik hedeflere ulaşmak ve piyasalarda istikrarı sağlamaktır. Bu doğrultuda bazen sıkı para politikaları izleyebilirken bazen de genişletici para politikaları izleyebilir. Merkez bankasının uyguladığı politikalara göre de faiz oranlarında değişiklikler olur. Örneğin sıkı para politikası uygulandığı zaman faiz oranları yükselirken genişletici para politikasında tam tersi söz konusudur (Emin Ertürk, 2001; 108.)

#### **2.3.1.2. Maliye Politikası**

Hükümetlerin kamu harcamaları ve vergiler yoluyla piyasaya müdahalede bulunması maliye politikasının kapsamına girmektedir. Hükümetler iktisadi amaçları doğrultusunda piyasalarda genişletici veya sıkı maliye politikası uygulamak isteyebilirler. Bu durumda örneğin genişletici maliye politikası uygulamak isterlerse vergileri düşürebilir veya kamu harcamalarını artırabilir.

## 2.3.2. Doğrudan Politika Araçları

### 2.3.2.1. Gümrük Tarifeleri

Gümrük tarifeleri bir malın gümrük sınırını geçişi sırasında ödenen vergi ve harçlardır. Gümrük tarifeleri başlıca Advalorem, Spesifik ve bileşik gümrük tarifeleri olarak üçe ayrılabilirler.

**Spesifik tarife:** Fiziksel birim (ton, adet, vb) üzerinden alınan gümrük vergisidir. Örneğin tarımsal bir ürünün ithalatında 50€/100 kg spesifik vergi uygulanması durumunda, ürünün fiyatının ne olduğuna bakılmaksızın her ton için 500€/ton gümrük vergisini ithalatçı ödemektedir (<https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/fransa/pazar-bilgileri/dis-ticaret-politikasi-ve-vergiler>).

**Ad valorem vergi:** Ürünün fiyatı üzerinden yüzde olarak alınan vergi türüdür. Örneğin vergiye tabi ürün değeri 100 TL ise ve söz konusu ürünlerde %10 ad valorem vergi uygulanıyorsa ithalatçı firma 10 TL vergi öder (<https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/fransa/pazar-bilgileri/dis-ticaret-politikasi-ve-vergiler>).

**Bileşik vergi:** Spesifik vergi ve Ad valorem verginin birlikte kullanılmasını ifade eder. Örneğin bir ürünün ithalatında %10 + 50TL/100 kg gümrük vergisi uygulanıyorsa bu durumda ve ithal ürünün değerinin 100 TL ise; gümrük vergisi = 10TL + 500 TL/ton olacaktır (<https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/fransa/pazar-bilgileri/dis-ticaret-politikasi-ve-vergiler>).

**Karışık vergi:** Ad valorem ya da spesifik vergiden herhangi birisinin kullanılabilmesi uygulamasıdır. Örneğin, gümrük vergisi; %15 MIN 20TL - MAX 25TL/100 kg olarak ifade edilebilir. Böyle bir durumda, vergi %15 olarak belirlenmiş fakat 20 - 25TL/100 kg arasında bulunma koşulu söz konusudur. Örneğin, ithalatçı firma değer üzerinden 150 TL vergi ödeyecek olsa bile minimum vergi 200 TL/ton olarak belirlendiğinden, ithalatçının 200TL/ton vergi ödeyecektir (<https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/fransa/pazar-bilgileri/dis-ticaret-politikasi-ve-vergiler>).

**Teknik vergi:** Bu vergi türü gümrük vergisinin, üretim faaliyetlerinde kullanılan girdilerin miktarlarına göre belirlenmektedir. Örnek vermek gerekirse gümrük vergisi; 1,20TL/kg laktik asit olarak belirlenmiş olsun. Bir tonluk üründe 30

kg laktik asidin kullanıldığını varsayalım;  $30 \text{ kg} \times 1,20 \text{ kg} = 36 \text{ TL}$  vergi ödemesi yapacaktır (<https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/fransa/pazar-bilgileri/dis-ticaret-politikasi-ve-vergiler>).

Türkiye'de advalorem gümrük tarifesi kullanılmaktadır (Vaseekargar; 2018; 41).

### 2.3.2.2. Tarife Dışı Araçlar

Yukarıda sayılan başlıkların dışında bir takım tarife dışı politikalar da söz konusudur.

**Miktar Kısıtlamaları:** İthalat kotaları, ithalat yasakları, döviz kontrolü ve çoklu kur sistemi gibi yöntemler ile ülkenin ithalatı kısıtlanabilir. Çoklu kur sisteminde birden fazla kur vardır. İthalatı istenmeyen mallara yüksek kur ithalatında sakınca görülmemeyen mallara da düşük kur uygulanır.

**Tarife Benzeri Araçlar:** Yerli üretimin karlılığını arttırmak için yeni fiyat mekanizma yoluyla ithalatı daha pahalı hale getirip ithal ikamesi endüstrilere teşvik edici önlemler alınmasıdır (Vaseekargar; 2018;42).

**Gönüllü İhracat Kısıtlamaları:** Özellikle gelişmekte olan ülkelerde emek yoğun üretimi yapılan mallarda alıcı ve satıcının karşılıklı belirlediği ve uygulamaya koyduğu ihracat kotalarıdır (Bayrakdar, 2007;8).

### 2.3.2.3. İhracatın Özendirilmesi

Hükümetler ihracatı teşvik etmek için ihracatçıya bir takım ayrıcalıklar tanıyabilmektedir. Örneğin ihracat yolu ile getirdiği dövize ederinden daha fazla yerli para vermek, vergi indirimleri, onların maliyetlerini düşürücü önlemler almak gibi. Özellikle gelişmekte olan ülkeler görülen bu teşvikler ile dış ticaret dengesi sağlanmaya çalışılır (Seyidoğlu,1998; 120).

### 2.3.2.4. Döviz Kontrolü

Döviz kontrolü iki bakımdan tanımlanabilir. Bunlar dar anlamda döviz kontrolü ve geniş anlamda döviz kontrolüdür. Dar anlamda döviz kontrolünü daha

çok merkez bankaları kur istikrarını sağlamak için yapmaktadır (Vaseekargar; 2018; 43). Döviz piyasalarını da mal piyasaları gibi değerlendirebiliriz. Döviz talebi yükselirse dövizin fiyatı da yükselir. Döviz talebinin azalması durumunda da yerli para değerlenirken yabancı para değer kaybeder. Piyasadaki döviz miktarı artarsa kurlar düşerken yerli para miktarı artarsa kurlar yükselir. Fiyatlardaki bu tarz artış ya da azalışlarda merkez bankası piyasadan döviz çekerek ya da piyasaya döviz sürerek kurları belli bir seviyede tutmaya çalışabilir.

Geniş anlamda ise iç ekonomi politikaları ile döviz kurlarının ayarlanması, getirilen miktar kısıtlamaları, döviz alış ve satış primleri, döviz sahip olma hakkının devlet eline geçmesi ile blokaj ve ödeme anlaşmalarını da kapsayan bir denetleme şeklidir. Geniş anlamda döviz kontrolünde ülkedeki tüm döviz tek bir merkezde toplanır ve hükümet tarafından nasıl kullanılacağına karar verilir. Bu sistemde döviz serbest piyasada alınıp satılamaz. Kişi ve kurumların döviz ihtiyacı duyması durumunda hükümet gerekli incelemeleri yapar kendi belirlediği fiyat ve miktarda talep edene verir. Özetle ülkeye giren çıkan tüm döviz miktarı devletin kontrolündedir (Vaseekargar; 2018;43).

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### TÜRKİYE'DE TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE UYGULANAN DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ VE DIŞ TİCARET POLİTİKALARI

Bu bölümde Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar geçen sürede Türkiye'de uygulanan döviz kuru sistem ve politikaları ile dış ticaret politikaları incelenmeye çalışılmıştır.

Türkiye'de 1923 yılından günümüze kadar çeşitli döviz kuru sistemleri ile dış ticaret politikaları uygulanmıştır. Bu uygulamaları 1923-1950 dönemi, 1950-1960 dönemi, 1960-1980 dönemi, 1980-1990 dönemi, 1990-2000 dönemi ve son olarak 2000'den günümüze kadar kendi içinde belli dönemlere ayırdık. Bu bölümde her bir dönem ayrı ayrı incelenmeye çalışıldı.

#### 3.1. TÜRKİYE'DE 1923-1950 DÖNEMİ KUR POLİTİKALARI VE DIŞ TİCARET GELİŞMELERİ

Bu dönemde Türkiye'nin ekonomisi, 1923 yılında İzmir'de gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusunda şekillenmiştir (Aygören, 2014; 34).

İzmir İktisat Kongresinde serbest piyasa ekonomisi benimsenmiş ve özel sektörün teşvik edilmesi kararı alınmıştır. Bu doğrultuda Teşvik-i Sanayi Kanunu ile birlikte çeşitli hammaddelerin ithalatını kolaylaştırmak için bir takım gümrük tedbirleri alınması kararlaştırılmıştır (Çiçek, 2006; 114).

Bütün dünyayı ekonomik anlamda büyük bir çöküşe sürükleyen 1929 büyük buhranı serbest piyasa ekonomisini benimseyen Türkiye'yi de etkisi altına almıştır. Krizin de etkisi ile Türk Lirası, değer kaybına uğramıştır. 1928 yılında 1 sterlin 964 kuruş iken 3.12.1929 günü borsada 1089 kuruşa, dolar da 197 kuruştan 218 kuruşa artmıştı. Dış ticaret açığı 1928 yılında 28 milyon dolar iken 1929 yılına gelindiğinde 54 milyon dolar olmuştu (Bakova, 2012; 17).

Tüm dünyayı büyük bir iktisadi felakete sürükleyen 1929 büyük buhranı işsizliği de hat safhalara çıkartmıştır. 1930 yılına gelindiğinde kapitalist iktisadi sistem ciddi anlamda sorgulanmaya başlamıştı. 1930 yılı sonrasında dünya genelinde devletçi, müdahaleci ve korumacı ekonomi politikaları önem kazanmaya başlamıştı. 1930-1939 yılları arası, devletçi ve müdahaleci politikaların olduğu iktisadi bir dönem olmuştur.

Türkiye de tüm dünya gibi bu ekonomik bunalımdan kendisini mümkün olduğunca çabuk kurtarmak için bir takım iktisadi politikalar geliştirdi. Bu doğrultuda ilk olarak 1930 yılında Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kurulmuş ve Türk Parasını Koruma Kanunu TBMM'de kabul edilmiştir. 1931 yılında ise ithalata kota getirilmesi ve ihracatın denetlenmesi hakkında kanun çıkartılmış ve korumacılık yönünde ilk adımlar atılmaya başlanmıştır (Aygören, 2014, 35). Bunun yanı sıra 1933 yılında Sümerbank kurulmuş, Mevduatı Koruma Kanunu ile Ödünç Para Verme İşleri Kanunları kabul edilmiştir (Çiçek, 2006; 117).

Türkiye ikinci dünya savaşı yıllarında bir taraftan ihracatı artırmak ve dış ticaret fazlası elde etmek isterken diğer taraftan da Türk lirasının değeri yabancı paralar karşısında yüksek tutuldu. Öte yandan 1941 yılında, ihracat üzerine vergi konularak bütçe gelirleri artırılmaya çalışıldı. Fakat ikinci dünya savaşının ilk yıllarında ihracat miktarı büyük ölçüde daralma gösterdi (Şahin, 2002; 92).

İkinci Dünya Savaşı sırasında devletin ekonomideki hâkimiyeti artarken dış ticaret politikaları daha katı bir hal almıştı. Savaş sonrası döneme gelindiğinde bir yandan ise ithal talepleri artarken diğer yandan enflasyonun da etkisiyle daha pahalı hale gelen ihracatı sürdürmek zorlaşmıştır. Bunun üzerine 7 Eylül 1946'da Cumhuriyet döneminin ilk önemli devalüasyonu gerçekleştirilmiştir. Yapılan devalüasyon ile 1\$=130 Kuruş (1.3 TL) olan resmi kur 1\$=280 Kuruş (2.80TL) olarak değiştirilmiştir. Geçekleştirilen devalüasyon ile birlikte dış ticarete bir miktar

serbestleşme politikası izlenmiştir. İthalat kotaları, bazı ürünlerdeki ihracat kotaları, miktar kısıtlamaları, tavan fiyat uygulamaları kaldırılmış (Şahin, 2002; 94) ayarlanabilir sabit kur sistemi uygulanmaya başlamıştır.

Her şeye rağmen 1946 yılında gerçekleştirilen devalüasyon istenen sonuçları vermemiştir. Devalüasyon sonrası beklenen üretimde artış geçekleşmemiş, kamu giderleri ve bütçe açıkları artmıştır. Bunun yanı sıra ithalatın düşmesi beklenirken aksine artmış ancak ihracat yeterince artırılamamıştır. Üstelik 1948 yılında ithalatın serbestleşmesi ile birlikte ithalat artışı hız kazanmıştır (Aygören, 2014; 36).

### **3.2. TÜRKİYE'DE 1950-1960 DÖNEMİ KUR POLİTİKALARI VE DIŞ TİCARET GELİŞMELERİ**

1950'li yıllar Türkiye'nin çok partili sisteme geçtiği ve önemli liberalleşme hamlelerinin yapıldığı yıllardır. 1950'li yıllarda 1930 sonrasında izlenen devletçi, müdahaleci dış politikaların yerini daha çok serbest ticaret almaya başlamıştır.

1950 yılında başa gelen Demokrat Parti, 1950 yılından 1952 yılına kadar liberal bir ekonomi politikası uygulamaya koymuştur. 1953 yılında döviz kaynaklarının tükenmesi ile birlikte kota sistemine geçilerek liberal politikalardan kısmen uzaklaşmıştır (Özcan,1998; 3-4).

Bu dönemde ve sonrasında Türkiye'nin en önemli ekonomi sorunlarının başında dış ticaret açığı, ithalat-ihracat ve sanayileşme olmuştur. Fakat 1956 yılından itibaren bu sorunları çözemeye yönelik belli başlı tedbirler alınmaya başlanmıştır. Öncelikle ithalata miktar kısıtlamaları getirilmiş, milli koruma kanunu yeniden yürürlüğe getirilmiş, iç ve dış ticarete fiyat kontrolleri uygulanmaya başlanmıştır. Bunların dışında faiz oranları yükseltilmiş, ticari banka kredilerine sınırlandırmalar getirilmiş, kimi malların ihracatına prim ödenmeye başlanmıştır. Böylece fiili çoklu kur uygulaması benimsenmiştir (Aygören, 2014; 37).

1958 yılına gelindiğinde ithalat hacmindeki ciddi azalış ve dış baskılar neticesinde devalüasyon yapılmış, dış ticaret üzerine getirilen kısıtlamalar azaltılmış ve dışarıdan sağlanan kaynaklar yoluyla da ithalat tekrar artmıştır (Çiçek, 2006; 102-103).

Özellikle 1950-1958 yılları arasında sabit kur politikasıyla artan enflasyon ve döviz talebi, kısa süre içinde serbest döviz piyasasının kurulmasına, kredili ithalatın meydana getirdiği çifte ödemelere, katlı kur uygulamasına, kısa vadeli borçların artmasına ve döviz rezervlerinin azalmasına sebep olmuştur. Bu dönem boyunca döviz politikası, Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu çerçevesinde yürütülmüştür (Aygören, 2014; 37).

IMF'nin teklifi üzerine Demokrat Parti Hükümeti, 4 Ağustos 1958 tarihinde, ekonominin iç ve dış dengelerini tekrar sağlamak için bir istikrar paketini uygulamıştır. Uygulanan bu istikrar paketi ile büyük çaplı ikinci bir devalüasyon yapılmıştır. Uygulanan devalüasyon ile dolar kuru 280 Kuruş'tan (2.8 TL) 900 Kuruşa (9 TL) kademeli biçimde çıkartılmıştır. Kademeli geçiş nedeniyle 4 Ağustos 1958'de yapılan devalüasyon, 9 Ağustos 1960 tarihinde resmîyet kazanmıştır. 1958 devalüasyonu, bir yandan sistem karmaşıklığının oluşturduğu bürokrasi, öte yandan istikrar önlemlerine bağlanan yeni dış kredilerle ilgili görüşmelerin uzaması nedeniyle beklenen olumlu etkileri geciktirmiştir. İç borçlanmayla bağlantılı durgunluk, ödemeler dengesinin kapanmayan açıkları ve 1960 yılının siyasi olayları nedeniyle ekonomide beklenilenin çok altında bir gelişme sağlanabilmiştir (Karlık, 1999; 508-509).

### **3.3. TÜRKİYE'DE 1960-1980 DÖNEMİ KUR POLİTİKALARI VE DIŞ TİCARET GELİŞMELERİ**

27 Mayıs 1960 darbesi ile birlikte Türkiye yeni bir ekonomi dönemine geçiş yapmıştır. Bu dönemde Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş ve 1. beş yıllık kalkınma planı oluşturulmuştur. Bu doğrultuda, 1961'den itibaren ithal ikameci ve korumacı dış ticaret politikaları uygulanmaya konulmuştur (Aygören, 2014; 38).

1960'lı yıllar boyunca dış ticaret politikaları sabit kur sistemi, kambiyo kontrolleri ve kotalar uygulanmıştır. Bu dönemde yatırım malları ve hammadde malları ithalatı dışında ithalata sıkı sınırlandırılmalar getirilmiştir. Türkiye dış ticaretinin 1960-1977 dönemindeki genel eğilimi açık vermesi olmuştur. Doğal olarak bu durum Türkiye'yi net yabancı sermaye ithalatçısı yapmıştır (Şahin, 2002; 169-170).



1960'lı yıllarda da ayarlanabilir sabit kur sistemi uygulaması devam ettirilmiştir. 1964 yılından itibaren Türk Lirası değer kazanmaya başlamış ve bu durum 1969 yılında %53 seviyelerine kadar artmıştır. Türk lirasının aşırı değerlenmesi ihracat hacmini azaltırken ithalat hacmini artırmıştır. 1970 yılına gelindiğinde ise ülkede bir ödemeler dengesi problemi baş göstermeye başlamıştır. Ülkede artan ithalat oranlarının kısıtlanması için bir takım önlemler alınsa da IMF bu duruma tepki göstermiştir. Bunun üzerine 1\$=9TL'den 1\$=15 TL'ye çıkarılmış netice olarak Türk lirası %66 oranında devalüe edilmiştir (Kepenek ve Yentürk, 2000; 510).

Diğer yandan 1973-1974 yılları arasında petrol fiyatlarının dört katlık bir artış göstermesi dünyanın birçok ülkesi gibi Türkiye'yi de önemli ölçüde etkilemiştir. Buna rağmen Türkiye ekonomisi 1975-1976 yılında yaklaşık %8 oranında büyümüştür. Yine de 1977 yılına gelindiğinde Türkiye'nin dış ekonomik dengeleri bozulmuştur. 1977 yılında ihracat rakamları büyük oranda azalırken ithalat rakamları ciddi artış göstermiş ve dış ticaret açığı 4 milyar dolar seviyelerine gelmiştir (Çiçek, 2006; 111).

Yukarıdaki bilgilere ek olarak 1973 yılında Bretton Woods sisteminin çöküşüyle birçok ülkede hızla başlayan esnek kur sistemine geçiş, Türkiye'yi de etkilemiş ve uygulanan sabit döviz kuruna esneklikler getirilmiş böylece esneklik kazandırılmış sabit döviz kuru sistemi benimsenmiştir (Karluk, 1999; 511). Yine aynı yılda kur ayarlama yetkisi bakanlar kurulundan alınmış Merkez bankası görüşü alınmak şartı ile Maliye bakanlığına verilmiştir. Bunların yanı sıra 1974 Kıbrıs barış harekâtı ABD ve Avrupa'nın uyguladığı ambargolar önemli ekonomik sorunları da beraberinde getirmiştir. Özellikle 1974 ve 1981 yılları arasında Türk lirası sık sık devalüe edilmiştir. Örneğin 1978'de yapılan devalüasyon sonucunda 1\$=19.25 TL iken 1\$=25 TL olmuştur. 1979 yılında devam eden devalüasyon ile 1\$=35TL sonra 1\$= 42TL daha sonra 1\$=47.1 olmuştur (Şahin 2002;180-181).

### **3.4. 1980-1989 ARASI DIŞA AÇILMA DÖNEMİ**

1980'li yıllar Türkiye için gerek finansal alanda gerekse de genel ekonomik anlamda önemli serbestleşmelerin yaşandığı yıllardır. Bu yıllarda döviz kuru üzerindeki kontroller kaldırılmış, finansal piyasalarda düzenlemelere gidilmiş, reel

ücretler bastırılmış ve tarımsal desteklerde azaltmaya gidilmiştir. Bu değişikliklerin sebebi ise ithal ikameci politika yerine ihracata dayalı dışa dönük bir iktisadi yapı oluşturmaktı (Sarı, 2007; 28).

Monetarist (parasalcı) politikaların hüküm sürdüğü 1980'li yıllarda Türkiye'de de 24 Ocak kararlarıyla beraber para politikasına önem verilmiştir. Parasalcı okula göre enflasyonun asıl kaynağı yanlış yürütülen para politikasıydı ve enflasyonu önlemenin yolu olarak da disiplinli sıkı bir para politikası yürütmek olduğu görülüyordu. Bu doğrultuda Türkiye'de bit takım önlemler alınmıştı. Bu önlemler;

- Tüketim harcamalarını azaltarak tasarrufları artırmak,
- Artan tasarrufları bankacılık sistemine aktarmak,
- Yüksek faiz politikası uygulayarak kredi talebini dengelemek,
- Tasarrufların özellikle belirlenen sektörlere akmasını sağlamak (Mızırak, 1995; 27).

7 Temmuz 1984'de çıkan kanun hükmünde kararname ile Türk Lirası'nın yabancı paralar karşısındaki değerinin belirlenmesi merkez bankasına bırakılmıştır. Ayrıca dışarıda yerleşik kişilerin önceden suç olarak kabul edilen yanlarında döviz bulundurmaları suç olmaktan çıkartılmış ve ayrıca bu kişilere bankalarda döviz tevdiat hesapları açma hakkı verilmiştir (Ordu, 2013; 49).

Ülkedeki döviz gelir ve gider dengesindeki yaşanan bozulma sonucunda merkez bankası 14 Mart 1986 yılında Türk Lirası'nı konvertibl dövizler karşısında %5-7 oranında devalüe etmiştir. Bununla birlikte bankaların da döviz efektif kurlarını serbestçe belirleyebilmelerini durdurmuştur. Ayrıca, bankaların kur belirleme marjlarının merkez bankasının günlük olarak ilan ettiği kurun %1 altında ya da üstünde belirlenmesi ve bankaların belirledikleri kurlar arasındaki farkın %2'yi geçmemesi kararlaştırılmıştır (Aksu, 2007; 47-48).

### **3.5. 1990–2000 DÖNEMİ**

Türkiye 1990'lı yıllarla birlikte sıcak para politikasına geçti. Bunun sebebi tasarrufların yetersizliği ve artan kamu açıklarının finansmanıydı. Bu yıllarda döviz mevduatlarından büyük azalmalar olmuş, bunun sonucunda kurlar ve faizler artmıştır. Sermaye girişlerinin ve yurtiçi mevduat hesaplarındaki azalmaların sonucu

Türk Lirası Dolar karşısında %19,37 oranında değer kaybetmiştir. 1991 yılında Türk Lirasında yaşanan değer kaybı hız kazanmış döviz kurları serbest piyasada resmi kura paralel hareket etmiştir. 1993 yılının son çeyreğinde hazine iç borçlanma senetlerini iptal etmiş bunun sonucu olarak piyasadaki Türk Lirası likiditeleri artmış ve artan bu likiditeler kurlar üzerinde baskı yaratmıştır. Artan bu baskı 1994 yılında da devam edince merkez bankası faiz oranlarını artırmak zorunda kalsa da bu bir şeyi değiştirmemiştir. Nihayetinde Türk Lirası Amerikan Doları karşısında 1994 yılının Ocak ayında %13,6 oranında devalüe edilmiştir. Bu devalüasyon da Türk Lirasından kaçışı ve Dolara olan talebi azaltmamış Türk Lirası hızla değer kaybetmeye devam etmiştir. Sadece birkaç ay sonra bile Türk lirası Dolar karşısında %53 değer kaybetmiştir. Tüm bunların yanı sıra bankalardaki döviz hesaplarının Türk Lirasına çevrileceği üzerine çıkan bir söylenti bankaların önce döviz hesaplarına sonra TL hesaplarına büyük bir hücum başlatmıştır (Ordu, 2013; 49).

1994 senesinde iç borçlar sürdürülemez olmuş bunun üzerine hükümet faizleri indirmek için tahvil ve bono arzını kısmıştır. 1994 yılının başlarında meydana gelmeye başlayan spekülasyon saldırılarının ardından gecelik faizler % 1000 seviyelerini aşmış ve bunun üzerine üç banka batmıştır. Bu spekülasyon saldırılar, mevduat sigortasının %100 seviyesine getirilmesi ve iç piyasalardan %406 bileşik faiziyle borçlanması neticesinde kesilmiştir (Karagöz, 2009; 14).

1994-1999 arası yıllarda döviz kurları piyasada belirlenmekle fakat para otoritelerinin yoğun müdahalesi altındaydı ve Türk Lirasının değeri dar bir aralık içinde dalgalanmıştır. 1997 yılının ilk günü Merkez Bankası'nın Amerikan Doları alış kuru 107,700 iken 1997 yılının son günü 205,110 Türk Lirası olmuştur. 1998 yılının son günü 313,707 1999 yılının son günü ise 540,098 Türk Lirası olmuştur (<https://www.tcmb.gov.tr/kurlar/199912/30121999.xml>).

### **3.6. 2000 SONRASI DÖNEM**

Kasım 2000 ve Şubat 2001'de meydana gelen finansal krizlerden sonra, "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" adı altında IMF destekli, makroekonomik seviyede yeni bir program hazırlanmış ve hazırlanan bu program 14 Nisan 2001 tarihinde kamuoyuna açıklanmıştır. Programın temel hedefi, esnek döviz kuruna

geçişle birlikte meydana gelen güven sorununu ve istikrarsızlığa hızla çözüm getirmek, kamu borçlarının sürdürülemez seviyelere gelmesine sebep olan borç dinamiğini kırmak olarak ifade edilmiştir (Yıldırım, 2003; 108-109).

2001 krizi sonrası Türk Lirası piyasada dalgalanmaya bırakıldı. Esnek döviz kuruna geçişle birlikte ABD doları kısa süre içinde 1.000.000 seviyelerini aştı. 2001 yılının son gününde ise 1.446.638 seviyesine kadar geldi. Krizle birlikte binlerce işyeri kapandı, işsizlik rakamı 11 milyona ulaştı ve ekonomide stagflasyon durumu oluştu. 19 Şubat 2001'de Başbakan Bülent Ecevit ile Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer arasındaki tartışma ve sonrasında anayasa kitapçığı fırlatma olayı yeni bir spekülasyon saldırısının fitilini ateşledi ve önemli bir döviz krizi başladı. 21 Şubat tarihinde bankalar arası para piyasasında gecelik faiz %6.200 seviyelerine kadar çıktı ve bunun düşürülemeyeceği anlaşılınca kurlar dalgalanmaya bırakıldı. 16 Şubat tarihinden 23 Şubat tarihine kadar geçen bir haftalık sürede Merkez Bankası döviz rezervleri 5.36 milyar dolar eridi ve 27.94 milyar dolar seviyelerinden 22.58 milyar dolar seviyelerine geriledi. Kasım krizinde dövize hücum sadece yabancılarla sınırlı kalırken, Şubat 2001 krizinde yerli halkın da dövize hücumu görüldü (Ordu, 2013; 52).

Yıl 2003'e geldiğinde ülkenin ihtiyaç duyduğu sıcak paranın önemli bir kısmı özelleştirmeler ve gayrimenkul satışları ile karşılanmaya çalışılmıştır. Özel sektör ise bu ihtiyacı bol likidite ve ucuz kredi olanaklarından faydalanarak doğrudan borçlanmaya yoluyla karşılamaya çalışmıştır (Danacı ve Uluyol, 2010; 872).

Yıl 2008'e geldiğinde ise 2007 yılının sonlarına doğru başlayan ve 2008 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan Amerika Birleşik Devletleri merkezli emlak balonu krizi ülkemizde de etkisini gösterdi. Krizin etkisi özellikle Avrupa'da önemli boyutlara ulaştı. Bu durum ihracatının büyük kısmını Avrupa piyasasına gerçekleştiren Türkiye'nin krizin etkisini daha yoğun hissetmesine sebep oldu. Diğer yandan iç piyasalarda da bir daralma durumu yaşanıyordu. Bu durum ise Türkiye'nin dış ticaret hacmini olumsuz etkiledi. Küresel krizin de etkisiyle bazı ülkelerde ithalata ve hızlı sermaye akımlarına karşı korumacı bir takım tedbirler alındı. Bu dönemde parite hareketlerinin etkisiyle Türk Lirası bir miktar değer kazanmaya başladı (Ordu, 2013; 53).

2010 yılından itibaren makro anlamda finansal riskleri de göz önünde bulunduran yeni bir para politikası tasarlanmış ve 2011 yılından itibaren bu politika uygulamaya konulmuştur. Bu uygulama, merkez bankasının krediler ve döviz kurlarını ayrı ayrı etkilemesine olanak tanımıştır (Kara, 2012; 5-13).



## DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

### BAZI SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE REEL EFEKTİF DÖVİZ KURLARI İLE DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ ÜZERİNE EKONOMETRİK ANALİZ

Çalışmanın son bölümünde öncelikle dış ticaret ile döviz kurları arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara değinilmiştir. Daha sonra reel efektif döviz kurlarında meydana gelen bir değişimin dış ticaret dengesi üzerinde bir etkisi olup olmadığı, eğer var ise bu etkinin yönü ve kuvveti incelenmiştir.

#### 4.1. LİTERATÜR TARAMASI

Cooper 1971 yılında 20 ülke üzerine gerçekleştirdiği çalışmasında, devalüasyon ile dış ticaretin hacminin değiştirilip değiştirilemeyeceğini incelemiştir. Çalışmada karşılaştırmalı bir istatistikî analiz yöntemi tercih edilmiş ve araştırma kapsamındaki ülkelerin birçoğunda reel döviz kurlarının dış ticaret hadleri üzerindeki etkilerinin önemsiz olduğu sonucu elde edilmiştir.

Spitaller 1980 yılında yaptığı çalışmada 1973-1978 yılları arasındaki verileri kullanarak on gelişmiş ülkede kısa dönemli döviz kuru oynaklıklarının dış ticaret dengesi ve dış ticaret hadleri üzerindeki etkisini analiz etmiş. Çalışmanın sonucuna göre Almanya hariç diğer ülkelerin döviz kurlarındaki değişimin dış ticaret hadlerine doğru ters yönlü bir nedensellik olduğu tespit edilmiştir.

Peter Neary 1988 yılında yaptığı çalışmada dünya piyasalarının, bir ülkenin döviz kuru piyasalarını ve ticareti yapılabilen malların yurt içi ve yurt dışı fiyatları arasındaki farkı nasıl etkilediğini incelemiştir. Yaptığı çalışmanın sonucuna göre dış

faktörlere bağılı değişimlerle bu değişimlerin talep üstündeki etkisi ne kadar büyük olursa ticari mallara göre ticari olmayan malların arzı üzerindeki etkisi o kadar küçük olur. Neary'nin yaptığı bu çalışma açık ekonomi teorisyenlerinin, uygulamalı ekonomistlerin ve politika yapıcılarının tüm öğrencilerinin karşı karşıya kaldığı en zor sorunlardan birisi olan güncel reel döviz kurlarının denge değerlerinden ne kadar saptığını aydınlatmamaktadır.

Edwards, 1989 yılında on iki gelişmekte olan ülke üzerine yaptığı çalışmada panel veri analiz yöntemini kullanmış ve dış ticaret hadlerindeki değişmenin reel döviz kurunu etkilediğini saptamıştır.

Rose 1991 yılında, 1974-1986 dönemine ait aylık verileri kullanarak OECD üyesi 5 ülke üzerine yaptığı çalışmada dış ticaret, reel döviz kuru, yurt içi ve yurt dışı gelir arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Rose'nin elde ettiği sonuca göre reel döviz kurunun dış ticaret dengesi üzerine istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip değildir.

Kroner ve Lapstrapes 1993 yılında nominal döviz kurları ile dış ticaret hadleri arasındaki ilişkiyi gelişmiş beş ülkede (İngiltere, Fransa, Amerika Birleşik Devleti, Batı Almanya ve Japonya) incelemişler. Çok değişkenli GARCH aritmetik ortalama modelini kullanıldığı çalışmada nominal döviz kurlarındaki dalgalanmalar ile dış ticaret hadleri arasında bir ilişkinin var olduğuna dair bulgular tespit edilmiştir.

Arize 1994 yılında 9 Asya ülkesinde (Kore, Malezya, Sri Lanka, Hindistan, Endonezya, Taylant Pakistan, Filipinler, Endonezya, Singapur) dış ticaret ile reel döviz kuru arasında bir ilişki olup olmadığını 1971;1-1991;1 dönemlerine ait verilerden yararlanarak incelemiştir. Hindistan ve Sri Lanka dışındaki ülkelerde devalüasyonun uzun dönemde dış ticaret dengesinin olumlu etkilediği tespit edilmiştir.

Als ve Oskooee 1995 yılında gerçekleştirdikleri çalışmada az gelişmiş ve gelişmiş olmak üzere toplam 25 ülkede efektif döviz kurları ile dış ticaret hadleri arasındaki ilişkiyi koentegrasyon testi ile analiz etmişler. Ve analiz sonucuna göre uzun dönemde reel efektif döviz kurları ile dış ticaret hadleri arasında bir ilişki bulunmadığı sonucuna varmışlar.

In ve Menon 1996 yılında 7 OECD ülkesinde (İngiltere, Kanada, İtalya, Fransa, Japonya, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri) reel döviz kurları ile dış ticaret hadleri arasındaki ilişkiyi incelemeye çalışmışlar. Çalışmada koentegrasyon ile nedensellik analizleri kullanılmış olup çalışmanın sonucuna göre ticaret hadleri ile reel döviz kurları aralarında uzun dönemde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Battacharya 1997 yılında yaptığı çalışmada Amerika Birleşik Devletleri'nin ticaret ortağı olduğu 101 ülkede reel döviz kurları ile dış ticaret dengesi arasındaki ilişkiyi VAR modeli ile incelemiştir. Battacharya'nın elde ettiği sonuçlara göre orta vadede reel döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasında bir ilişkinin varlığı tespit edilmiş.

Shirvani ve Wilbratte 1997 yılında gerçekleştirdikleri çalışmada G7 ülkelerinde 1973-1990 dönemi arasında aylık verilerden yararlanarak reel döviz kurları ile dış ticaret dengesi arasında bir ilişkinin olup olmadığını tespit etmeye çalışmıştır. Shirvani ve Wilbratte'in çalışmasının sonucuna göre reel döviz kurlarının kısa vadede dış ticareti etkilemediğini fakat uzun dönemde Marshal-Lerner koşulunun geçerli olduğunu tespit etmiştir. Bunun dışında devalüasyonun dış ticaret dengesi üzerinde olumlu yönde bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Bahmani-Oskoe-Niroomand 1998 yılında 28 ülke üzerine gerçekleştirdikleri çalışmada 1960-1992 dönemine ait verilerle Marshall - Lerner Koşulu'nun geçerli olup olmadığını Johansen Eşbütünleşme Testi ile analiz etmişler. Çalışmanın sonucuna göre esneklikler şartının neredeyse bütün ülkelerde geçerli olduğunu tespit etmişler.

Wilson 2001 yılında 1970-1996 dönemine ait üç'er aylık verileri kullanarak yaptığı çalışmada Singapur, Kore ve Malezya'nın, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya ile karşılıklı ticaretleri için, reel döviz kuru ve ticaret dengesi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmanın sonucuna göre Kore'nin Amerika Birleşik Devletleri ile olan ticareti dışında, reel döviz kurunun ticaret dengesi üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Sinha ise 2001 yılında yaptığı ve 1950-1997 dönemini kapsayan çalışmada Hindistan, Sri Lanka, Filipinler, Tayland, Japonya gibi ülkelerde Marshall-Lerner koşulunun geçerli olup olmadığını test etmiştir. Çalışmada yöntem olarak Tam Düzeltilmiş En Küçük Kareler Yöntemi kullanılmış (FMOLS). Çalışmanın sonucuna



göre Sri Lanka dışında analize konu ülkelerin tamamında Marshall-Lerner Koşulu'nun geçerli olduğu tespit edilmiştir.

Lane ve Milesi-Ferretti 2002 yılında 1974-1998 dönemi arasında, yirmi ülke verilerini kullanarak yaptığı çalışmada dış zenginlik, ticaret dengesi ve reel döviz kuru aralarındaki ilişkiyi incelemeye çalışmış. Çalışmanın sonucuna göre ticaret dengesi ve reel döviz kuru arasında ters yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Lal ve Lowinger 2002 yılında yedi Asya ülkesinin dış ticaret dengelerini belirleyen sebepleri üç'er aylık veriler kullanarak 1980:1–1998:4 dönemleri arasında incelemiştir. Yöntem olarak eşbütünleşme analizi, hata düzeltme modeli ve etki tepki fonksiyonlarını kullanmışlar ve elde ettikleri sonuca göre ithalattan ihracat ve döviz kurlarına doğru uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiş ve aynı zamanda J eğrisinin de geçerli olduğu saptanmıştır.

Onafowora 2003 yılındaki çalışmasında reel döviz kurlarının dış ticaret dengesi üzerindeki etkisini hem uzun hem de kısa dönemde, Endonezya, Malezya ve Tayland'ın Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya ile yaptıkları dış ticaret açısından incelemiştir. Çalışmada 1980:1-2001:4 dönemlerine ait üç'er aylık veriler kullanılmıştır. Ayrıca çalışmada yöntem olarak koentegrasyon tekniği ve vektör hata düzeltme modeli kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre reel döviz kuruyla dış ticaret dengesi arasında uzun dönemde kararlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Drine ve Rault 2003 yılında yaptıkları çalışmada Afrika, Latin Amerika ve Asya kıtalarından kırk beş ülke üzerinde reel döviz kuru, doğrudan yabancı yatırımlar, kamu harcamaları, yerel yatırımlar, ticaret politikaları, kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasıla, ve dış ticaret haddi değişkenlerini kullanılarak panel koentegrasyon testlerini yapılmıştır. Yaptıkları çalışmanın sonucuna göre reel döviz kurlarının, sadece satın alma gücü paritesine bağlı olmamakla birlikte, her ülkenin ekonomik durumuna bağlı olduğu tespit edilmiştir.

Liew, Lim ve Hussain, 2003 yılında yaptıkları çalışmada Asya ülkelerini inceledikleri çalışmalarında 1986-1999 dönemindeki verileri kullanarak döviz kurlarında meydana gelen değişikliklerin ticaret dengesi üzerinde bir etkisi olup olmadığını incelemeye çalışmışlar. Çalışmanın sonucuna göre döviz kuru değişikliğinin ticaret dengesini etkilediği tespit edilmiştir.

Baldemir ve Keskiner 2004 yılında gerçekleştirdiği çalışmalarında, Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Hollanda, İngiltere ve İtalya ile olan ticaretinde reel kur değişimlerinin ülkelerin birbirleri ile olan ticaretlerine etkisini panel veri analizi ile inceleme çalışmışlar. Çalışmanın sonucuna göre çalışmaya konu ülkelerin gayri safi yurt içi hâsıllarındaki artış dış ticaret dengelerini olumsuz yönde etkilemektedir.

Karagöz ve Doğan 2005 yılında yaptığı çalışmasında Türkiye'de döviz kurları ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 1995-2014 dönemine ait aylık verilerden yararlanılarak yapılan çalışmada eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Çalışmanın sonucuna göre döviz kurları ile ihracat ve ithalat arasında bir ilişki tespit edilememiştir. Fakat 2001 yılında gerçekleştirilen devalüasyonun anlamlı bir etkisi olduğu saptanmıştır.

Yamak ve Korkmaz 2005 yılında gerçekleştirdikleri çalışmalarında 1995:1-2004:4 dönemine ait verileri kullanarak reel döviz kurundaki değişimlerin dış ticaret dengesi üzerinde bir etkisi olup olmadığını farklı mal gruplarını dikkate alarak incelemeye çalışmışlardır. Yöntem olarak nedensellik ve etki tepki analizleri kullanılan çalışmanın sonucuna göre değişkenler arasında uzun dönemde ilişki tespit edilememiştir.

Gül ve Ekinci, 2006 yılında yaptıkları çalışmada Türkiye'de reel döviz kuru ile dış ticaret ilişkisini analiz etmeye çalışmışlardır. Çalışmalarında birim kök testi, eş bütünleşme testi ve Granger nedensellik testini uygulamışlardır. Çalışmanın sonucuna göre reel döviz kurları ile ihracat-ithalat arasında eş bütünleşme ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte ihracat ve ithalattan reel döviz kuruna doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Peker 2006 yılında yaptığı çalışmada 1992:1-2006:4 dönem verilerinden yararlanarak Türkiye'de reel efektif döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasındaki ilişkiyi hem uzun hem de kısa dönemde analiz etmiştir. Çalışmanın sonucuna göre uzun dönemde Marshall-Lerner koşulunun geçerli olmadığını tespit etmiştir. Bununla birlikte reel efektif döviz kurundaki değişimin dış ticaret dengesi üzerinde kısa dönemde anlamlı bir etkisi olmadığı saptanmıştır.

Barışık ve Demircioğlu 2006 yılında yaptıkları çalışmada Türkiye'deki döviz kuru rejimi, konvertibiliteve ihracat-ithalat ilişkisini 1980-2001 dönemindeki

verilerden yararlanarak incelemiştir. Çalışmada, parçalı doğrusal regresyon modeli, Granger nedensellik testi, koentegrasyon testi ve varyans ayrıştırma testleri kullanılmıştır. Çalışmanın sonucuna göre ise döviz kurları ile ithalat ve ihracat arasında güçsüz bir ilişki olduğu ve aynı zamanda konvertibilitenin dış ticareti yönlendirmede etkin olmadığı tespit edilmiştir.

Bahmani - Oskooe ve Kutun 2006 yılında 1990:1 –2005:7 dönemlerine ait aylık verilerden yararlanarak yaptığı çalışmada, Türkiye'nin de içinde bulunduğu 11 ülkede J Eğrisinin varlığını araştırmışlar. Hata düzeltme modeli ve eşbütünleşme yönteminin kullanıldığı analiz sonucuna göre Bulgaristan, Hırvatistan ve Rusya için J Eğrisi'nin geçerli olduğunu tespit etmişler.

Coupet ve Coupet 2006 yılında gerçekleştirdiği çalışmada, OECD üyesi 21 ülkenin ticaret dengesi ve reel döviz kuru arasındaki ilişkiyi analiz etmiş. Granger nedensellik yöntemini kullandığı çalışmanın sonucuna göre incelemeye aldığı ülkeler için J eğrisi hipotezinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Halıcıoğlu 2007 yılında yaptığı çalışmada Türkiye ve onun ticaret ortakları Hollanda, Avustralya, Almanya, Belçika, İtalya, Fransa: 1985:1–2002:1; Japonya, Danimarka, İsviçre Kanada, İsveç, Amerika Birleşik Devleti, 1985:1–2005:4, arasında J Eğrisi'nin geçerliliğini eşbütünleşme testi ile analiz etmiştir. Çalışmanın sonucuna göre Türkiye ve ticaret ortakları arasında J eğrisinin olmadığı tespit edilmekle birlikte, uzun dönemde Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere arasında Marshall–Lerner Koşulu'nun sağlandığı saptanmıştır.

Prawoto 2007 yılında yaptığı çalışmasında 1963-1995 dönemine ait verilerden yararlanarak dört Asya ülkesinde Marshall-Lerner Koşulu'nun geçerliliğini araştırmış. Araştırmanın sonucuna göre Malezya ve Tayland için Marsahall-Lerner Koşulu'nun geçerli olduğu; Endonezya ve Singapur için ise koşulun geçersiz olduğu tespit edilmiştir.

Langwasser 2009 yılında 1980-2005 dönemine ait verilerden yararlanarak yaptığı çalışmasında Euro bölgesindeki ülkelerde reel efektif döviz kurlarının dış ticaret dengesi üzerindeki etkisini incelememiştir. Johansen ve hata düzeltme modelinin kullanıldığı çalışmada Marshall-Lerner Koşulu'nun sağlanmadığı tespit edilmiş.

Vergil ve Erdoğan 2009 yılında 1989-2005 dönemine ait üçer aylık verileri kullanarak yaptıkları çalışmalarında Türkiye’de Marshall Lerner koşulunun geçerli olup olmadığını ve aynı zamanda, kısa dönemde J eğrisinin geçerliliğini test etmişlerdir. Çalışmanın yönteminde, ADF ve PP birim kök testleri ve ADRL koentegrasyon testi uygulanmıştır. Çalışmanın sonucuna göre ise Türkiye’de söz konusu dönemlerde Marshall-Lerner koşulunun ve J eğrisinin geçerli olduğu tespit edilmiştir.

Alptekin 2009 yılında 1992-2009 dönemine ait aylık verilerden yararlanarak yaptığı çalışmada Türkiye’de dış ticaret ile reel döviz kuru arasındaki ilişkisini incelemeye çalışmıştır. Çalışmada VAR modeli, Granger nedensellik testi, etki tepki ve varyans ayrıştırma testleri uygulanmıştır. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre ise reel döviz kurlarındaki bir değişim dış ticaret hacminde herhangi bir değişime neden olmamaktadır.

Hephaktan vd. 2011 yılında yaptıkları çalışmada 1982-2011 dönemine ait aylık verileri kullanarak kur politikalarının dış ticaret dengesini sağlamada etkin olup olmadığını araştırmışlardır. Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik testlerinin uygulandığı çalışmanın sonucuna göre İhracat ve ithalatın, reel efektif döviz kurları üzerinde nispeten önemli bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte döviz kurlarının dış ticareti dengelemede etkin olmadığı da saptanmıştır.

Rahutami 2012 yılında Asya ülkelerindeki döviz kuru oynaklığını üzerine yaptığı çalışmasında döviz kurlarında meydana gelen oynaklığının, Asya ülkelerinin ithalat ve ihracatı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir değişikliğe neden olmadığını sonucuna ulaşmıştır. Hane halkı gelirlerinin ithalat üzerinde pozitif yönde, fakat reel döviz kuru üzerinde negatif yönde bir etkisi olduğu saptanmıştır.

Okay vd. 2012 yılında yaptıkları çalışmada 2003-2010 dönemine ait verilerden yararlanarak Türkiye’de döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasındaki ilişkiyi incelemeye çalışmışlardır. Çalışmada Johansen eşbütünleşme, VAR ve VEC testleri uygulanmıştır. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre Türkiye’de Marshall-Lerner koşulu geçerlidir.

Göçer ve Elmas 2013 yılında yaptığı çalışmasında 1989:1-2012:2 dönemine ait verilerden yararlanarak Türkiye’de reel döviz kurlarındaki değişimlerin dış ticarete etkilerini incelemiştir. Genişletilmiş Marshall Lerner koşulu çerçevesinde incelediği

çalışmada çoklu yapısal kırılmalı zaman serisi analizi yöntemini kullanmış ve tüm mal gruplarında, genişletilmiş Marshall Lerner koşulunun geçerli olduğunu saptamıştır.

Öncel ve İnal'ın 2016 yılında yaptıkları çalışmada 2000-2015 dönemine ait aylık verilerden yararlanarak reel döviz kurları ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi, ARDL ve Toda-Yamamoto testleri ile analiz etmiştir. Çalışmanın sonucuna göre dış ticaret dengesi ve reel döviz kuru arasında eş bütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra reel döviz kurundan dış ticaret dengesine doğru tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir.

Chaudhary vd. 2016 yılında yaptıkları çalışmada 1979 – 2010 yılları arasındaki dönemde önde gelen Güney Asya ve Güneydoğu Asya ülkelerinde döviz kuru ile ithalat ve ihracat arasındaki ilişkiyi incelemişler. ARDL testi yaptıkları çalışmada eşbütünleşme ve hata düzeltme modelleri ile analizi gerçekleştirmişler. Çalışmada elde edilen sonuca göre bir ülkede döviz kuru ile ithalat arasında uzun dönemde bir ilişki bulunurken diğer ülkelerde döviz kuru ile ihracat arasında yine uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir.

Pino vd. 2016 yılında 1974-2011 dönemini ele alarak yaptıkları çalışmalarında, döviz kuru oynaklığını incelemişler. Çalışmada ARCH ve GARCH modeli ve hareketli ortalama standart sapma ölçüğü kullanılmıştır. Yapılan çalışmanın sonucuna göre döviz kurundaki oynaklıkların, kısa ve uzun dönemde ihracat akışlarına ciddi bir etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Badinger ve Clairfontaine 2018 yılında yaptığı çalışmada 2010:1-2017:2 dönemleri arasındaki verilerden faydalanarak kırk yedi ülkede doksan yedi mal grubunda döviz kurunun dış ticaret dengesi üzerindeki etkilerini incelemiş. Çalışmalarında yapısal çekim modeli ile incelenen çalışmada J Eğrisi Hipotezi kapsamında döviz kurlarının, dış ticaret üzerindeki etkilerinin ülkeler ve ürün grupları için farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Engin Dursun 2018 yılında yazdığı yüksek lisans tezinde gelişmekte olan ülkelerde reel döviz kurları ile dış ticaret hadleri arasındaki ilişkiyi 2000-2016 yılları arasındaki verilerden yararlanarak panel veri yöntemi ile incelemiştir. Çalışmasının sonucuna göre kısa dönemde dış ticaret hadlerinin reel döviz kuru üzerinde bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Fakat uzun dönemde sadece dış ticaret hadlerinin değil aynı

zamanda kişi başına düşen gayri safi yurt içi hâsıla, doğrudan yabancı yatırımlar ve kamu harcamalarından da etkisi olduğu tespit edilmiştir.

## **4.2. AMAÇ, YÖNTEM, VERİ SETİ**

### **4.2.1. Amaç**

Bu çalışmanın amacı gelişmekte olan ülkelerde dış ticaret dengesi ile reel efektif döviz kurları arasındaki ilişkiyi incelemeye çalışmaktır. Bu doğrultuda ele aldığımız değişkenler reel efektif döviz kuru, dış ticaret dengesi, kamu harcamaları, reel faiz oranı, doğrudan yabancı sermaye, kişi başı milli gelirdir. Çalışmamızda ele aldığımız ülkeler ise Brezilya, Gürcistan, Meksika, İran, Türkiye, Rusya, Pakistan, Paraguay, Malezya'dır.

### **4.2.2. Yöntem, Veri**

Dokuz ülke ve altı değişken kullandığımız bu çalışmamızda 2009-2018 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır.

Çalışmamıza dâhil ettiğimiz bu dokuz ülke için Tahmin Edilebilir En Küçük Kareler Yöntemi (FGLS Yöntemi - Feasible Generalized Least Squares) kullanılmıştır. FGLS yöntemi panel veri analizinde hata terimine ait varsayımların gerçekleşmediği durumlarda bu varsayımlara karşı dirençli tahminler verir. Genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi, varyans kovaryans matrisinin bilindiği durumlarda kullanılabilir. Fakat genellikle varyans kovaryans matrisi bilinmemekte ve tahmin edilmesi gerekmektedir. Böyle durumlarda, FGLS yöntemi kullanılmaktadır (Üstüner, 2017; 59).

Çalışmamızın bağımlı değişkeni dış ticaret dengesi iken bağımsız değişkenleri ise reel efektif döviz kurları, reel faiz, kamu harcamaları, kişi başı milli gelir ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır. Araştırmanın uygulama kısmında seçili bazı makro değişkenlerin dış ticaret dengesi üzerindeki etkisini analize yönelik olarak ve literatürdeki diğer çalışmaları da izleyerek dış ticaret dengesi bağımlı değişken olarak alınmıştır.

Çalışmamıza ait model ve veri kaynaklarımız aşağıdadır.

$$\text{tradebal} = f(\text{r.e.d.kuru} + \text{k.b.m.gelir} + \text{d.y.yatırım} + \text{r.faiz} + \text{k.harcama})$$

Veri	Kaynak
Reel Efektif Döviz Kuru	IMF, International Financial Statistics (IFS)
Reel Faiz	World Bank, World Development Indicators
Doğrudan Yabancı Yatırımlar Net Girişleri (% GSYİH)	IMF, International Financial Statistics and Balance of Payments databases
Dış Ticaret Dengesi	World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files.
Kamu Harcamaları (% GSYİH)	World Bank, World Development Indicators
Kişi Başı Milli Gelir	World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files.

**Tablo 3: Değişkenler Ve Kaynaklar**

### **Reel Efektif Döviz Kuru**

Modelimizde dış ticaretin en çok etkilediği ve etkilendiği değişken olması beklenen reel efektif döviz kurlarıdır. Reel Efektif Döviz Kuru, yurt dışında üretilen ürünlerin yurt içinde üretilen ürünler cinsinden görelî fiyatını ifade eden bir kavramdır. Reel efektif döviz kurlarında meydana gelen bir birimlik artış yerli paranın bir birim değer kaybetmesi anlamına gelmektedir. Bu durumda ise ihraç edilen malların ucuzlaması, ithal edilen mallarının pahalılaşması beklenir.

### **Kişi Başına Milli Gelir**

Kişi başına düşen milli gelir, bir ülke sınırları içerisinde yaşayan kişilerin ortalama refah düzeyini saptamak için kullanılan bir göstergedir. Kişi başına düşen milli gelir bir ülkenin toplam milli gelirinin ülke nüfusuna bölünmesiyle bulunur. Kişi başı milli gelirin artması durumunda gelirdeki artışın bir kısmı ithal mallara olan talebi artıracaktır. Bu durumda ülkede ithalat artacak ve dış ticaret dengesi olumsuz etkilenecektir.

## **Doğrudan Yabancı Yatırımlar (% GSYİH)**

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları bir firmanın mal veya hizmet üretimi gerçekleştirmek için bulunduğu ülkenin dışında bir ülkede üretim tesisi kurması ya da hali hazırda kurulu olan bir üretim tesisini satın alması olarak tanımlanabilir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları portföy yatırımlarının aksine sadece bir piyasa işlemi değildir. Aynı zamanda gittiği ülkeye sermaye transferi, teknoloji organizasyon aktarımı da sağlamaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları artan bir ülkenin üretimi de büyür. Üretim artışıyla işsizlik azalır kişi başı milli gelir artar, diğer değişkenler sabitken yerli para değer kazanır, bir taraftan üretimle birlikte ihracat artabilir diğer yandan kişi başı milli gelirdeki artıştan dolayı ithalat artabilir. Dolayısı ile doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yeni üretim tesisi kurularak mı gerçekleştiği yoksa satın alma yolu ile mi gerçekleştiğinin yanında yapılan üretimin ithal ikamesi olup olmaması veya ihraç malı olup olmaması gibi durumlar reel kurların ve dış ticaretin hangi yönde etkileneceğini belirleyecektir.

## **Kamu harcamaları (%GSYİH)**

Devletin emekli maaşları, memur maaşları, sosyal yardımlar, bakanlıklara ayrılan bütçeler gibi bir takım giderleri vardır. Bu giderleri karşılamak için bir takım harcamalar yapması gerekmektedir. Dolayısı ile kısaca kamu harcamaları devletin yerine getirmesi gereken yükümlülükleri yerine getirebilmesi için yaptığı harcamalar olarak ifade edilebilir. Bu harcamaların önemli bir kısmı ise vergi gelirleri ile finanse edilmektedir. Kamu harcamalarında meydana gelen artışlar piyasalardaki toplam talebin artmasına, toplam talepte meydana gelen artışlar ise enflasyonun artmasına sebep olur. Artan enflasyon yerli paranın yabancı paralar karşısında değer kaybetmesine sebep olacaktır. Dolayısı ile kurlar artacaktır. Kur artışları diğer değişkenler sabitken ihracatın artması ithalatın ise azalması yönünde bir beklenti oluşturacaktır. Diğer taraftan kamu harcamalarının vergi artışları ile finanse edilmesi durumunda halkın reel alım gücü düşecek bu durum enflasyon yaşanmasının önüne geçecektir. Kamu harcamalarının nasıl finanse edildiği, hangi alanlara harcandığı gibi durumlar kamu harcamalarının dış ticaret dengesi üzerindeki etkisini değiştirebilmektedir.



### **Reel faiz oranı**

Reel faiz oranı, enflasyondan arındırılmış faiz oranını ifade etmektedir. Diğer bir ifade ile nominal faiz oranının enflasyondan arındırılmış hali olarak tanımlanabilir. Reel faiz oranı nominal faiz oranından beklenen enflasyon oranının çıkarılması ile bulunur. Reel faizlerde meydana gelecek olası bir artış yerli paranın yabancı paralar karşısında değer kazanmasını sağlayacaktır. Diğer yandan faiz oranları ile meydana gelen kurlardaki düşme ise ithalatı artırıcı ihracatı ise azaltıcı bir etki doğuracaktır.

### **Dış Ticaret Dengesi**

Dış ticaret dengesi kısaca ihracat ve ithalat tutarları arasındaki farkı ifade etmektedir. Eğer ihracat ithalattan fazla ise dış ticaret fazlası söz konusuysen aksi durumda ise dış ticaret açığı söz konusudur.

İthalat, yurtdışında üretilmiş olan bir malı yurt içindeki alıcılar tarafından satın alınması işlemidir. Türkçe karşılığı olan dışalım adıyla da anılmaktadır.

İhracat ise ithalatın tam tersi durumdur. Yani yurt içinde üretilen bir ürünün yurt dışına satılması işlemidir. Bu işlemde literatürde yine Türkçe karşılığı olan dış satım adıyla da geçmektedir.

Dış ticaret dengesi modelimizde bağımlı değişken olarak yer almaktadır. Reel efektif döviz kurlarında meydana gelen bir değişiminin dış ticaret dengesi üzerine etkisi incelenmeye çalışılmıştır. Reel efektif döviz kuru dışında, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, kamu harcamaları, reel faiz, kişi başı milli gelir değişkenleri de dış ticaret dengesi üzerinde ne yönde etki meydana getirdiği analiz edilmeye çalışılmıştır.

### **4.3. AMPİRİK ANALİZ**

Öncelikle oluşturulan bir modelin sağlamlığı açısından birtakım istatistikî varsayımların gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda dikkate alınması gereken ilk husus modeldeki hata teriminin birbirini takip eder değerleri arasında bir ilişkinin (korelasyon) olmamasıdır. Yani t dönemindeki bir hata teriminin t-1 dönemindeki ya

da daha geçmiş dönemdeki herhangi bir hata terimi ile korelasyonlu olmaması gerekmektedir. Literatürde otokorelasyon olarak adlandırılan böyle bir ilişkinin olup olmadığının incelenmesi için, literatüre wooldridge otokorelasyon testi olarak giren test uygulanmıştır. Uygulama sonuçları aşağıda tabloda belirtilmiştir.

H0: Birinci Dereceden Otokorelasyon Yoktur.
$F(1, 8) = 13.666$
$\text{Prob} > F = 0,0061$

**Tablo 4: Otokorelasyon Testi (Wooldrige Testi)**

Otokorelasyon sınaması yapılan Wooldridge testi sonucuna göre H0 hipotezi reddedilmiş ve otokorelasyon olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Otokorelasyon olması durumunda tahminciler artık etkin değildir. Tahmin edilen katsayılar gerçekte olması gerekenden daha anlamlı gibi görünebilir. Analizde otokorelasyon olması durumunda alternatif tahmin yöntemleri kullanılmalıdır. Bu doğrultuda bizim çalışmamızda otokorelasyona karşı dirençli tahminciler veren FGLS yöntemi kullanılmıştır.

Bu aşamada incelememiz gereken diğer bir test ise çoklu doğrusallık testidir. Bazı kaynaklarda çoklu bağıntı olarak da geçebilmektedir. İki ya da daha çok bağımsız değişken arasında yüksek oranda bir ilişkinin (korelasyonun) varlığı anlamına gelen çoklu doğrusallığın olması modelin anlamlılığı açısından istenilen bir durum değildir. Bağımsız değişkenler arasındaki basit doğrusal korelasyon katsayılarının 1'e yakın olması durumu bağımsız değişkenler arasında güçlü bir ilişkinin varlığı anlamına gelmektedir. Bunun incelenmesi amacıyla Varyans Enflasyon Faktörü (VIF) kullanılmıştır. VIF değerinin 10'un üzerinde olması ya da tolerasyon oranının 0,2'nin altında olması potansiyel çoklu doğrusallığın varlığı olarak nitelendirilmektedir.

Değişkenler	VIF	SQRT VIF	Tolerance	R Squared
Indtd	1.14	1.07	0.8751	0.1249
Inredk	1.32	1.15	0.7550	0.2450
Inrf	1.21	1.10	0.8275	0.1725
Indyy	1.17	1.08	0.8561	0.1439
Inkh	1.60	1.26	0.6254	0.3746
Inkbg	1.37	1.17	0.7305	0.2695
<b>ORTALAMA VIF 1.30</b>				

**Tablo 5: Çoklu Doğrusallık Testi (VIF)**

Yukarıdaki Varyans Enflasyon Faktörü sınamamıza göre tüm değişkenlerin VIF değerlerinin 10'un altında olduğu tolerans değerlerinin ise 0,2' nin üzerinde olduğu gözlemlenmiştir. Bu sonuçlardan hareketle çalışmamızda çoklu doğrusallığın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yukarıda otokorelasyon ve çoklu doğrusallığın olup olmadığı incelenmiş, otokorelasyon için Wooldridge testi ve çoklu doğrusallık için ise VIF testi uygulanmıştır. Bu aşamada ise bir regresyon analizinin güvenilirliğinin incelenmesi amacıyla hata terimi varyansının sabit mi yoksa değişir mi olduğu test edilmiştir. Hata terimi varyansının sabit olması (Homoskedasticity) tahminleyicilerin minimum varyanslı ve güvenilir olduğu anlamına geldiği için istenilen durumdur. Değişir varyansın (Heteroskedasticity) olması durumu ise güvenilirliğinin azalması demek olduğu için istenilen bir durum değildir.

Modelde değişir varsans sorununun olup olmadığını sınamak amacıyla Breush-Pagan Testi diğer adıyla Cook-Weisberg Testi uygulanmıştır. Test sonuçları aşağıda gösterilmiştir.

Ho: Sabit Varyans Vardır
Değişkenler: lnredk, lnrf, lndyy, lnkh, lnkbg
chi2(5) = 52.53
Prob> chi2 = 0.0000

**Tablo 6: Değişen Varyans Testi (Breush-Pagan Testi (Cook-Weisberg))**

Sabit varyansın sınıandığı test sonucunda H0 hipotezi reddedilmiş, değişir varyansın olduğu (heterokedastiklik) gözlemlenmiştir. Çalışmanın bundan sonraki aşamasında otokolerasyon ve değişir varyans gibi sorunlara karşı stata paket programının sağlam sonuçlar elde edilmesini sağlayan analiz aracı kullanılarak FGLS regresyonu yapılmıştır. Test sonuçları aşağıdaki gibidir.

Tahmin edilen kovaryanslar	=	45	Gözlem sayısı	=	90
Tahmin edilen otokolerasyonlar	=	0	Ülke sayısı	=	9
Tahmin edilen katsayılar	=	6	Zaman periyodu	=	10

Waldchi2(5) = 715,79
Prob>chi2 = 0,0000

Indtd	Coef.	Std. Err.	z	P> z	(95%)	Conf. Interval]
lnredk	.6288792	.0556852	11.29	0.000	.5197381	.7380202
lnrf	-.1800655	.02699	-6.67	0.000	-.232965	-.127166
lndyy	-.0183848	.0068466	-2.69	0.007	-.031804	-.0049656
lnkh	-.5271815	.0380659	-13.85	0.000	-.6017893	-.4525738
lnkbg	-1.032923	.116365	-8.88	0.000	-1.260994	-.8048518
_cons	36.13049	1.170128	30.88	0.000	33.83708	38.4239

**Tablo 7: FGLS Tahmin Sonuçları**

**DTD =36.13 + 0.63 REDK - 0.18 RF - 0.018 DYY - 0.53 KH - 1.033 KBMG**

Çalışmada 9 ülke için yapılan FGLS regresyonu testi %95 anlam düzeyinde incelenmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda her bir değişkene ait  $P > z$  değerinin 0,05'in altında olması durumunda söz konusu değişkenin anlamlı olduğu sonucuna ulaşılabacaktır. Analiz sonuçlarını incelediğimizde tüm değişkenler 0,05 değerinin çok altında olduğu için yüksek anlam düzeylerinde anlamlı çıkmıştır. FGLS regresyon testi sonuçlarına göre sadece reel efektif döviz kurunun dış ticaret dengesini pozitif yönlü etkilediği saptanmıştır. Reel faiz, doğrudan yabancı yatırımlar, kamu harcamaları ve kişi başı milli gelirin ise dış ticaret dengesini negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Çalışma sonucuna göre reel efektif döviz kurlarında meydana gelen bir birimlik değişiklik dış ticaret dengesini 0,63 oranında aynı yönde etkilemektedir. Reel faizlerde meydana gelen bir birimlik değişiklik dış ticaret dengesini 0,18 oranında ters yönde etkilemektedir. Çalışmamızda doğrudan yabancı yatırımların etkisi diğer değişkenlere göre oldukça düşük çıkmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlarda meydana gelen bir birimlik değişiklik dış ticaret dengesini ters yönde 0,018 oranında etkilemektedir. Kamu harcamalarında meydana gelen bir birimlik değişiklik dış ticaret dengesini yine ters yönde 0,53 oranında etkilemektedir. Son olarak dış ticaret dengesini en çok etkilediği tespit edilen değişken olan kişi başına düşen milli gelirdir. Kişi başı milli gelirden meydana gelen bir birimlik değişiklik dış ticaret dengesini 1,033 oranında ve ters yönde etkilemektedir.

## SONUÇ VE ÖNERİLER

Bir ülkedeki döviz kurları ile dış ticaret dengesi arasında yakın bir ilişki olduğu düşünülmektedir. Döviz kurlarında meydana gelen değişimler ülkelerin birbirleri ile yaptıkları mal ve hizmet ticaretinde büyük rol oynamaktadır. Zira bir ülkenin döviz kurundaki olası bir değişim o ülkenin ithalat ve ihracat rakamlarını etkileyerek dış ticaret dengesi üzerinde ciddi etkiler meydana getirebilir. Küreselleşen dünyada ne dış ticarete etki eden tek değişkenin döviz kurları olduğu ne de döviz kurlarına etki eden tek değişkenin dış ticaret olduğu söylenebilir. Her ikisini de etkileyen ve her ikisinden de etkilenen başka makroekonomik değişkenler de bulunmaktadır. Bu doğrultuda biz bu çalışmamızda reel efektif döviz kurlarının dış ticaret üzerindeki etkisini incelemeyi amaç edinmekle birlikte bir takım farklı makroekonomik değişkenlerinde dış ticaret üzerindeki etkilerini araştırdık.

Dış ticaret dengesinin belirlenmesinde döviz kurlarının büyük öneme sahip olduğu düşünüldüğü için, birinci bölüme döviz kurlarının tanımını yaparak başladık. Ardından döviz kurlarının tarihsel gelişimleri, döviz kuru çeşitleri ve döviz kuru politikaları açıklanmaya çalışıldı. Birinci bölümün son kısmında ise döviz kuru sisteminin belirlenmesinde etkili olan unsurlar üzerinde duruldu.

Çalışmamızın ikinci bölümünü dış ticaret konusuna ayırdık. İkinci bölümde ilk önce dış ticaret teorileri açıklanarak, dış ticaret hadlerinin sınıflandırılması konusu incelenmeye çalışıldı. İkinci bölümün son kısmında ise dış ticaret politikası araçları ele alındı.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar geçen sürede Türkiye’de uygulanan döviz kuru sistem ve politikaları ile dış ticaret politikalarını açıklanmaya çalışıldı.

Analize dâhil ettiğimiz ülke ekonomilerinde dış ticaret dengesi ile reel efektif döviz kurları arasındaki ilişkiyi saptamak üzere altı değişken ile analiz yapılmıştır. Çalışmamızda dış ticaret dengesi bağımlı değişken, kişi başına milli gelir, doğrudan yabancı yatırımlar, kamu harcamaları, reel faiz, reel efektif döviz kurları ise bağımsız değişkenler olarak uygulamanın modeline dâhil edilmiştir. Oluşturduğumuz modelde birbirine benzediği düşünülen dokuz ülke geçmiş çalışmalar dikkate alınarak analize dâhil edilmiştir. Bunun dışında bazı ülkeler ise veri eksiklikleri nedeni ile analize dâhil edilememiştir. Buna göre analize dâhil edilen ülkeler Türkiye, Rusya, İran, Gürcistan, Endonezya, Brezilya, Meksika, Paraguay ve Pakistan'dır.

Çalışmada analizimizi, özellikle 2007 yılında baş gösteren 2008 küresel krizinden sonraki yıldan başlattık. Bu doğrultuda çalışmamız 2009-2018 yılları arasını kapsamaktadır. Çalışmada zaman faktörünü özellikle kısa tutmamızın nedeni hem geçmişe gittikçe birçok ülkenin verilerinde eksiklikler çıkması hem de ülkelerin zaman içerisinde ekonomik yapılarındaki değişikliklerdir.

Çalışmada hem zaman serisi boyutu hem de yatay kesit boyutu olduğu için panel veri analizi tercih edilmiştir. Uygulama kısmında öncelikle modeldeki hata teriminin birbirini takip eder değerleri arasında bir ilişki olup olmadığının sınanması için wooldridge otokolerasyon testi yapılmıştır. Daha sonra çoklu doğrusallığın sınanması amacıyla varyans enflasyon faktörü (VIF) uygulanmıştır. Diğer bir aşamada ise sabit varyansın olup olmadığını sınamak amacıyla Breush-Pagan testi yapılmıştır. Uygulamanın son aşamasında ise FGLS testi uygulanmıştır.

Çalışmamızın sonucuna göre reel efektif döviz kurları ile dış ticaret dengesi arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu saptanmıştır. Sonuca göre reel efektif döviz kurlarında meydana gelen bir birimlik bir artış dış ticaret dengesi üzerinde 0.63 oranında bir etki yaratacaktır. Dış ticaret dengesi üzerinde etkisi olduğunu düşündüğümüz diğer değişkenler olan reel faiz, doğrudan yabancı yatırımlar, kamu harcamaları, kişi başı milli gelir ise dış ticaret dengesini ters yönde etkilemektedir. Reel faiz -0.18, doğrudan yabancı yatırımlar kısmen daha az olmak üzere -0.018 kamu harcamaları -0.53 ve kişi başı milli gelir ise -1.033 oranında etkilemektedir.

Makroekonomik anlamda birçok değişken birbirleri ile pozitif ya da negatif anlamda az çok birbirlerini etkileyebilmektedirler. Biz bu çalışmamızda reel efektif döviz kurlarının dış ticaret dengesi üzerinde bir etkisi olduğunu saptadık. Bu

doğrultuda, söz konusu ülkelerin ulusal paralarında istikrarı sağlamaları ve diğer ülkelerin ulusal paralarında meydana gelebilecek değer düşmelerine karşı bir takım önlemler almalarının ülkede gerek dış ticaret dengesi üzerinde gerekse de birçok makroekonomik göstergeler üzerinde olumlu etki yaratacağı düşünülmektedir. Ayrıca söz konusu ülkelerde kişi başı milli gelirden meydana gelen artışların dış ticaret dengesini yüksek oranda olumsuz etkilediği saptanmıştır. Yine bu doğrultuda söz konusu ülkelerin ithal ikamesi üretimine ve ikamesi az olan teknoloji ürünlerinin üretimine ağırlık vermesinin bu negatif yönlü etkiyi pozitif yöne çevirebilecekleri ya da en azından azaltabilecekleri düşünülmüştür.





## KAYNAKÇA

Aral, Arif, “Türkiye’de Döviz Kuru Ve Dış Ticaret İlişkisi: 1992-2013 Dönemi Eşbütünleşme Analizi”, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, (2015)

Aygören, Yusuf, Döviz Kuru-Dış Ticaret İlişkisi Türkiye Örneği, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, (2014)

Aksu, Mehtap, “Marshall–Lerner Yaklaşımı Çerçevesinde Reel Döviz Kuru Ve Ticaret Dengesi Arasındaki İlişki: Kuram Ve Türkiye Örneği, Adnan Menderes Üniversitesi, Sbe, İktisat Abd, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın.(2007).

Aydın, Fatma, “Türkiye’de Dalgalı Döviz Kuru Politikası Uygulamasında Yerli Paranın Değerlenmesinin Dış Ticaret Dengesine Etkisi”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Politikası Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (2009).

Aygören, Yusuf, “Döviz Kuru-Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği”, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi; (2014)

Aslan, N. Ve Yörük, D. “Teoride Ve Uygulamada Dış Ticaret Hadleri Ve Kalkınma İlişkisi”. Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, 25/2, (2008). s. 33-69.

Alptekin, V. “Türkiye’de Dış Ticaret-Reel Döviz Kuru İlişkisi: Vektör Otoregresyon (VAR) Analizi Yardımıyla Sınanması”, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 272, (2009). s. 132-149.

Als, Janardhanan, Bahmani-Oskooe, Mohsen., "Do Devaluations Improve Or Worsen The Terms Of Trade?", Journal Of Economic Studies, 22/6, (1995), s.16-25

Arize, Augustine C., "Cointegration Test Of A Long-Run Relation Between The Real Exchange Rate And The Balance" International Economic Journal, 8/3 (1994)

Bakova, Raif, Kambiyu Mevzuatı, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2563 Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1533, (2012).

Bahmani-Oskooe, Mohsen., Niroomand, Farhang. "Long-Run Price Elasticities And The Marshall-Lerner Condition Revisited", Economics Letters, Cilt.61, (1998), s.101-109.

Badinger, Harald., Clairfontaine, Aurélien Fichet de, "Trade Balance Dynamics And Exchange Rates: In Search Of The J-Curve Using A Structural Gravity Approach", Department of Economics Working Paper, 26, (Ocak 2018)

Barışık, Salih; Demircioğlu, Elmas, "Türkiye'de Döviz Kuru Rejimi, Konvertibilite, İhracat-İthalat İlişkisi (1980-2001)", Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2/3, (2006), s. 74-75.

Baldemir Ercan, Ayşe Keskiner., "Develüasyon, Para, Reel Gelir Değişkenlerinin Dış Ticaret Üzerine Etkisinin Panel Data Yöntemiyle Türkiye İçin İncelenmesi", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6/4, (2004), s.44-59.

Bhattacharya, Radha, "The Trade Balance And The Real Exchange Rate Evidence From A Var For The United States", The Journal Of Economics, 23/ 1, (1997), S.59-71.

Bahmani-Oskooe, M., Kutan, M. A. "The J-Curve In The Emerging Economies Of The Eastem Europe" Emg Working Papers Series, Wp-Emg-01 (2006)

Barışık, Salih, "Para Kurulu Sistemi, Üstünlükleri Ve Zayıf Yönleri", Gazi Üniversitesi İibf Dergisi, sayı: 2, (2001), s. 51-68.

Bayrakdar, Seda, "1980 Sonrası Uygulanan İktisat Politikalarının Türk Dış Ticareti Üzerine Etkisi", Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Berke, Burcu, “Tam Dolarizasyonun Makroekonomik Politika Yansımaları”, Akdeniz Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi; 8/27, 2009 s. 126-147

Chaudhary, Ghulam Mujtaba., Hashmi, Shujahat Haider., Khan, Muhammad Asif, “ExchangeRate And Foreign Trade: A Comparative Study Of Majorsouth Asian AndSouth-East Asian Countries”, Procedia – Social And Behavioral Sciences, 230, (2016), s.85-93.

Coupet E. J., Coupet, J., “Real Exchange Rates And The Trade Balance: Beyond The J-Curve”, The Business Review, 6/1, (2006), s.45-50

Calvo, A. Guillermo, Reinhart Carmen, Vegh Carlos. A., “Targeting The Real Exchange Rate: Theory And Evidence”. Journal Of Development Economics, 47/1, . (1995), s. 97-133.

Caramazza, Francesco, Jahangir Aziz, “Fixed Or Flexible Getting The Echange Rate Right İn The 1990”, İmf Publication Services, 700 19th Street, N.W.Washington, D.C.2431 U.S.A, (1998).

Cooper, Richard. N. “An Assessment Of Currency Devaluation İn Developing Countries”, Yale University Pres, New Haven, (1971)

Çiçek, Serdar, Türkiye’de Döviz Kuru Sistemleri Ve Politikalarının İhracata Etkileri (1980-2004), Dokuz Eylül Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Çufadar, Ümit, “Türkiye’deki Döviz Piyasasının Katılımcıları Ve Katılımcıların Piyasadan Beklentileri”, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Finansman Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, (2010).

Çağlar, Ünal., Dışkaya, Senem. K., “Küreselleşme, Uluslararası Para Sistemi Ve Kriz” İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi, 5/2, (2018), s. 1-24

Çiçek, Serdar., “Türkiye’de Döviz Kuru Sistemleri Ve Politikalarının İhracata Etkileri (1980-2004)”, Dokuz Eylül Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (2006)

Çağlar, Ünal, “Döviz Kurları Uluslararası Para Sistemi Ve Ekonomik İstikrar”, Alfa Yayınları, İstanbul, (2003).

Danacı, Cem M.; Uluyol, Osman, “En Son Yaşanan Küresel Ekonomik Krizin Türkiye Ekonomisine Etkilerinin İşletmeler Bazında Değerlendirilmesi Ve Bir Örnek Olay”, Turgut Özal Yönetim Ve Ekonomi Kongresi, Küresel Krizler Ve Ekonomik Yönetişim Bildiriler Kitabı, Malatya, (2010)

Drine Imed, Rault Christophe, “On The Long-Run Determinants Of Real Exchange Rates For Developing Countries: Evidence From Africa, Latin America And Asia”. William Davidson Institute Working Paper, (2003), s. 1-29.

Dilen, Ayşe Özge, “Endüstri-İçi Ticaret Kavramı: Nedenleri, Ölçüm Yöntemleri Ve Türkiye İle AB Arasında Endüstri-İçi Ticaretin Gelişimi (2004-2014)”, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi; (2015)

Diler, Huriye Gonca, “Reel Döviz Kurları - Dış Ticaret Hadleri İlişkisi Türkiye Üzerine Bir Uygulama”. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi (2006).

Dursun, Engin, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Reel Döviz Kuru Ve Dış Ticaret Hadleri İlişkisi: 2000 – 2016 Örneği”, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi (2018)

Duygulu, A. Abuk, “Döviz Kurlarının Ekonomik İstikrar Açısından Değerlendirilmesi”, Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi. Cilt: 13/1, Sayı: 8, (1998), s. 107-115

Düğer, İ., Dulupçu, M. “İktisada Giriş”, İstanbul: Türkmen Kitabevi, (2007).

Dipendra, Sinha., “A Note On Trade Elasticities In Asian Countries”, The International Trade Journal; Volume 15/2, (2001)

Eichengreen, Barry J., Mason, Paul. R., Bredenkamp, Hugh., Johnston, Barry, Javier., Esteban, Jadresic, Ötker, İnci, “Eixt Strategies Policy Options For Countries

Seeking Greater Exchange Rate Flexibility” Occasional Paper: 168, Imf, Wazshington Dc, (12 Ağustos 1998). s. 55

Edwards, Sebastian. “Real Exchange Rates, Devaluation And Adjustment: Exchange Rate Policy İn Developing Countries” Cambridge, Ma: The Mit Press (1989)

Ertürk, Emin, “Uluslararası İktisat”, Alfa Yayıncılık, 2001

Fischer, Stanley, ”Exchange Rate Regimes: Is The Bipolar View Correct?” American Economic Association, New Orleans: Imf (2001). S.1-39.

Göçer, İ., Elmas, B. “Genişletilmiş Marshall-Lerner Koşulu Çerçevesinde Reel Döviz Kuru Değişimlerinin Türkiye'nin Dış Ticaret Performansına Etkileri: Çoklu Yapısal Kırılmalı Zaman Serisi Analizi”. BDDK Bankacılık Ve Finansal Piyasalar Dergisi, 7/1, (2013). s. 137-157

Gül, E., Ekinci, A. “Türkiye’de Reel Döviz Kuru İle İhracat Ve İthalat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1990-2006”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:16, (2006), s.165-190

Gök, Abdülkerim, “Alternatif Döviz Kuru Sistemleri”. Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, 21/1, (2006). s.131-145.

Gümüşelli Saniye, “Döviz Kuru Ve Faiz Oranı Risklerinden Korunma Teknikleri”, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, Ankara, (1994)

Halıcıoğlu, F, “The J-Curve Og Turkish Bilateral Trade: A Cointegration Approach”, Journal Of Economic Studies, 34/2 (2007)

Hepaktan, Erdem, Karakayalı, Hüseyin “1980-2008 Döneminde Türkiye’nin Dış Ticaret Hadlerinin Analizi”, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Dergisi, 7/2, 2009 s. 181-210

Hephaktan, Erdem. Çınar, Serkan., Dündar Özlem. “Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Dış Ticaret İle İlişkisi”. Akademik Araştırmalar Ve Çalışmalar Dergisi. 3/5, (2011). s. 64.

In Francis, Jayant Menon, "The Long - Run Relationship Between The Real Exchange Rate And Terms Of Trade In Oecd Countries", Applied Economics, 28/9, (1996), s. 1075-1080

İnan E. Alpan, "Kur Rejimi Tercihi Ve Türkiye", Bankacılık Dergisi, Sayı: 40, (Mart 2002), s.43.

İyibozkurt, Erol., "Döviz Kuru Sistem Tartışmaları Altında Dış Ödeme Dengemiz Ve Döviz Kuru Politikamızın Derlenmesi (I)", Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 4/2, (1983), s. 30-50

İyibozkurt, E., "Uluslararası İktisat: Teori Ve Politika". Bursa: Ezgi Kitabevi. . (1995).

İyibozkurt, Erol "Uluslararası İktisat". Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları. (2001)

Karagöz, Hakan, (2009). "Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi", Konya Ticaret Odası, Etüd Araştırma Servisi, Konya.

Karagöz, M. Ve Doğan, Ç. "Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15/2, (2005), s. 219- 228.

Kara, A.Hakan, Küresel Kriz Sonrası Para Politikası, Tcmb Çalışma Tebliği, No:12/17, Haziran 2012.

Karluk, Rıdvan, "Uluslararası Ekonomi Teori Politika", Beta Yayıncılık, İstanbul, (2013).

Karluk, Rıdvan, "Türkiye Ekonomisi", Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, (1999).

Kansu, Aydan, "Döviz Kuru Sistemleri-Döviz Krizleri: Türkiye 1994 Ve 2001 Krizleri", İstanbul, Scala Yayıncılık, 2. Baskı, (2006).

Kroner Kennet F., William D. Lastrapes, "The Impact Of Exchange Rate Volatility On International Trade: Reduce From Estimates Using The Garchin-Mean Model", Journal Of International Money and Finance, 12/3, (1993), s.298–318

Keskin, Şevki, “Döviz Kuru Politikaları - Dış Ticaret Hadleri İlişkisi Türkiye Uygulaması (1984-2007)”. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Kütahya: (2009).

Kıpıcı, Ahmet N., Kesriyeli, Mehtap, “Reel Döviz Kuru Tanımları Ve Hesaplama Yöntemleri”. İktisat İşletme Finans Dergisi, (1997), s.16-22.

Krugman, P. R., Obstfeld, M., Melitz, M. J. “International Economics Theory & Policy (9. Baskı). Boston, Amerika Birleşik Devletleri: Pearson Education Inc., (2012).

Kip, E. “Türkiye Dış Ticaret Hadleri”. Dış Ticaret Dergisi sayı: 30. (2004).

Kepenek, Yakup Ve Nurhan, Yentürk, Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitabevi, Geliştirilmiş 11. Basım, İstanbul, 2000.

Langwasser, Kristin., “Global Current Account Adjustment: Trade Implications For The Euro Area Countries” International Economics And Economic Policy, 6/2, (Temmuz 2009), s. 115–133

Lane Philip R., Gian Maria Milesi-Ferretti, “External Wealth, The Trade Balance, And There Aexchange Rate”, European Economic Review, Sayı;46, (2002), s.1049-1071

Lal, Anil.K., Lowinger, Thomas C., “The J-Curve: Evidence From EastAsia”, Journal Of Economic Integration, 17/2, (2002), s.397-415

Liew Khim-Sen; Lim Kian-Ping, Hussain Huzaimi “Exchange Rate And Trade Balance Relationship: The Experience Of Asean Countries”, International Trade, Econ Wpa.(Ağustos 2003)

Muratov, Daniyar, “Vadeli İşlem Piyasaları Ve Rusya Uygulaması”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, (2008).

Müslümov Alövsat, Mübariz Hasanov, Cenktan Özyıldırım “Döviz Kuru Sistemleri Ve Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Ekonomiye Etkileri”, İstanbul, Tügiad,( 2002).

Mızırak, Zekeriya, (1995). “Türkiye’nin Dış Ticaretinde 1980 Sonrası Dönemde Meydana Gelen Yapısal Değişimin Ekonometrik Analizi (1973-1992)”, Selçuk Üniversitesi, Sbe, İktisat Abd, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Mckinnon, Ronald I, Pill, Huw, “Exchange Rate Regimes For Emerging Markets: Moral Hazard And International Overborrowing, Oxford Review Of Economic Policy, 1573 (1999), s. 19-38

Neary, P. Determinants of the Equilibrium Real Exchange Rate. The American Economic Review,78/1, (1988),s. 210-215.

Pino, Gabriel., Taş, Dilara., Sharma, Subhash C., “An Investigation Of The Effects Of Exchange Rate Volatility On Exports İn East Asia, Applied” Economics Journal, 48/26, (2016). S. 2397-2411.

Peker, O. “Reel Döviz Kurunun Ticaret Dengesi Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği”. İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 22/2, (2008). s. 33-43.

Parasız, İlker, “Para, Banka Ve Finansal Piyasalar (8. Baskı)”. Bursa: Ezgi Kitabevi, (2005).

Rahutami, Angelina Ika “Real Exchange Rate Volatility And International Trade: Asean Experience Towards Asean Economic Community Seminar And Discussion Paper”. Nijmegen School Of Management Radboud University. (2012), s. 1-15.

R. Budi Prawoto, 2007, Cointegration Analysis On Trading Behavior İn Four Selected Asean Countries Before Monetary Crisis; Gadjah Mada International Journal Of Business, 9/ 2, (Ağustos 2007), s. 273–290

Rose, Andrew K., “The Role Of Exchange Rates İn A Popular Model Of International Trade”, Journal Of International Economics, 30/3, (1991), s. 298- 320.



Spitaller, Erich., "Short-Run Effects Of Exchange Rate Changes On Terms Of Tradeandtradebalance", *Imf Staff Papers*, 27/2, (1980), s.320-348

Shirvani Hassan, Barry Wilbratte, "The Relationship Between The Real Exchange Rate And The Trade Balance: An Empirical Reassessment", *International Economic Journal*, 11/1, (1997), s. 39-50.

Sarı İlker, "Makroekonomik Değişkenlerin Dolarizasyon Sürecine Etkisi: Ampirik Bir Yaklaşım", *Uzman Yeterlilik Tezi*, Tcmb Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara, (Haziran 2007)

Serin, Vildan, "İktisat Politikası Seçme Konular Para Politikası Maliye Politikası", *Alfa Yayınevi*, 1998

Seyidoğlu Halil, *Uluslararası İktisat, Teori Politika Ve Uygulama Geliştirilmiş 12. Baskı*, Güzem Yayınları, 1998

Seyidoğlu Halil "Uluslararası Finans", *Geliştirilmiş 5. Baskı*, Beta Yayıncılık, 2013

Şahin, Hüseyin, *Türkiye Ekonomisi*, Ezgi Kitabevi Yayınları Gözden Geçirilmiş, Genişletilmiş, Bursa, 2002

Taussig, F. W. *International Trade*. Augustus M. Kelley Pubs. (1927). (Aktaran Engin Dursun, *Gelişmekte Olan Ülkelerde Reel Döviz Kuru Ve Dış Ticaret Hadleri İlişkisi: 2000 – 2016 Örneği* Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi)

Türker, Oğuzhan, "Yeni Dış Ticaret Teorileri: Teori Ve Uygulama", *Erciyes Üniversitesi, oysal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, (2002).

Okay, E., Atabay B. R., Sarıdoğan, E. "Türkiye Ekonomisinde Döviz Kurundaki Değişimlerin Cari İşlemler Dengesi Üzerindeki Etkileri", *İktisat İşletme Ve Finans*, 27/310, (2012). s. 79-101.

Oktay, Nüvit, "Dış Ticarete Giriş", *Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1624, Açıköğretim Fakültesi Yayını: 848, Eskişehir. (2005).*

Ordu, Cem Ferdi, Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2013

Onafowora A. Olugbenga., "Exchange Rate And The Trade Balance In East Asia: Is There A J Curve?", Economics Bulletin, (2003), s.1-12.

Özkan, Funda, "Denge Reel Kur Hesaplama Yöntemleri Ve Reel Kur Dengesizliğinin Ölçülmesi: Türk Lirası Üzerine Bir Çalışma". Tcmb Piyasalar Genel Müdürlüğü Uzmanlık Yeterlilik Tezi. Ankara: Tcmb. (2003).

Öztürk, Nazım, "Dış Ticaret, Kuram, Politika, Uygulama". Ankara: Roma Yayınları (2005).

Özdemir K. Azim., Şahinbeyoğlu Gülbin., "Alternatif Döviz Kuru Sistemleri. Tartışma Tebliği". Ankara: Tcmb Araştırma Genel Müdürlüğü. (2000).

Öztürk İlhan, Acaravcı Ali., "Döviz Kurundaki Değişkenliğin Türkiye İhracatı Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir Çalışma", Review Of Social, Economic And Business Studies, Sayı: 2, (2003), s. 197-206

Özel, Hasan. Alp, "Ticari Serbestleşmenin Teorik Temelleri Ve Yeni Ticari Serbestleşme Modelleri", Kırklareli Üniversitesi, İibf Dergisi, 1/1, (Mart 2012), s. 4-26.

Özarlan, Uğur, "Türk Bankacılık Sektörünün Ölçek Ekonomisi Açısından İncelenmesi (1978-1996)", Marmara Üniversitesi, Bankacılık Ve Sigortacılık Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul. (1998).

Özdemir Abdullah, Eser Mümin, "Mikro İktisat", Alter Yayıncılık, Ankara. (2010).

Öncel, Abidin., İnal, Veysel, "Türkiye'de Reel Döviz Kuru İle Dış Ticaret Dengesi Arasındaki İlişki: 2000-2015 Dönemi İçin ARDL Modeli İle Ampirik Bir Analiz", Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, (Aralık 2016),s. 786-799

Özcan, H.Avni, “Dünden Bugüne Dış Ticaretimizdeki Gelişmeler”, Dünden Bugüne Dış Ticaretimizdeki Gelişmeler, Dış Ticaret Dergisi, Özel Sayı, 1998, S.41-76

Uzunoğlu, Sadi., “Para Ve Döviz Piyasaları (2.Basım)”, İstanbul: Literatür Yayıncılık, (2003).

Ünsal, Erdal M. “Makro İktisat”, Ankara: Turhan Kitabevi. (2003).

Ünsal, Erdal M., “Uluslararası İktisat: Teori, Politika Ve Açık Ekonomi Makro İktisadi”. Ankara: İmay Yayıncılık. (2005).

Wilson, Peter., "Exchange Rates And The Trade Balance For Dynamic Asian Economies: Does The J-Curve Exist For Singapore, Malaysia, And Korea", Open Economic Review, 12/4, (2001), s.389-413.

Vaseikargar, Ghazaleh, “Döviz Kuru Volatilitésinin Dış Ticarete Etkisi: Türkiye Örneği”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2018

Vergil, H., Erdoğan, S. “Döviz Kuru-Ticaret Dengesi İlişkisi: Türkiye Örneği”, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 5/9, (2009). S. 35-57

Yağcı, Fahrettin, “Choice Of Exchange Rate Regimes For Developing Countries”, World Bank-Africa Region Working Paper Sayı:16, (2001).

Yıldırım, Oğuz, “ Kura Dayalı İstikrar Politikası (Teori Ve Ülke Uygulamaları) (Cilt Hazine Müsteşarlığı Araştırma Ve İnceleme Dizisi)”, Ankara: Hazine Müsteşarlığı, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü. (2003).

Yıldırım, Oğuz, Kura Dayalı İstikrar Politikalarının Etkinliği:1990-2000 Türkiye Örneği, Eskişehir ,Aöf Yayınları No: 770, 2003,

Yamak R., Korkmaz A., “Reel Döviz Kuru Ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Ve İstatistik Dergisi, Sayı: 2, İstanbul, 2005 S. 11-29

Yörük Demet, “Teoride Ve Uygulamada Dış Ticaret Hadleri Ve Kalkınma İlişkisi”, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Uluslararası İktisat Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. (2008).

<https://Ticaret.Gov.Tr/Yurtdisi-Teskilati/Avrupa/Fransa/Pazar-Bilgileri/Dis-Ticaret-Politikasi-Ve-Vergiler>

<https://Www.Mevzuatdergisi.Com/2004/09a/05.Htm>

<https://Www.Vakifbank.Com.Tr/Forward-İslemleri.Asp?Pageid=380>

<https://Www.Tcmb.Gov.Tr/Kurlar/199912/30121999.Xml>

